

Kvinner FORSKNING

sanfynsvitenskapelig kvinneforskning

4/87 Nye
bilder – ny virkelighet:
Utviklingstrekk i
kvinneforskning

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

Årgang 11, 1987

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS, Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 20,-

Abonnement: kr 100,-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz

Fagkonsulent Gro Hanne Aas

Førstesekretær Evy Haneborg

Førstesekretær Toril Enger

SEKRETARIATETS STYRE:

Førsteamanuensis Elen Roaldseth, leder
(repr. for naturvitenskap)

Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)

Museumsdirektør Magne Velure
(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Britt E. Dale
(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Liv Storstein
(repr. for NAVFs styre)

Lektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Jorun Wiik
(repr. for FAD)

VARAMEDLEMMER:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Gunnar Skirbekk

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strömberg (repr. for KD)

Kjære leser!

10 år er gått siden opprettelsen av NAVFs sekretariat for kvinneforskning under Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning, år som for de fleste av oss synes å ha gått så uendelig fort. Men i disse årene har det faktisk skjedd temmelig mye innenfor kvinneforskning og likestillingsarbeid i forskningssektoren. Sekretariatet eksisterte i de fem første årene som et rent samfunnsvitenskapelig organ med ansvar for kvinneforskning. Vi synes derfor det er rimelig å markere dette med et spesialnummer av *Nytt om kvinneforskning* og med jubileumsfeiringen «Nye bilder – ny virkelighet: Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse». Gjennom jubileet ønsker vi å gi noen smakebiter på hva den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen har bidratt med og hva den i dag står for.

Vi som ikke er samfunnsvitere har all grunn til å være imponert over den faglige utviklingen som har skjedd i løpet av forholdsvis kort tid. Vi har også grunn til å være imponert over noen enkeltpersoners faglige dyktighet, deres evne til å være visjonære, deres teoretiske nivå og ikke minst deres enorme kapasitet som fagmennsker og som privatpersoner. De er stjerner som lyser på en ellers nokså grå-svart himmel, og de er stjerner som lyser over en internasjonal himmel. Noen av dem treffer du her i dette bladet, som intervjuobjekter og som forfattere.

I 1982 ble Kvinneforskningssekretariatet tverrfaglig og skulle dermed også ha ansvar for de humanistiske, de medisinske og de naturvitenskapelige fagene. I tillegg ble formålsparagrafen utvidet til å gjelde likestillingsarbeid innenfor forskning – få flere kvinner til å ta fatt på forskning og forbli innen yrker.

Mange samfunnsvitere beklaget med rette denne utvidelsen. De mistet et lite, men dyktig og effektivt sekretariat. Mange fra de andre fagområdene beklaget også utvidelsen. «Dette har vi ikke bruk for» var omkvedet, mens andre var begeistret. «Vi trenger også et Sekretariat som kan yte service og kompetanse, lage nettverk, publisere osv.» For oss som skulle arbeide her virket de ulike signalene forvirrende. De svingte fra de mest negative til de største forventninger. Vi er ikke selv de rette til å bedømme om vi har lykket eller ikke lykkes i arbeidet, men vi sitter igjen med enkelte inntrykk som vi gjerne vil formidle. Ut fra de totale midler samfunnet har satt inn i kvinneforsknings- og likestillingsarbeid innen forskning, *kan* den nåværende modellen ha fungert godt. Ut fra svært små midler, *kan* samfunnet som helhet ha fått temmelig mye igjen. Ser vi isolert på de samfunnsvitenskapelige disiplinene, ville de selv trolig ha oppnådd enda mer ved et rent samfunnsvitenskapelig sekretariat. Men gjennom et flerfaglig sekretariat,

med kontakt og samarbeid over *flere* fag-
grenser, har andre forskere lært av sam-
funnsviterne – og omvendt. Dette mener vi
faktisk er viktig å ha i mente når Sekretari-
atet diskuteres og vurderes.

Det vi med sikkerhet kan si er at vi som
arbeider i Sekretariatet har lært utrolig
mye av å arbeide med kvinner fra alle fag.
«Det er i virksomhet kunnskap gror,» sier
Berit Ås i sin artikkel. Dette kan vi under-
streke. Verdifull og utrolig interessant har

også kontakten med «brukergruppene»
vært. Interessen og engasjementet, rosen
og oppmuntringen fra den kanten har vært
uvurderlig, og har gjort det verdt til tider å
slite seg fram. For en god del negativisme,
bakvaskelser og latterliggjøring har vi opp-
levd, selv om det merkbart har blitt mindre
også av den slags. Kjedelig har det i hvert
fall ikke vært å jobbe i Kvinneforsk-
ningssekretariatet i NAVF! Og kjedelig
blir det trolig heller ikke de neste 3-4 årene
vi har igjen av vår levetid, til ut 1990.

De generøse profesjonelle i sekretariatslederstolen

NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning (SEKK) fremstår ti år etter opprettelsen av Sekretariatet for kvinneforskning som et nasjonalt og internasjonalt kjennemerke for den moderne kvinnerevolusjonen i vårt land.

En liten mønstergyldig arbeidsenhet preget av flid, effektivitet og fornyelse. De

to arbeidslivsforskerne som har gjestet i forskningsveilederrollens siste år har gledet seg over å få dele taus konsentrasjon og munter travelhet med sekretærer, saksbehandler og daglig leder.

SEKKs egen bedriftskultur rommer dyp respekt og interesse for kvinnespørsmålet i forskning. Sansen for motstandernes rett til å være uenige og den – ofte selvironiske – muntlige tradisjon omkring viktige debatter og prosjekter har åpnet for god kontakt i mange retninger.

Nina Gornitzka var første daglige leder for Sekretariatet for kvinneforskning. Hun var avdelingsleder i Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning fra 1981 til 1987, og arbeider nå som koordinator i prosjektet «Alternativ framtid». (foto: Sjøwall)

Aina Schiøtz, daglig leder i Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning fra 1982. Hun er cand.philol. med historie hovedfag og har arbeidet ved Universitetet i Oslo og som redaktør i Universitetsforlaget. (foto: Sjøwall)

Når SEKK nå er en god adresse for elever, studenter, forskere, politikere og mange flere, er det resultat av en sterk innsats fra det arbeidsfellesskapet som gjør SEKK til rette vedkommende i mange saker.

To kvinnelige ledere valgte å satse sine karrierer på at det skulle bli slik. Først *Nina Gornitzka*, flyvertinne som landet med et viktig kvinneforskningsbidrag i sosialantropologisk arbeidslivsforskning. Det kom vel med at Nina var vant til både å feste sikkerhetsbeltene og å møte turbulens. Hun hadde ikke bare magistergrad i sosialantropologisk kvinneforskning, men også grundig forståelse av hvordan man skaper tillit og opparbeider nye rutenett. Samfunnsforskere rundt hele Norden lærte å sette pris på hennes og Harriet Holters samarbeid omkring veilednings- og kompetanseoppbyggingsprosjektet rundt «Kvinner i fellesskap». Ikke rart det snakkes om dette prosjektets modellfunksjon. Behov for og forpliktelse til forskningsformidling så hun som en inspirerende utfordring til forskere, journalister og bibliotekarer.

Ninas talenter ble etter hvert svært synlige – også for andre i NAVF. I 1981 ble hun avløst av *Maren Brit Baadshaug* som holdt i trådene mens samfunnsviternes kvinneforskningssekretariat ble avviklet.

I 1982 ble et felles sekretariat for

kvinneforskning åpnet i en nedlagt melkebutikk i Fuglehauggata. Historikeren og redaktøren *Aina Schiøtz* valgte usikre tidsrammer og utfordringer i kø da hun takket ja til lederjobben. Det var en ekte lagspiller som tok over, men det var utsiktene til opprykk i høyere divisjoner som motiverte. «Klart at kvinneperspektivet er viktig, klart at ikke alle kan se det sånn med en gang, klart at det er vår oppgave å lykkes.» Yes, madame!

Viljen til å lykkes med en stor oppgave er nok Ainas drivkraft når hun ufortrødent trekker inn nye personer, ukjente miljøer og gir de velkjente en ny sjanse. Det vakre og vanskelige stimulerer. I mange tilfeller fornekte esteten og kunstkjenneren seg ikke.

Joda, dette er nok litt av hemmeligheten bak at vi opplever fellestrekk mellom de to nyskapende daglige lederne: Den unike kombinasjonen av humør og seriøsitet, selvspekt uten selvhøytidelighet og generøsitet parret med effektivitet, gjør dem også til ledere i kvinnefellesskap.

Ikke rart at stadig flere av forskerne sier: «I couldn't beat them, now I've joined them!» Gratulerer!

*Tamar Bermann
og Bjørg Aase Sørensen*

Innhold

Harriet Holter:

Ord – bilder – kvinneforskning 6

«Store muligheter i et lite rikt land»

Tre intervjuer ved Guri Hjeltnes 14

En kvinneforskners vei og valg

Intervju med Tove Stang Dahl 15

Kvinnene representerer den nye «uoversiktligheten»

Intervju med Helga Hernes 23

«Vil ikke akademiet la seg påvirke?»

Intervju med Hanne Haavind 28

Mye er gjort – det er langt igjen

Intervju med Anne-Lise Hilmen 31

Björg Aase Sørensen og Tamar Bermann:

Kan suksessen gjentas? 35

Elisabeth Fürst:

Universitetet – en mannsbastion? 42

Berit Ås:

Hvis en ikke er forut for sin tid kommer ens tid aldri 48

Kristin Dale:

Sosialøkonomi – et kvinnesistent fag? 60

Hanne Haavind:

Kvinneres utviklingsmuligheter 65

Historie

Kvinneforskning kreves styrket (Aftenposten 22.06.1976) 72

Kvinnerens livsforhold i samfunnet skal utforskes (Dagbladet 22.02.1977) 74

Klimaskifte innen kvinneforskningen (VG 17.01.1978) 76

Bokomtaler

Hva mutter gjør er alltid viktig 78

Feminism och Marxism: En förälskelse med förhinder 82

Verdens kvinner – en situasjonsrapport 86

Egne publikasjoner 87

Nytt om kvinneforskning – 10 år 89

Ord – bilder – kvinneforskning

Ord får mening når de er billedskapende, gir felles assosiasjoner og treffer noe folk mener å ha erfart eller sett – eller kunne ha sett hvis ordet hadde vært der. Professor Harriet Holter er den ubestridte frontfiguren i norsk kvinneforskning. Hun drøfter i denne artikkelen hvordan kvinneforskningens ord og begreper alltid skal være virksomme på flere felter: Som analyseredskaper, som politisk språk og som dagligtale.

Kvinner har fra tid til annen spurt seg selv: Er de ordene vi bruker virkelig våre ord? Springer de ut av kvinners situasjon og erfaringer – eller tilhører de en mannsverden? Ikke minst kvinneforskere har stilt slike spørsmål. Og vi blir ikke ferdige med dem, skal ikke bli ferdige med dem, på meget lenge.

Samfunnsforskningens ord

Som kvinneforskere spør vi videre: Passer kvinners ord og begreper for samfunnsvitenskapelig bruk? Hva betyr da vitenskapelig bruk? Det gjelder systematisering av erfaringer, javel, men hva slags erfaringer, og etter hvilke prinsipper? Dette er det ikke allmenn enighet om blant forskere. Jeg husker en mannlig kollega som for 10 år siden lo seg skakk ved tanken på at vi i kvinneforskningen skulle utforske *det*

viktig og vitenskapelig brukbart ord i kvinneforskningen og i samfunnsforskningen forøvrig. Begrepet har vist seg å dekke både kvinners egne opplevelser og en tankegang om samfunnsutviklingen. Vi har et eksempel på aktiv kvinne-bruk av et ord som også viser til et element i all vitenskapelig virksomhet: Å synliggjøre det usynlige.

Den forskningsskapte virkelighet

Også samfunnsforskningen er med på å lage «den forskningsskapte virkelighet». Det gjelder ikke minst kvinneforskningen. Forskerens resultater og analyser blir til argumenter i den samfunnsmessige debatten, og i de personlige diskusjonene. Når vi – forskerne – påberoper oss å hente ordene fra det vi kaller kvinneperspektiv, et perspektiv som deles av mange, har vi et ansvar for den videre utforming og bruk av ordene. Det betyr at kvinneforskningens ord og begreper skal

være virksomme minst tre veier – som redskaper for analyse, for politikk og for dagligtale. I alle tre sammenhenger gjelder det at ordenes mening endrer seg. Begreper som en gang var fornyende kan bli konserverende. Begreper kan bli «empirisk uttømt». De kan være teoretisk brukbare uten å gripe i dagligtalen. De kan skjule mer enn de tydeliggjør. Og de kan brukes som honnørord og bli innholdstomme.

Jeg skal illustrere noen slike problemer ved å spørre hvordan det har gått med enkelte av de samfunnsvitenskapelige «kvinnebegrepene». Et tilbakeblikk viser at forholdet mellom «vitenskapelighet», politikk og hverdagsliv i kvinneforskningen ikke er entydig, men preget både av motsetning og gjensidighet.

Fra kjønnsroller til kjønnsforhandlinger

«Kjønnsrolle» var et ord som ble introdusert i norsk samfunnsforskning i 1950-årene. Det ble til å begynne med kritisert av ikke-forskere, bl.a. på grunn av assosiasjonen mellom «kjønn» og «seksualitet», men begrepet vant frem blant samfunnsforskere. Ordet «rolle» var den gang sentralt i de amerikanske påvirkede samfunnsvitenskapene (sosiologi, antropologi, psykologi). Det er av samme slaget som begrepet om «norm», både norm og rolle defineres ofte som de forventninger en selv og andre har til hvordan en skal handle.

Ordet «rolle» er utpreget billedskapende: De fleste kjenner ordet fra teatret, det gir forestillinger som å være *instruert* i en rolle, at andre «skaper» ens handlinger, at man kan skjelve mellom «seg selv» og «rollen». Hvis man avviker fra rollen, skaper det forvirring hos medspillere og særlig for hovedmotspilleren, osv.

Kjønnsrollebegrepet setter fingeren på det faktum at det eksisterer et sosialt press på

kvinner og menn som dirigerer dem i retning av bestemte og forskjellige arbeidsoppgaver, bestemte maktrelasjoner og bestemte personlige egenskaper. Begrepet forutsetter at den som følger disse «anvisninger», blir belønnet, f.eks. med anerkjennelse, den som ikke gjør det rammes av materiell, sosial og psykologisk «straff». Ved tidlig og langvarig utsettelse for dette sosiale presset *internaliseres* den praksis som man ledes inn i, dvs. den føles som behov og ønske hos en selv.

I 1950-årene virket en slik fremstilling av kvinners og menns situasjon *avslørende*, ikke *tilslørende*. Kjønnsrollebegrepet – slik det ble brukt i Norge – var et signal om å se kvinnes situasjon som først og fremst sosialt og ikke biologisk bestemt, slik ordet «kvinnelighet», på den tiden lett ga inntrykk av. Det ga plass for tanken om at roller kan *læres* og *avlæres*. Begrepet ga god anledning til å hevde at endringer i kvinne-rollen nødvendigvis måtte innebære endringer også i mannsrollen, og at «kvinnesak» ikke bare angår kvinnene. Jeg tror ordet i sin tid *sa* noe som særlig kvinner, men også menn, kjente igjen. Det satte ord på noen erfaringer som mange hadde, og ordet brukes nå stadig i dagligtalen.

Men i kvinneforskningen ble kjønnsrollebegrepet sterkt kritisert av de yngre forskerne og studentene omkring 1970. Det forsvant nesten helt fra denne forskningen i 70-årene, og blir forholdsvis sparsomt brukt i dag.

Kritikken av kjønnsrollebegrepet kom ikke minst fra kvinnebevegelsen i USA, der «kjønnsroller» var mye brukt i en forskning som hevdet disse rollers *nødvendighet*, at kjønnsrollene hadde en positiv oppgave i samfunnet. Man kan si at de dramaturgiske bildene da ble borte, til fordel for assosiasjoner til automatikk og standardisering. Den mer radikale kjønnsrolleforskningen fra Skandinavia forsvant i det internasjonale bildet. Kritikken gikk i korthet ut på at rollebegrepet gjorde individet/kvinnen til en slags

viljeløs, eller formålsløs, person som bare handlet etter omverdenens forskrifter, oppdratt til en rolle hun ikke kunne løsrive seg fra. Rollebegrepet overså makt og konfliktforhold, samfunnet ble sett på som styrt av normer, kapitalens betydning og det økonomiske systemet ble oversett, kollektive handlinger ble borte i analyser av normer og roller. Ordene viser til stillstand heller enn til sosiale prosesser. Denne kritikken var i tråd med en generell kritisk bølge, særlig innen sosiologien. Den fikk også næring fra gjenoppdagelsen av Marx.

Virkeligheten endret seg i 70-årene, i tråd med nye økonomiske betingelser, og under trykket fra en aktiv kvinnebevegelse. «Rolleverdenen» forsvant, «markedsverdenen» ble mer påtrengende.

Opp mot kjønnsrollebegrepet satte kvinneforskere *aktør*-begrepet, dvs. et ord som sier at kvinner er målrettet, de velger sine strategier og kan skape nye muligheter for seg selv.

Også ordet *aktør* er talende, eller billeddannende, selv om det nok for mange gir en litt annen assosiasjon enn det som er meningen fra forskerne. Meningen er å vise kvinner som aktivt forstående og handlende, ordet peker på aksjon, virksomhet. Ut fra denne tankegang kom ordet *strategi* til å bli viktig: en *aktør* velger mål og midler. Man har motspillere, man *forhandler* om den sosiale betydning av kjønn.

Dette kan nok forekomme mange ikke-forskere som en mer abstrakt tankegang enn den som ligger i normer og roller. Likevel er vår hverdag full av eksempler på forhandlinger om *hva* kjønn skal bety. Vi finner dem i arbeidslivet, i ekteskapet og i tilfeldige møter, forhandlinger med eller uten ord. Det eksisterer ofte en uenighet om hvorvidt personenes kjønn skal være relevante, skal bety noe, i en gitt samværssituasjon, f.eks. i arbeidssituasjonen. Kanskje er det slik at menn er de som særlig ofte ønsker at kjønn skal bety noe, være rammen for samværet eller

situasjonen, og menn som bestemmer *hva* kjønn skal bety.

Aktør- og forhandlingstankegangen fikk bred tilslutning innen den samfunnsvitenskapelige kvinneforskning – ikke minst fordi de tradisjonelle normer i virkeligheten ikke lenger foreskriver kjønnsrollen så konkret og håndfast som før. Det *er* blitt mer usikkert hva kjønn skal bety sosialt. Mange forskere hevder at dette bare betyr at kvinner har fått større valgfrihet med hensyn til *hvordan* de skal være underordnet en mann eller menn generelt.

Men vi er naturligvis ikke ferdige med de normative elementer i kjønnssystemet. Istedenfor roller brukes uttrykk som rammer, eller spillerom, for hva en person kan tillate seg. Det svarer nok til situasjonen i dag.

Omsorgsfornuft

Ut fra *aktør*-tenkningen om kvinner sprang også et kritisk rasjonalitetsbegrep, dvs. et begrep om *ansvars-* eller *omsorgsrasjonalitet*. «Rasjonalitet» betyr her at en person eller gruppe søker å handle etter et mål-middel-mønster, at bestemte formål eller verdier søkes oppfylt. Når forskning viser at kvinner ofte handler til fordel for *andres* velferd, kalles dette *ansvarsrasjonalitet*, dvs. de føler ansvar for hvordan andre – barn, ektefelle, arbeidskamerater – har det. Dette stilles ofte opp mot menns teknisk-økonomiske rasjonalitet, dvs. et fornuftssystem der målsettingen er bestemte materielle tilstander, og der både mennesker og teknologi innordnes under dette.

Mer generelt settes det ofte likhetsstegn mellom «rasjonalitet» og «fornuft» eller «planmessighet», og disse siste ordene gir sikkert mer mening for folk flest enn rasjonalitet. Det har i alle fall vært viktig å påvise fornuften i kvinners handlemønstre når handlingene ikke faller innenfor de

teknisk-økonomiske krav om effektivitet. Disse siste kravene utgjør en begrenset, uheldig, kortsiktig planmessighet i menns handlinger.

Da tankegangen om ansvarsfornuft ble utviklet, falt den godt inn i begrepet om *kvinnekultur*, forskjellig fra en *mannskultur*, også dette uttrykk som har hatt gjennomslag i kvinneforskningen i 70-årene. I likhet med «omsorgsfornuft» dreier det seg om forskerskapte ord.

Både begrepet om omsorgsfornuft og om kvinnekultur er billeddannende, og blir tildels brukt i den allmenne debatt. De rekker i dag en del ut over kvinneforskningsmiljøene, og bruksområdet vil antakelig bli utvidet i tiden fremover.

Fra likestilling til patriarkat og maktsystem

Den viktigste begrepskritikken i begynnelsen av 70-årene rettet seg mot ordet *likestilling*. Likestilling – hevdet yngre kvinner – sto for en borgerlig idé om kvinners like muligheter, om rettslig og formell likhet mellom kvinner og menn. En mer eller mindre uttalt forutsetning for denne ideen var at kvinner skulle bli som menn, sosialt sett. De skulle få slippe inn i mennenes verden ved hjelp av formell likhet og holdningsendringer. At tankegangen om en kvinnelig særart – eller betydningen av å verdsette kvinner høyere som *kvinner* – har vært en linje i skandinavisk kvinnebevegelse siden forrige århundre, ble først etter hvert klart også for yngre kvinneforskere. Poenget er likevel at den nye kvinnebevegelsen sto for *frigjøring* av kvinner som en målsetting. – Dette har vist seg å være et vanskelig begrep både forskningsmessig og politisk. Men skepsisen overfor likestillingstanken i sine «gamle» former har likevel vært fruktbar både forskningsmessig og politisk. Skepsisen innebar for eksempel at

forskere satte kvinner og kvinners liv i sentrum for sine studier, enten det gjaldt mer beskrivende eller teoretisk forskning.

Problemene med likestilling, forstått som like muligheter og rettigheter for kvinner og menn, ble altså kritisk gransket, f.eks. i juridisk og rettssosiologisk kvinneforskning. Det viste seg det som de fleste nå vet: Formelle rettigheter kan ha liten verdi hvis kvinner ikke har ressurser til og ønsker om å bruke rettighetene. Eller hvis det kvinner vil er at deres spesielle bidrag og muligheter – forskjellig fra menns – skal veie like tungt samfunnsmessig som menns.

Slik forskning bygger altså på en interesse for likeverdslinjen eller særartslinjen. Og kvinnehistorikere viste hvordan de to ideologiene hadde preget eldre kvinnebevegelse, og fremhevet det positive i kvinnekultur, kvinnefornuft og kvinnebidrag. Kvinnepolitisk fikk vi – i alle fall blant forskere – diskusjonen om «integrering vs. segregering», dvs. igjen spørsmålet om kvinners interesser er best tjent med at de går inn i menns verden, eller med at de søker å etablere sine egne institusjoner og skaffe seg innflytelse gjennom dem, som f.eks. tildels i kvinneforskningen.

I allmennheten har likevel begrepet likestilling holdt seg, dette er nå et tungt honnør-ord i både politikken og den offentlige debatt. Også «likestilling» er et billedskapende ord: Man stiller likt. Ordet er samtidig noe uklart: Betyr det sjanselighet eller resultatlighet, eller begge deler? Nettopp denne uklarhet gjør uttrykket politisk brukbart i vårt nåværende klima, det dekker over en del dilemmaer med hensyn til interesse-motsetninger mellom kvinner og menn og mellom kvinner. I praktisk kvinnepolitikk følges da stort sett integreringslinjen, *selv om* forskningen ofte kan påvise at når kvinner bringes inn i mannskulturen «slukes» de, eller de «co-opteres», eller synker til bunns i rangordningene og på lønnstariffen.

Politisk og ideologisk har likestillingsbegrepet altså vært ikke bare seiglivet, men seierrikt. Det betyr at et likestillingsargument i mange tilfeller skulle ha gjennomslagskraft. Det er ikke *legitimt* å argumentere for mannsdominans offentlig, i konkrete situasjoner. Fra 70 % til 80 % av alle norske menn ønsker likestilling mellom kvinner og menn på de fleste områder. Samtidig ser det ut til at mannsdominansen søker andre og mer skjulte veier, slik at selve usynliggjøringen av den sosiale prosess som gir kvinner dårligere vilkår, blir et økende problem. Dermed blir ordet likestilling innholdstomt.

Men hva har skjedd med frigjøringsbegrepet? Det er etter hvert blitt erstattet med begreper som *kvinneundertrykkelse*, *mannsdominans* og *patriarkat*, dvs. med begreper som viser til frigjøringens motsetninger.

Og ordet «undertrykkelse» – som ble betraktet som uvitenskapelig før den nyere kvinneforskning trådte frem – fikk betydelig slagkraft både faglig og politisk, og har det til dels ennå. Det er et sterkt og billedskapende ord. Samtidig har det for mange utenfor kvinnebevegelse og kvinneforskning virket *for* sterkt, det underforstår en alvorlig konflikt mellom kvinner og menn. Og kvinner ser det ofte som sin særlige oppgave å glatte over konflikt. Det peker også i retning av fysisk undertrykkelse og materiell nød. Og selv om den fysiske vold og tvang overfor kvinner er langt mer omfattende enn mange tror, er kjernen i kvinneundertrykkingen først og fremst økonomisk, sosial, psykologisk og kulturell. Samtidig er virkeligheten mer tvetydig enn det ordet «undertrykking» sier. Ikke enhver kjønnsforskjell er et makt-uttrykk.

På forskningssiden har forestillingen om kvinner som undertrykt eller dominert av menn, ført til presiseringer og nyansering av de former undertrykkelsen tar, dens konkrete fremtredelser og dens kilder. Ett

viktig skille går mellom åpen, direkte maktutøvelse, der makten kan spores til personer – til forskjell fra indirekte, mer skjult makt, ofte kalt systemmakt. Systemmakt er det når et sosialt system – f.eks. markedet eller byråkratiet – på en uoversiktlig måte gavner noen interesser og fører til avmakt hos andre grupper, og ofte slik at avmakten fremstår som den enkeltes valg. Hierarkisk makt, f.eks. i en arbeidsorganisasjon, er åpen og direkte, mens makt gjennom funksjonell differensiering er mer skjult.

Både utdyping av forskeres problemstillinger, bruk av flere fagområder eller disipliner, og den kvinnepolitiske utvikling, har ført til stadig større interesse for begreper om makt, avmakt, maktbalanse. Samtidig ønsker mange kvinneforskere å holde fast ved patriarkat-begrepet, tildels nettopp fordi det representerer klar tale i miljøer der det vrirler av runde ord.

Ingen av begrepene om maktforholdet mellom kvinner og menn kan sies å være helt ut forskningsskapt. De er tildels tatt frem fra tidligere dagligtale og gitt et nåtidig innhold. Ordet «patriarkat» er et eksempel, også på uenighet blant kvinneforskere. For noen er ordet lite brukbart fordi det viser til en åpen, direkte og alminnelig godkjent maktutøvelse av en mann, ett mannlig overhode for en familie og en slekt, som en hersker over både kvinner og menn. Slik er ikke maktens former i dag. Men hvis man heller til den oppfatning at menns dominans over kvinner henger sammen med menns dominans over andre menn, da får patriarkatbegrepet mening også i dag. Det er i alle fall ikke tvil om at ordet har fått en renessanse blant kvinner, både i og utenfor kvinnebevegelse og kvinneforskning. Det er heller ikke tvil om at det er politisk skapt, dvs. tatt frem av kvinnebevegelsen og dernest i kvinneforskningen.

Når vi forutsetter at det er noe galt med

maktforholdet mellom kvinner og menn, har vi samtidig sagt at kvinner og menn til dels har motstridende interesser, og at det foregår en kjønnskamp, ofte skjult, men også åpent. Den gjelder ikke bare arbeidsdeling, men seksualitet, ja, livsform. Denne forutsetning kommer – etter min mening – mer i bakgrunnen ved ordene «sosialt kjønn» og «kjønnssystem». Disse begrepene fremhever mer strukturen og kanskje også biologien, mindre kjønnskampen. De forutsetter at det sosiale innholdet gir mening til de kroppslige kjønnskjenntegnene og vice versa. Å si at «kjønn» er sosialt konstituert er ikke i og for seg noe nytt, men etter en tid med stor vekt på *kvinnernes* sosiale kjønn, kan det være på sin plass å ta opp kjønnsbegrepet mer generelt, også for menn. «Kjønnssystem» brukes foreløpig noe varierende, mer i retning av de sosiale ordninger som til sammen utgjør forholdet og fordelingene mellom kvinner og menn. Begrepet kan være et signal om at kvinneforskningen nå er mer innstilt på også å spørre etter menns tap og kvinners fordeler av det nåværende system. Det åpner antakelig også for spørsmål om «maktfrie relasjoner» mellom kvinner og menn, ved siden av dominansforholdet.

Man skulle tro at forestillingen om kjønn som sosialt konstituert nå var allemannseie, at dette f.eks. ligger bak den popularitet som likestillingstanken har fått. Slik er det likevel ikke, de fleste ser de biologiske kjennetegn som en slags grunn eller årsak til det sosiale innholdet, istedenfor å se det sosiale innhold som det som konstituerer henholdsvis kvinner og menn.

Usynliggjøring

«Usynliggjøring» er et nøkkelord i dagens kvinneforskning. Det er ikke skapt verken av kvinneforskningen eller av kvinnebeve-

gelsen – Marx og Freud var de store utforskere av sosial usynliggjøring, og de satte ord på slike fenomener. Men det ble hentet frem igjen og brukt konstruktivt, særlig av kvinner, fra begynnelsen av 70-årene. Usynliggjøring er et billedskapende begrep – noe som kan virke paradoksalt: Hvordan kan vi «se» noe som er usynlig? Vi kan kanskje ikke se det tydelig, det forekommer utydelig – som noe som forsvinner i en tåke, men som kan *føles*, merkes. Kvinneforskningen påviser stadig en dobbel usynliggjøring av kvinnene og av undertrykkningen, og usynliggjøring er blitt et virksomt uttrykk i kvinnepolitikken.

Det finnes – heldigvis – psykososiale prosesser som ikke *kan* synliggjøres, og kanskje dannelsen av barnets kjønnsidentitet er en slik. Andre prosesser har mer karakter av å «foregå bak ryggen på» dem det gjelder. Det dreier seg ikke nødvendigvis om bevisste konspirasjoner, men bl.a. om at menneskers gjensidige forhold inneholder elementer som griper inn i hverandre på en uoversiktlig måte. En del slik uoversiktighet opprettholdes mer bevisst eller halvbevisst, og er del av maktsystemer.

Ett eksempel på usynliggjøring av kvinners sosiale vilkår er tendensen til å definere kvinners problemer som private og dermed deres eget ansvar. Svangerskap for en lønnsarbeidende kvinne er typisk slik oppfattet. Eller kvinneproblemer forstås som individuelle, «det er bare jeg som mangler selvtillit». Men mangel på selvtillit er langt på vei et felles kvinneproblem, et samfunnsproblem, så å si. Én usynliggjøringsteknikk er således å plassere kvinner, deres ytelser og problemer, i et privat område, noe som ikke angår andre. En annen teknikk er å behandle noe som er kollektivt som individuelt, som den enkeltes skyld eller spesialproblem. For øvrig består den vanligste usynliggjøringen i å late som om kvinner, og særlig deres innsats, men også deres problemer, ikke eksisterer. Usyn-

Harriet Holter (foto: Sjøwall)

liggjøring av mannsdominans blir til et kvalitativt nytt moment i jenters identitetsutvikling når vi antar at dominansen er en av de viktigste sosiale betingelser jenter må bearbeide. Det som norsk kvinneforskning på sin side har en tendens til å usynliggjøre, er bl.a. kvinners ulike forhold til sosiale klasser, og i det hele kvinnegruppers motstridende interesser. Ikke slik at disse spørsmål forties, men de analyseres ikke som hovedproblemer.

Oppsummering

Jeg har tatt opp enkelte sentrale begreper fra den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen. Begrepene *kjønnsroller* og *likestilling* er ord som til dels er forlatt av forskningen. De er likevel opptatt i dagligtalen og i den politiske debatt. Begreper som *undertrykkelse*, *mannsdominans* og til dels *patriarkat* brukes i forskning, men antakelig mer sparsomt i dagligtalen.

Disse begrepene forutsetter at man regner med konflikt og makt som virksomme elementer i forholdet mellom kvinner og menn. *Usynliggjøring* brukes i forskningen og noe i den politiske debatt i Norge i dag. *Bevisstgjøring* har vært påfallende lite brukt i Norge, både i forskning, i politikk og i dagligtale. Det er et begrep med ganske store ubrukte potensialer. Andre ord og uttrykk som f.eks. *kjønnsystem*, *gender*,* *genderisering*, *kjønn* som dypstruktur er begreper som er tatt i bruk i norsk kvinneforskning i den senere tid, de lyder foreløpig fremmed både i dagligtale og i den vanlige politiske debatt.

Det er tydelig at den samfunnsvitenskapelige kvinneforskning bruker både forskningsskapte, politisk skapte og dagligtalebegreper. I dag er det også mulig å si at enkelte forskningsskapte begreper, som f.eks. *kjønnsroller*, har hatt sin tid, i alle fall som dominerende begrep i forskningen. Noen av de begrepene som ble lansert av den nye kvinnebevegelsen har vist seg å være særlig forskningsbrukbare og vitale. Det er oftest den opprørske politiske eller sosiale bevegelse og ikke den etablerte politikk som skaper de nye ordene. Disse ble i 70-årene tatt opp av kvinneforskningen. Vanlig politisk og daglig tale følger langsomt etter – eller forkaster ord som gir særlig revolusjonære eller utopiske assosiasjoner.

De begrepene som kvinnebevegelsen introduserte i 70-årene var ofte bevegelsesbegreper dvs. de viste til sosiale *prosesser*, til selve endringene, ikke til «tilstanden», det frosne øyeblikksbildet. Uttrykk som f.eks. *bevisstgjøring*, *synliggjøring* og *frigjøring*, er slike prosess-betegnelser. De er dermed mer krevende for forskere enn stillstandsbegreper, bl.a. fordi de er mer empirisk tungrodd. For politikere er ordene provoserende, de er mer forplik-

* Fra lat. *genus*, eng. *gender*, her: sosialt kjønn.

ten-de enn beskrivelser av «tilstanden».

Men vi har også eksempler på at forskningsskapte begreper kan få gjennomslag i politikk og dagligtale, og da slik at de tydeliggjør erfaringene og avslører motsetninger og manipulasjon, slik som med ordet usynliggjøring.

En av forskningens oppgaver er å få folk til å reflektere over egne fordommer. Slike refleksjoner kan bare komme i stand hvis de ordene forskerne bruker eller oversetter sine begreper til, gir vyer og assosiasjoner som har mening utover forskernes krets.

Mening får ordene når de er billedskapende, gir felles assosiasjoner og treffer noe folk mener å ha erfart eller sett – eller kunne ha sett hvis ordet hadde vært der. Dikteren tok feil da han skrev om «ord, som verden så forakter», det er den *likegyldige* tale som skaper – nettopp likegyldighet.

Harriet Holter
professor
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

«Store muligheter i et lite, rikt land»

Journalist Guri Hjeltnes intervjuer her tre av våre mest kjente kvinneforskere.

–Hvorfor kjenner ikke universitetene sin besøkelsestid? Kvinneforskningen har framskaffet en lang rekke dyktige forskere. Hvorfor ikke knytte flere av disse kvinnene til seg?

–Det er forskningsrådene og departementene som har gitt kvinneforskerne økonomisk støtte til sine prosjekter, ikke universitetene.

–Uformelle nettverk mellom politikere, journalister og andre yrkesgrupper og norske kvinneforskere har skapt en stor interesse for kvinneforskernes arbeid.

–Norsk offentlighet har lyttet til og brukt kvinneforskerne.

–Internasjonalt markerer kvinneforskerne seg med gode temaer og interessante perspektiver.

–Valgene i starten var ikke så bevisste, vi hadde ingen kollektiv strategi. Kanskje var vi ikke gode nok i starten, men det har tatt seg opp.

–På noen fag – som jus – måtte politiske manøvrer til for å lose kvinneperspektivet i faget fram. Marxisme kunne være en svøpe – vi måtte slite for å finne en teoretisk posisjon.

Dette er noen av synspunktene som kommer fram i samtaler med Tove Stang Dahl, Helga Hernes og Hanne Haavind, for å finne status for norsk kvinneforskning anno 1987.

En kvinneforskers vei og valg

Hva gjør at et menneske velger forskningen og universitetslivet? Hvordan blir en kvinneforsker til? Veiene er mange – tilfeldige, bevisste, politiske, personlige. En av drivkreftene i norsk kvinneforskning, førsteamanuensis ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo, Tove Stang Dahl, har gått sin vei – den gir et interessant tidsbilde av utviklingen i de siste tre tiårene i norsk universitetsliv.

–Jeg kom inn i kvinneforskningen via kvinnepolitikken, sier Tove Stang Dahl. Selv var jeg lite bevisst kvinnespørsmål. Jeg var oppdratt som gutt, var selvstendig. Jeg trodde at kvinnesak hørte forrige århundre til. Ingen fikk meg med i Norsk Kvinnesaksforening, til tross for mange oppfordringer.

Egne barn

Det var gjennom personlige opplevelser med småbarn at jeg ble opptatt av disse spørsmålene. Fram til da hadde jeg levd som en mann. «Oppvåkningen» fant sted i 1960-årene, ikke systematisk, men via ulike episoder. Da 1970-årene kom var jeg en moden frukt.

I Oslo bystyre (1966-70, for Sosialistisk Folkeparti) gjorde jeg erfaringer som fikk virkning. Partiet ønsket å plassere meg i teknisk etat, og jeg ble så sint at jeg gråt. Jeg hadde ikke ord å sette på reaksjonen. Jeg ville helst arbeide i sosialsektoren, arbeide med sosialomsorg, barnevern. I SF mente man at det måtte da være gjevt å plassere en kvinne i teknisk etat, det syntes ikke jeg.

En annen gang ble det oppfordret til at foreldre og førskolebarn skulle troppe opp for å høre på debatten i bystyret om barnehagene. Jeg husker flere av bystyrerepresentantene gjennom rådhusvinduene så følget komme og utbrøt: «Det er barnevogner med også!» Opp på galleriet marsjerte de, det sto nesten alltid tomt den gangen – situasjonen var ganske annerledes enn vanlig! – det var barn som pratet, mine barn ropte «der er mamma», og en transparent ble heist ned fra galleriet. Ordføreren, Brynjulf Bull, var ganske irritert, han syntes dette gikk ut over bystyrets verdighet, og benyttet sin rett til å heve møtet. Da gikk jeg opp på talerstolen og ba de av representantene som var enige med demonstrantene om å forbli på plassene sine. Og faktisk – en god del ble sittende.

Slike episoder var med på å skape mitt kvinnepolitiske engasjement. Jeg ble mer og mer kvinneidentifisert. Mens mine medrepresentanter i bystyret, de aller fleste menn, sto der med sigarene sine etter møtene, med all verdens tid, måtte jeg haste hjem til mat og barn. Det var å få egne barn som gjorde meg så bevisst på at det er en forskjell på kjønnene. Siden har

jeg alltid vært opptatt av forskjellen mellom kjønnene, den har blitt en ledetråd for meg.

Den bevisstløse likestillingen

På bakgrunn av dette har jeg vært svært skeptisk til den offentlige likestillingspolitikken, til det jeg vil kalle den bevisstløse likestillingen. Da Likestillingsloven kom, var det en lov om arbeidsmarkedet. Den omtalte i første rekke utdanning og arbeidsmarked ut fra tanken om at kvinner skulle inn her på linje med menn.

Den bevisstløse likestillingen har mannslivene som forbilde, uten at det er tenkt igjennom de negative bivirkningene. Hvis vi tenker oss at denne målsettingen skulle oppfylles, ville det ikke være noen plass til barn. Når vi vet at nesten alt omsorgsarbeid utføres av kvinner, vil det kunne ende med en slik situasjon: Kvinnene blir enda mer arbeidsbelastet fordi kvinner arbeider full tid med bare korte permisjoner. Kvinner blir svake på arbeidsmarkedet på grunn av avbruddene. De vil bli et nytt lavlønnsjikt, et nytt overarbeidet proletariat, som i Øst-Europa: De blir mindre i hjemmene, det levende livet blir utarmet, og dermed blir hele kulturlivet rammet. For det er kvinner som i størst grad holder det brede kultur livet oppe.

Deltid er spydspiss

Nå, derimot, kommer det. Nå er det lydhørhet. Disse tankene har fått gjennomslag. Kvinneforskerne får penger for sine prosjekter.

Barn er et fellesgode, og muligheter må skapes for de kvinner som føder barn. Barnløse må bevisstgjøres om at et levende samfunn får vi ikke uten barn. Hva var menneskene hvis vi ikke hadde reproduksjon? Vi må ta hensyn til kvinners liv og le-

vemåte. Her har Norge mange fordeler sammenliknet med andre vestlige land. Hos oss kom kvinner sent inn på arbeidsmarkedet, gjerne i deltidsjobber. Her ligger forholdene til rette for deltidsarbeid. Slik jeg ser det, finnes det bare én vei å gå – deltid kombinert med omsorg er spydspissen for et mer menneskelig arbeidsliv. Dette bør også få innvirkning på de sosiale rettigheter. I dag utbetales det lusepenger til kvinner som utfører omsorgsarbeid. Folketrygdloven var ment å skape trygghet for folk. Den gir liten trygghet til kvinner. I Folketrygdlovens grunnlag er en person avhengig av å ha vært heltidsarbeidende gjennom et langt liv. De som ikke lever et slikt liv, får liten uttelling. Kvinnemodellen finnes ikke. Kvinnen er så måtelig (?) sørget for ved mannens død. Men stønaden til enslige forsørgere er så lav at den skaper vår tids fattige: mor og barn. Hos oss er den yrkesmessige formodningen – om fulltidsarbeid – knyttet til den enslige. Å være alene om omsorgen og samtidig arbeide full tid kan bli tungt, men norske trygderegler forutsetter nettopp dette. Med andre ord – omsorgshensynet er ikke ivaretatt i norsk politikk. Her forvalter kvinneforskerne kunnskap.

For Tove Stang Dahl står dermed følgende to punkter sentralt: For det første må vår bevissthet om forskjellene mellom kjønnene økes: Det er ikke sikkert at kjønnene bør bli like. I dag oppdras gutt og jente likt. Ulikhetene undertrykkes.

For det andre har vi omsorgshensynet i en pengeøkonomi: Omsorgsarbeid må verdsettes med penger. De som ikke tjener penger på det de gjør, mister selvbestemmelsesmulighet og verdighet. Militærtjeneste for menn, for eksempel, gir trygderettlig uttelling, mens omsorgsarbeid ikke gjør det. Nokså skrudd situasjon! Hvis vi fikk til en mer rettferdig fordeling her, ville de individuelle evnene utfolde seg mer. Vi

ville få et rikere liv. Det er troen på dette målet som gjør at jeg ikke har gitt opp underveis, sier Tove Stang Dahl. Det er virkelig synd at Norge med dette landets ressurser ikke har nådd dit. Jeg har en optimisme som – tross all motstand mot at slike perspektiver kan tilføre menneskene noe – tror på at den tid vil komme.

Døve ører

Hvor sterk er motstanden mot kvinneforskernes emner og resultater?

Det har vært som å snakke for døve ører. Mange har ikke villet akseptere at vi har bedrevet noen særlig intellektuell virksomhet, ofte er vårt arbeid tatt som en provokasjon. Mannlige kolleger har vært svært lite oppmerksomme på bredden og variasjonene i kvinneforskernes arbeider. Det må sies at kvaliteten ikke var så god i starten, men den har tatt seg opp. Især innen samfunnsforskningen har det skjedd noe. Noen menn har forstått at de kan hente perspektiver og metodegrep fra kvinneforskningen og anvende dem på andre problemstillinger.

Økonomer har måttet ta dette på alvor. De har kommet opp i vanskene med omsorgsarbeid. Forsøk har vært gjort på å føre kvinners omsorgsarbeid inn i nasjonalregnskapet, uten at det har lyktes. John Kenneth Galbraith har i sine arbeider lagt vekt på husmorens betydning.

Gode råd i fleng

Hvordan har den allmenne motstanden virket personlig på deg?

–Nokså massivt ble jeg frarådet å begi meg inn på kvinnefeltet. «Så synd», «Er det så lurt?» lød det fra fjern og nær. Gode, nære venner og kolleger mente det var dumt, ustrategisk. Svært mange hadde overhodet ikke interesse for det jeg mer og mer ble opptatt av.

For meg lå det en annen karriere i kortene. Min første kvalifikasjon lå på et annet felt, sosiologien/kriminologien.

Sosiologien var faget hvor det lå mest til rette for kvinneforskere?

Jeg vet ikke. Mennenes tanker gikk først mest i tradisjonelle baner, det karakteristisk sosiologiske i form av minoritetsproblemer og avvikere. Men kvinner er ikke noe avvik, de utgjør en majoritet. Helt andre spørsmål ble også satt på dagsorden.

Men det er klart at både sosiologi og psykologi i Norge ga et svært solid fundament for det som skulle komme. Harriet Holters pionerarbeid, kjønnsrolleforskningen i 1950-årene, og hennes mangeårige innsats, gjorde at hun ble et verdifullt og aktivt medlem av Sekretariatets styre. Akademisk sett hadde hun en annen generasjonserfaring. Vi hadde for det første Harriet Holters egne arbeider. Vi hadde også Sverre Bruun Gulbrandsens arbeid om kjønnsroller og kriminalitet. Han mente at hvis vi oppdro gutter som piker, ville vi få en lavere kriminalitet.

Kriminologi

Kan man si at det over de siste ti årene har skjedd en utvikling innen kvinneforskningen fra en mer kollektiv til en individuell, ja privat orientering, eksempelvis prosjektene knyttet til prostitusjon, privatvold, incest?

–Nei, alt tidlig i 1970-årene arbeidet vi med det som er de sentrale spørsmål i dag, ofre for vold og voldtekt. I 1974 ble Kvinnekriminologisk Arbeidsgruppe til. Den var i 1977 på å opprette en krisetelefon for å kartlegge privat vold i Norge. Politiet sa at nei, det trengtes ikke. Slik vold ble bare utøvd av noen få avvikende brutale menn, alkoholikere osv. – det var husbråk, ikke noe omfattende fenomen. I 1974 ble det første krisesenteret i verden startet, i London. «Sånt (dette fenomenet) har vi ikke i

Norge», hørte vi.

I februar 1974 ble Fri rettshjelp for kvinner startet, som senere tok navnet JURK – Juridisk Rådgivning for Kvinner – og her fikk vi bekreftet at det foregikk mishandling i mange slags familier. Det var mange tråder som vi skulle komme til å næste opp. For eksempel deltok daværende stortingsrepresentant Mona Røkke på et nordisk kriminalistmøte i 1978 som ordstyrer. Hun tok forøvrig selv ordet med et meget sterkt innlegg. Senere gjorde Mona Røkke mye med mishandlingsspørsmålet som justisminister.

Mediefokus ga forskningspenger

Du kan si at arbeidet på denne sektoren begynte som en praktisk politisk virksomhet i samarbeid med kvinneaktivister. I tillegg kom en medieeksplosjon: for aviser og ukeblad ble prostitusjon, incest, vold m.m. godt stoff. Du kan si at store oppslag i løssalgssavisene – selve mediereaksjonen på det arbeidet vi drev – slo igjennom hos myndighetene som dermed bevilget penger til forskningen.

Det store mishandlingsprogrammet som nylig ble satt i gang, er en selvfølgelig normalisering av et arbeid som har pågått lenge enn hele tiåret som nå markeres.

Forskjellige kvinnemiljøer

Hvor avhengig var gjennomslaget for kvinneforskernes emner av andre krefter enn kvinneforskerne selv, som presse og politikere?

–Uten kvinnepolitikernes innsats og engasjement ville vi ikke fått en slik allmenn interesse for kvinneforskningen. Opprøret og troen på endringer – hos også andre enn forskerne – var helt nødvendig for å stille spørsmål på nytt. Vi ville ikke fått nye pro-

blemstillinger uten at kvinnene hadde stått samlet – og vært forskjellige.

Imidlertid opplevde vi på 1970-tallet en dyp kløft mellom de tradisjonelle kvinnelige politikerne og de andre kvinnene. Især var det Arbeiderpartiets kvinner som tenkte i partibaner, de gikk ikke inn i de kvinnepolitiske organisasjonene. Helt annerledes var det med AKP (m-l), der engasjerte og dyktige kvinner virkelig preget sitt parti i saker og aktivitet. Jeg tror AKP hadde vært fullstendig oppløst i dag om ikke de hadde hatt kvinnene som helt vitale deltakere.

Politiseringen på 1970-tallet førte til hete debatter også på universitets- og forskningsfronten?

–Vi fikk et skille også i forskningen. På min sektor blomstret interessen for arbeidsrett, for arbeidsmarkedet – kjønnene skulle stå sammen mot undertrykking fra kapitalen.

Det ble en fagpolitisk kamp da kvinneretten ble opprettet, i 1974. Jeg var svært bevisst på at vi ikke skulle ende på AKPs politiske plattform. Jeg hadde et akademisk ansvar: Kvinneretten skulle være et langt bredere opplegg, og det ble sørget for åpninger på alle kanter, sier Tove Stang Dahl.

–Slik ble kvinneretten bestående av emner som fødselsrett, husmorrett, familierett, pengerett, likestillingsrett og lønnsarbeidsrett – nettopp for å balansere presset om fokus på arbeidsretten. Skillet mellom de partitenkende og de radikale feministene fikk slik stor betydning for forskningen.

Det var politikerene Tove Stang Dahl som manøvrerte i havn en universitetsdisiplin?

–Ja, jeg var dreven. Da kvinnebevegelsen kom på 1970-tallet meldte ikke jeg meg inn i Nyfeministene eller de andre løse organiseringene. Jeg syntes de var for diffuse, jeg hadde respekt for politisk arbeid og var så mye partimenneske at det ble Kvinnefronten på meg fra starten av, i 1972.

Jeg ble med i Kvinnefronten lenger enn de fleste som brøt ut da ml-erne ble de dominerende, nærmest som et gissel. Kvinnefronten var så mangt, det var forskjell på dens virkemåte på småsteder og i de større byene. Uansett, fordi jeg hadde lang politisk erfaring kjente jeg lusa på gangen i universitetssammenheng og tok aktive forholdsregler. Du kan si, jeg var litt gammel i tralten på en side og hadde erfaring med universitetets ideal på den annen side: Universitetet skulle være den åpne tankes sted.

Et lite lands fordeler

Ditt navn er knyttet til kvinneveretten, og vi har flere personer som ved navns nevning kan tillegges ære for sin innsats innen kvinneforskningen. Hvor personavhengig var og er man ved nybrottsarbeid i Norge?

–Vi er så få. Norsk kvinneforskning står sterkt internasjonalt, dels fordi vi lever i kvinneforskningens æra i de vestlige land.

Tove Stang Dahl er førsteamanuensis ved Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo. Hun regnes som «Kvinneverettens mor», og har bl.a. redigert bøkene Kvinneverett I og II i serien «Kvinner lever og livsløp». Tove Stang Dahl ble utnevnt til æresprofessor ved Juridisk fakultet ved Universitetet i København i 1986. (foto: Vidar Ruud)

I små land er det litt tilfeldig hva som skjer, gjerne knyttet til personer. Det er mulighe-ter til å slå rot og vokse. Nettverket er mer variert i små land enn i store. Jeg var et år i London, der var fagpersoner seg selv nok, de hadde ikke kontakter til kringkasting, presse, parlament. Er du på et visst faglig nivå her i Norge, så har du kontakter til Regjeringen, Stortinget og mediene.

Når man har slik innflytelse får man også ansvar når ting er satt i gang?

–Javisst, ansvaret har jeg følt. Det hender jeg misunner dem som «stikker av» fra faglig arbeid når det passer dem. Jeg har vært trøtt og er interessert i mye annet enn kvinner og deres kår.

Det må dog understrekes at kvinneforskningen også er drevet kollektivt fram, hele tiden har det vært forandringer i deltakelse og måten prosjekter har utviklet seg på.

Liberalitet og barrierer

Apropos motstand, har jeg lyst til å si at Det juridiske fakultet har hatt mange forde-ler sammenliknet med andre fagmiljøer. Juridisk fakultet har sterkt liberale tradi-sjoner, og på visse måter god forankring i det gammeldagse universitetet – der enhver forsker er fri. Det juridiske fakul-tets ulempe er at det drives for lite erkjen-nelsesforskning i forhold til retten og rettsreglene; man er for rettsdogmatisk orien-tert. Det er en tendens ved vårt fakultet til å opphøye det rettsdogmatiske til selve Rettsvitenskapen. Her har jeg støtt på faglige barrierer. Men fakultetet har på en raus måte støttet kvinneveretten og kvinneforskningen.

Var ønsket helt fra starten av å bli ved universitetet?

–Overhodet ikke. Jeg hadde aldri planlagt å bli et universitetsmenneske. Jeg ville åpne advokatkontor på gaten. Men så kom Nils Christie og Torstein Eckhoff – det var

de to som sammen med Vilhelm Aubert fristet meg til å bli med alle universitetets gode kvaliteter og idealer. Helt fra 1965 har jeg faktisk vært tilknyttet Det juridiske fakultet på ulike måter. Først som vit.ass og stipendiat hos Torstein Eckhoff og Nils Christie. I 1968 ble jeg universitetslektor i kriminologi, var med å bygge opp grunnfag, mellomfag og hovedfag og med på å stifte KROM. Jeg var ved Institutt for kriminologi og strafferett og ved Institutt for retts sosiologi og forvaltningslære, og i 1978 ble jeg førsteamanuensis ved Institutt for offentlig rett. Kvinneveretten (startet 1974, første studenter høsten 1975) ble drevet tverrjuridisk fra første stund.

Jeg kvalifiserte meg på tradisjonell måte, siden tok det ene det andre som følge av ulike aktiviteter. Jus hadde en kvinne-saksgruppe. Fri Rettshjelp for kvinner (startet februar 1974) opererte med post-boks på St. Olavs plass, vi ba om skriftlige henvendelser for å kunne dekke hele lan-det. Vi fikk mye respons, kom det noe om Fri Rettshjelp i avisene, fikk vi mer re-spons. Ble det skrevet om oss i en lokal-avis, kom svarene fra nettopp dette områ-det. Vi fikk sikkerhet og tro på behovet. Uten denne empiriske kunnskapen, ville kvinneveretten aldri ha utviklet seg.

Ideologien

Hva var tankegangen bak oppbyggingen av kvinneveretten?

–Jeg gjorde et skille mellom de tradisjo-nelle partitenkende og de andre kvinnene. Det gikk også et skille innen de partiten-kende, mellom marxistene og de andre. Marxismen ble en svøpe for kvinne-forskningen allment og for kvinneveretten, som nevnt. Jeg slet veldig for å finne en teo-retisk posisjon. Jeg lette etter kvinnestoff hos Engels og Kollontaj. Hvordan skulle vi plassere oss? Det var ikke plass i det

politiske system, heller ikke i den marxistiske tradisjon.

Fant du det ideologikritiske standpunkt?

–Ja, jeg synes det – ved erkjennelsen av kjønnsforskjellene som det empiriske og med omsorgs- og barnehensynet som det normative, etiske grunnlag. Kvinneinteressene forvalter disse hensynene, livet blir meningsløst å leve uten.

En god del av kvinneforskningen har ligget i partitenkning og marxistisk tenkning. Vi har fått mye nyttig kunnskap slik, men ikke erkjennelseskunnskap. Vi har til sammen fått et utvidet, helere bilde.

Det har blitt sagt at mannlige forskere ikke trenger ta hensyn til kvinneforskernes arbeid, fordi dette ikke representerer noe metodisk og substansielt nytt?

Vel, på noen felt er det kanskje bare snakk om tematisk utvidelse. Men jeg mener nå at folk bør følge med i faget sitt også! Mannlige kolleger har lagt altfor lite arbeid i å følge med og forstå den nye fagutviklingen.

Diplomkurs høsten 1987

Dere leses ikke?

–Jo, jeg mener at kvinneforskere blir lest av menn. De har begynt å skjønne at de må det, må regne med oss. Kvinne retten blir nå lest av menn. I Danmark er kvinne rett pensum i allmenn rettslære, og menn anmelder kvinne rettsbøkene.

Kvinne retten tar opp verdispørsmål og har betydd noe i den juridiske metodede batten. Retten er kjønnsnøytral, men må ta empirien aktivt i bruk når den møter en kjønns spesifikk virkelighet.

Kvinne retten har blitt lagt merke til internasjonalt. Nå høsten 1987 arrangeres for første gang et diplomkurs i kvinne rett på Universitetet i Oslo, finansiert av NORAD, for kvinnelige jurister fra Norges samarbeidsland – i første omgang fra det østlige og sørlige Afrika. Det er et

prøvekurs, og målet er å etablere det som et normalkurs i 1988. Vi har våget det fordi vi i vinter utklarte en Master-stipendiat i Zimbabwe her i Norge. Det er uhyre interessant å se hvordan hun har brukt rettskapet fra kvinne retten i Norge på sin kulturelle bakgrunn.

Tregt universitet

Hvordan har universitetet tatt imot kvinneforskere?

–Universitetet i Oslo kan ikke levnes noen særlig ære, det har vært sidrompa! Derfor er det gledelig at Senter for kvinne forskning er kommet. Fakultetene har ikke vært villige til å satse nok. Norge kunne være en spydspiss.

De ulike departementene fikk forskningsbevilgninger, og kvinneforskere klarte å komme inn på udisponerte midler. Det er især forskningsrådene og departementene sammen med opinionen i organisasjonene og blant politikerne som har sørget for at kvinneforskere har fått arbeidsmuligheter. Det norske samfunn har lyttet til og brukt oss, ikke universitetet – foreløpig.

Det var min skuffelse i livet, hvor vanskelig det kunne være på universitetet – som jeg i sin tid opplevde det på Institutt for kriminologi og strafferett. Senere ble instituttet langt mer kvinneorientert, men universitetet, som skulle forvalte det gamle idealet, viste overhodet ingen åpenhet. Da var det bare å dra sin vei derfra, og det ble offentlig rett som fikk sin egen avdeling for kvinne rett. Konflikten er bilagt for lengst, men det var så smått, knuslete og innestengt.

Naiv

Så din ukuelige optimisme og tro på idealet om frihet og skaperevne ved et universitet fikk en knekk?

-Jomfrudommen eller uskylden forsvant raskt ja, i interessekampen for akademiet. Jeg møtte mange stengsler i forskernes åpenhet og villighet. Men jeg trodde fullt og fast på dette, slik sett ble naiviteten en ressurs. Hele mitt yrkesliv er jeg styrt av å bruke meg selv der jeg trodde det var viktig å bli brukt. Nysgjerrigheten falt sammen med dette. Når det først ble universitetet, kunne jeg ikke valgt annerledes.

Vanskelig tverrfaglighet

Om du ser tilbake på de siste tiårene, hva kunne kvinneforskningen gjort annerledes ved mulige veivalg?

-Det var for stor tro på tverrfagligheten. Den var vanskeligere å gjennomføre enn mange av oss trodde. Vi mente vi hadde en felles sak - kvinneperspektivet. Jeg tror heller at kvinneforskerne må gå ned i sin grunndisiplin, og så må man møtes. Slik sett er Senter for kvinneforskning meget viktig, man har sin grunndisiplin med seg og kan bruke senteret som et gjestested. Jeg tror ikke det var riktig å utvide det opprinnelige kvinneforskningssekretariatet med flere fag, det var nok med samfunnsfagene og jus. Nå har vi også fått en sørgelig sammenblanding av kvinner i forskning og

kvinneforskning - som er to vidt forskjellige ting.

Men jeg er imponert over hvordan sekretariatet har klart å fungere i en situasjon som nødvendigvis må være vanskelig - og finne balansegangen.

Status for norsk kvinneforskning anno 1987?

-Det varierer, i noen fag er kvinneforskningen helt borte, i andre har den en framskutt plass. Det materielle er sørget for av forskningsråd og departement, ikke universitetet. Dog finnes gode unntak, kvinne retten er ett.

Sammen med finansieringen var det flere faktorer som sørget for oppblomstringen: -Grunnforskningen som alltid har hatt sterke tradisjoner i norsk samfunnsvitenskap - at Norge fikk en velordnet kvinnebevegelse (mer enn i Danmark, mindre enn i Sverige), - at vi har hatt en velvillig offentlighet - at det har vært rikelig med fantasi og pågangsmot. Til sammen utgjorde dette et lykkelig sammenfall. Mulighetene har vært til stede i et lite land som er rikt. Norge burde satse mye mer på feltet, og universitetene burde være kjempestolte og legge forholdene aktivt og offensivt til rette, avslutter Tove Stang Dahl.

Kvinnene representerer den nye «uoversiktligheten»

Norsk kvinneforskning har sin forankring i norsk politisk kultur, som er sterkt preget av sosialdemokratiet. Det viktigste var at kvinneforskerne utfordret det sosialdemokratiske menneskebildet.

Kvinneforskerne står i dag overfor mer allmenne problemer enn da vi startet. Kjønn, gender, har blitt et sentralt samfunnsorganiserende prinsipp, sier forskningsleder ved Institutt for samfunnsforskning, Helga Hernes. Hun reflekterer her omkring 15 års kvinneforskning.

Hvor atskiller norsk kvinneforskning seg fra den internasjonale?

–Det er kanskje ikke riktig å snakke om den internasjonale kvinneforskningen i utgangspunktet. Norsk kvinneforskning er et barn av kvinnebevegelsen på 1970-tallet, og denne ble særpreget av en stor amerikansk dominans. Gjennom den norske kvinnebevegelsen ble tankene, impulsene, synspunktene fra USA meget fort utpreget norske, ja Skandinavia satte sitt særegne stempel på bølgen som kom.

Kvinnebevegelsen er en del av den tredje bølgen av nasjonale bevegelser i Norge. Den første var avholdsbevegelsen og målrørsla, den andre fagbevegelsen og sosialdemokratiets organisering sammen med utdanningsbølgen, den tredje freds-, miljø- og kvinnebevegelsen.

Del av norsk politisk kultur

Norsk kvinnebevegelse var altså en del av de politiske bevegelsene på venstresiden. I

motsetning til den amerikanske kvinnebevegelsen ble vi i Norge mer opptatt av kollektiv bevisstgjøring enn av en individuell bevisstgjøring. Vi var opptatt av kvinnes stilling i samfunnet og kvinners forhold til andre samfunnsgrupper.

Denne politiske bevegelsen gjorde at kvinneforskerne ble preget av kvinnes politiske ambisjoner: kvinnen i samfunnslivet, på arbeidsmarkedet, i det statlige liv. Det ble en offentlighet omkring kvinners problemer. Men det var – i motsetning til USA igjen – liten oppmerksomhet om alt knyttet til seksualitet. Forholdet til mannen ble ikke problematisert på individnivå, det handlet om kvinnes sosiale posisjoner.

Til forskjell fra den avanserte amerikanske feminismen har kvinnebevegelsen i Norge en sosial bevegelse å knytte an til?

–For en utenforstående er det iøynefallende hvordan norsk kvinneforskning er en del av den politiske kulturen. Det finnes så å si ingen elitestudier.

Det er tre trekk ved norsk kvinneforskning: Den kollektive orienteringen, det

Helga Hernes er forskningsleder ved Institutt for samfunnsforskning (ISF). Hun var første leder i styret i Sekretariatet for kvinneforskning, og var også i en periode forskningsleder. Helga Hernes er hovedredaktør for bokserien «Kvinnens levkår og livsløp». (foto: Joanna Butler)

samfunnsengasjerte og at kvinner har kommet i fokus ved sin sentrale stilling i den modne velferdsstat.

Fra begynnelsen av var vi opptatt av å se verden nedenfra, kvinner som en avmektig gruppe. Forskningen var aktivistisk, veldig aktivistisk, i begynnelsen. Av forskjellige grunner ble vi også en del av establishment. På grunn av den politiske utviklingen blir kvinnespørsmål et sentralt spørsmål i alle velferdsstater. Denne indre spenningen har vært med oss hele tiden. Vi blir mer og mer statsorientert. Men vi har også fått prosjekter knyttet til mishandling, seksualitet, prostitusjon, incest, og i 1980-årene har tiltak på denne sektoren økt. I kjølvannet av dette har vi også fått en privatisering og individualisering, nå er det også legitimt å forske på individuelle kvinners ambisjoner – som kvinner og lederskap.

Med din utenlandske bakgrunn og mange år i Norge, hva er det norske elementet i kvinneforskningen?

–Kanskje det er lettest å se hva som mangler. I Norge finnes ikke den frekke anarkistiske aktiviteten som vi har i dansk og italiensk kvinnebevegelse. Kvinneforskningen er ansvarlig hele tiden. Norsk kvinneforskning har et pre her: Den har aldri forlatt sitt samfunnsengasjement.

Identitet gjennom forankring

Hvordan vil du karakterisere kvinneforskningens forankring? Også fag som historie og litteratur har ved siden av samfunnsvitenskapen lagt vekt på kvinneperspektivet.

–Det var berikende for samfunnsfagene at den historiske og humanistiske kvinneforskningen kom. Man kunne finne identitet ved å forstå fortiden. Kvinner gjorde

også protest, spilte en offentlig rolle i fortiden. Samfunnsviterne er opptatt av det samtidige, de er ofte historieløse, selv om de har blitt bedre.

Det sosialdemokratiske bildet

Hvilke ideologiske strømninger mener du forekommer i norsk kvinneforskning?

–Det viktigste er at kvinneforskningen gikk på tvers av politiske ideologier og har prøvd å omdefinere det tilsynelatende «reaksjonære» i kvinnerollen. Kvinneforskerne har utfordret det sosialdemokratiske menneskebildet som sosialdemokratiet har skapt.

Karakteristika ved dette menneskebildet?

–Det idealtypiske sosialdemokratiske menneskebildet er et menneske som deltar aktivt i arbeidslivet, på fulltid, hele livet, det handler politisk gjennom organisasjonene og forsvaret organisasjonenes interesser. Det er et aktivt arbeidende, samfunnsengasjert menneske. Tiden brukes til å sove, arbeide og å være politisk aktiv.

Menneskets andre behov ivaretas av kvinner og barn. Denne identitetsskapende intimsfæren – fylt av kjærlighet, kunst, kultur, fritid – er ikke del av det sosialdemokratiske menneskebildet. Kvinnebevegelsen og kvinnefrigjøringen har bidratt til å vise det éndimensjonale i dette.

Den nye uoversiktligheten

Norge har gått fra sosialismen til noe mer. Situasjonen i dag er vanskelig å få oversikt over, og kvinnen er kjernen i det jeg vil kalle den nye uoversiktligheten. Sosialismen – det statlige liv med stor offentlig sektor – er en viktig arena for politisk handling. Dens økonomiske grunnlag er svært uavklart, og kvinnen er forankret i dette. I dag er det vanskelig å se hvilken

ideologi som vil formes ut av den uavklarte økonomiske situasjon som oppstår.

Ideologi er alltid resultat av samfunnsstrømninger. Kvinners roller i dag synliggjør dette mer enn mannrollen. Sosialdemokratisk og sosialistisk ideologi har vært knyttet til arbeid i industrisamfunn, på markedet. Kvinner kan ikke gå inn i denne mannrollen, da bryter samfunnet sammen. Da vil vi ikke få tid til den biologiske reproduksjonen, da vil det ikke være tid til den sosiale reproduksjonen. Det er umulig å vite hvordan dette kan utvikle seg videre.

Kvinneforskeres opptatthet av vitenskapsteoretiske problemstillinger er et klart uttrykk for dette på forskningsplan. En som arbeider med de «grunnleggende etablerte sannheter» er idéhistoriker og vitenskapsteoretiker Elisabeth Gulbrandsen.

Vi ser en utvikling, en begynnelse på «den nye uryddigheten» blant annet ved at feminismen blir legitim i Norge på slutten av 1970-tallet, da også sosialister av alle sjatteringer blir feminister. For å si det slik: det var OK å være feminist i 1979, men i 1973 var vi sosialister.

Kvinneforskningen fikk et politisk utgangspunkt, var ikke et rent universitetsprodukt?

–De fleste av oss kvinneforskere ble engasjert i kvinnebevegelsen, og senere forsøkte vi å integrere dette i vår forskning.

I treffpunktet politikk-kvinneforskning møtte dere mannlig skepsis?

–Aksjonsforskning har en sterk tradisjon i Norge. Men kvinneforskningen hadde ikke den basen, forankringen var ikke så klar. Vi utfordret for mange ting samtidig.

Ingen kollektiv strategi

Hvis du ser tilbake på det siste tiåret, ved hvilke valgsituasjoner ville du handlet annerledes?

–Jeg tror ikke vi valgte så bevisst. Helt tidlig på 1970-tallet satte vi mye i gang uten noen strategi, uten en langsiktig gjennomtenkt plan. Det var kreativt, nyskapende, spontanistisk. Det er også en del av min egen intellektuelle grunnholdning: Du gjør få valg i livet, ting skjer.

Senere har vi som startet blitt kritisert av yngre for at vi ikke tok opp det og det spørsmålet, men det fantes ingen kollektiv strategi. Vi var noen få individer som handlet, men ikke alltid i fellesskap. Vi fikk en viktig ressurs, Sekretariatet for kvinneforskning. Men fram til Sekretariatet fant det sted en lang rekke enkelthandlinger og tilfældigheter. Mye kunne endt annerledes.

Det særegne er blitt allment

Hva vil du si er «det særegne» ved kvinneforskningen sammenholdt med annen forskning?

–Vi kan ikke sammenlikne den sosiale situasjonen i dag med den for ti år siden. Vi kan ikke tilskrive oss alt som har skjedd, også det mannlige tydningsunivers forandrer seg. Også derfor forandrer innholdet i kvinneforskningen seg. Kvinneproblemene står for mer allmenne fenomener i dag enn den gang.

–Ikke mange menn har tatt fatt på kvinneforskernes emner?

Menn var ikke interessert. Det lå overhodet ingen prestisje i det, heller ikke penger. Dessuten var vi en del av en bevegelse som var avskrekkende for menn. De få mannlige sjeler som kom, ble nok forvirret.

I dag er situasjonen helt annerledes. Kjønn, gender, som samfunnsorganiserende prinsipp har blitt helt sentralt, på grunn av de samfunnsmessige endringene vi lever med.

«Aber Helga...»

Kan du peke på noen trekk ved utviklingen av kvinneforskningen innen statsvitenskap, sosiologi, historie, evt. andre fag?

–Sosiologi var nesten enerådende i begynnelsen, på grunn av sosiologiens karakter. I statsvitenskap og jus slet vi med store legitimitetsproblemer innen fagene. Jeg hørte «Aber Helga, staten er jo kjønnsnøytral...». Sosiologi og sosialantropologi derimot sloss med hverandre om hva som var relevant. I begge fag er kjønsspørsmål lettere å integrere. Statsvitenskapen tiltrakk seg nylig store grupper jenter, hva som senere vil skje der vet vi ikke. Men den politiske virkeligheten ligger godt til rette for større fokus på kvinner.

En rekke av samfunnsviterne har erkjent at kjønn er en sentral kulturell variabel. Fag som psykologi og filosofi vil bli helt sentrale i årene som kommer hva kvinneforskning angår. Kjønnets betydning i kulturelle sammenhenger må nå utforskes.

–Har norske kvinneforskere gått inn for å definere seg internasjonalt?

–Ja, det har de. Flere og flere har internasjonale forbindelser. Det er gøy å se dem ute, hvor gode de er.

Burde ikke flere arbeider fra norske kvinneforskere publiseres på andre språk?

–I Universitetsforlagets bokserie «Kvinnens levkår og livsløp» er én opprinnelig publisert på engelsk, Marianne Gullestads *Kitchentable Society*. Harriet Holter har publisert artikler fra serien i *Patriarchy in a Welfare Society*, i høst utkommer Tove Stang Dahl med *Women's Law. An Introduction to Feminist Jurisprudence*. I høst er jeg selv redaktør for artikler fra serien i *Frauenzeit, Gebundene Zeit*, samtidig som min bok *Welfare State and Women Power. Studies in a State Feminism* utkommer i Universitetsforlagets serie «Scandinavian Library», forteller Helga Hernes. Hun og

Tove Stang Dahl skal i høst forøvrig turnere for American Scandinavian Society og forelese om sine emner ved universiteter i Washington D.C., New York, Chicago, Cambridge og Minnesota.

Fornyelse vanskelig

Hvor står norsk kvinneforskning sammenliknet med den amerikanske?

–Internasjonalt sett ligger styrken på den tematiske siden. De norske kvinneforskerne har ofte mer interessante perspektiver enn de amerikanske. Metodisk sett er vi kan hende svakere.

Uavhengighet for forskere er et problem. Gjelder dette også for kvinneforskerne?

–Absolutt. Vi har faktisk et større uavhengighetsproblem. Færre kvinner enn menn har faste jobber. De lever på oppdragsmidler, bestillingsverk. Grunnforskningselementet har vært svakt. Grunnforskning kan egentlig bare gjøres på universitetet, og der finnes det få kvinner. Dette er en gjenganger av et problem, og det er klart kvaliteten påvirkes. Fornyelse er meget vanskelig. Utfordringen ligger på det teoretiske plan. Og det er krevende på oppdragsmidler.

Hvor har kvinneforskerne hatt mest innflytelse?

–La meg først svare med hvor vi har hatt minst innflytelse. Den største skuffelsen ligger i at menn ikke leser oss. Det ser jeg på fotnoter, referanser. Få av bokseriens bøker er tatt inn i pensum.

Mest innflytelse – det vi ikke har oppnådd i fagmiljøene – har vi vunnet i den offentlige opinionen. Jeg mener vi står sterkt i offentligheten.

Er kvinneforskerne dermed faglig isolert?

–Det er mindre av det nå. Noen kvinner har gått ut og videre til andre felt og tar kvinneforskningen med seg. Ghettoiseringen kunne vært verre, den har blitt mindre. Men her ligger spørsmål om makt og intellektuelle utfordringer.

Du har selv forlatt kvinneforskningen nå, ved å gå inn i den svenske maktutredningen. Hvorfor?

–Borte har jeg ikke blitt. Jeg tar med meg kvinneforskernes problemstillinger og interesser inn i makt-problemene. Faglig er det godt å ta fatt på noe nytt. Jeg vil gjerne vise og integrere det jeg har arbeidet med i mange år i det jeg skal inn i nå, ja forsøke å allmenngjøre problemstillingene mer.

Er du bitter over motgang og tvil på det du har arbeidet med i mer enn ti år?

Av og til har nok bitterheten vært der. Vi har både hatt gjennomslag og høstet anerkjennelse og følt avmakt. Det er uklart hva man har gjort galt, hva som kunne vært gjort annerledes.

Sutring er imidlertid det verste jeg vet. Vi kan ikke både si at vi er pionerer og fornyere og at vi har slåss, og på den andre siden ønske å oppnå alt med en gang. Jeg håper at jeg mener det har vært verdt det når jeg er 70 år!

«Vil ikke akademiet la seg påvirke?»

Det virker som om den akademiske verden setter sin ære inn på ikke å la seg påvirke av kvinneforskerne. Derimot har vi høstet sterk støtte og legitimitet fra offentligheten og den kvinnepolitiske side. Når kvinner har sittet på topposter i Regjeringen, har det dryppet rikelig på kvinneforskerne.

Det er et paradoks. Her har NAVF rustet opp en generasjon av dyktige kvinner, og så brukes de ikke. Universitetene burde være glade og lykkelige over situasjonen. Det tar mange år å bygge opp et slikt miljø på nytt, sier førsteamanuensis Hanne Haavind ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo i dette intervjuet.

–Selve ideen om et kvinneforskningssekretariat hadde sitt utspring i det internasjonale kvinneåret 1975. Flere personer (deriblant Mari Holmboe Ruge og Anne-Lise Hilmen i NAVF) tok opp: Hva skal vi gjøre? Det ble til at NAVF skulle utrede mulighetene for en bedre forskning knyttet til kvinner. Til sist endte det med at Sekretariatet fra sin start i 1977 var rent samfunnsvitenskapelig, humanistene ville ikke være med. Derimot ble det satt i gang flere humanistiske enkeltprosjekter. Prosjektene var gode, men humanistene oppnådde ikke det samfunnsvitene fikk – nettverk og miljø.

Torde ikke bruke ordet kvinneforskning

Jeg satt selv i NAVF-utvalget som utredet, i ettertid er det rart å minnes. Vi turde ikke bruke ordet kvinneforskning, det var ikke

språklig pent nok. Det var jo mangel på kvinnekunnskap som lå bak tanken om et sekretariat. Og arbeidet i utvalget var ingen spøk: Professor i økonomi, Tore Thonstad, trakk seg fra utvalget med brask og bram, han hadde mistet troen på at utvalget kunne komme fram til noe som ville være av verdi for NAVF. Kvinnene i utvalget var alle stipendiater eller lignende uten prestisje. De som deltok i utvalgets arbeid og senere har arbeidet med kvinneforskning, var Lisbet Holtedahl, Aud Korbøl, Kirsti Bull og Kari Skrede.

Vi avga innstilling i 1976 og Sekretariatet for kvinneforskning ble opprettet sommeren 1977. Det var faktisk oppe som forslag å nedlegge hele utvalget, ja man var villige til å avskrive 100 000 kroner i reisepenger! Men så skjedde dog ikke.

Trang fødsel med andre ord?

–Ja, men det var virkelig gøy. Vi jobbet mye og det var flott å lage et faglig bra produkt. Den gangen var det ingen selvfølge at

vi skulle nå et slikt resultat. Og likevel må det sies at resultatet var meget beskjedent: én konsulent og én kontorassistent.

Status ti år senere?

–Helt annerledes. Vi har hatt utvidelser – flere fag er trukket inn, mange, mange dyktige forskere har utfoldet seg. Sekretariatet er kommet for å bli, i realiteten er det blitt en permanent ordning, formelt er det det ikke.

Grobunn

Hvorfor ble Sekretariatet for kvinneforskning vellykket?

–Grunnen var for det første at det fantes en god del interesserte kvinnelige forskere og studenter. Nå fikk de faglig fellesskap og gjensidig backing. Sekretariatet kunne bidra til dette, selv om jobbingen til forskerne var det avgjørende – som har båret oppe det hele. Flere i og utenfor NAVF har sett hvor vellykket og frodig ordningen ble og har ønsket å opprette tilsvarende sekretariat. Men det nytter ikke uten en tilsvarende menneskelig grobunn.

For det andre var det behov for kunnskap om kvinner. Responsen utenfra var stor. Blant annet fikk vi raskt god kontakt med kvinnelige journalister. Mange av forskerne var usikre og syntes kontakt med presse og kringkasting var litt risikabelt. Men etter noen felles møter mellom kvinneforskere og journalister var ikke dette noe problem. De kvinnelige journalistene ville skrive om det vi holdt på med. Mange av dem hadde studert de samme fagene, kunne problemstillingene. Blant annet slik ble vi synlige. Og publikums interesse var der.

I tillegg hadde Sekretariatet en relativt rommelig bevilgning til disposisjon – som kunne gå til møter, seminarer osv. Det var litt penger til mange ting. Med Helga Hernes som første leder for styret i Sekretaria-

tet, og Harriet Holter som styremedlem, fikk vi en annen akademisk tyngde.

Overevaluert

Støtten fikk vi utenfor, ikke innenfor den akademiske verden. Det førte til en nedtoning av uenigheter mellom kvinneforskere, man trengte hverandres støtte. Tverrfagligheten var en hjelp her. Etter fem år var ikke Rådet for samfunnsvitenskap i NAVF innstilt på å dra lasset alene, slik at tverrfagligheten ble et nytt argument for arbeidet.

I mellomtiden var jeg blitt leder for styret, og vi benyttet anledningen til å evaluere vår egen virksomhet, så vi kunne være først ute med å foreslå en fortsettelse som et tverrfaglig sekretariat. Deretter oppnevnte NAVF et nytt utvalg med Ørjar Øyen som leder, der ble også jeg med. Rapportene var nesten identiske. Vi ble virkelig overevaluert. Det ergret meg at vi måtte bruke så mye tid og krefter på legitimeringsvirksomhet. Alle visste at Sekretariatet var en bra ting. Men vi måtte ikke «isolere oss» som Øyen sa. Hvordan kunne kvinneforskerne isolere seg? De satt på instituttene eller ingen steder, det var ingen mulighet til å isolere seg.

Hva har kvinneforskerne bidratt med, slik du ser det?

–Kunnskaper. Publikasjoner. Kvinneforskere har markert seg med sin fagprofil. De har fått en selvbevissthet også teoretisk. Vi har fått en opprustning av det vitenskapelige ved profesjonelle kvinneforskere.

Ingen skam ikke å vite

Men har dere fått gjennomslag i fagene?

–Det er jeg ikke så sikker på. For en mannlig kollega er det ingen skam å være

ukyndig på den kvinnelige kollegaens arbeidsfelt.

Dere opererer i egne sirkler?

–Ja, jeg tror det. Det er et paradoks. NAVF har bidratt til å ruste opp en generasjon av dyktige kvinner: de er talemenn, kan foredra, deltar offentlig. De er selvsikre og praktiske. Men likevel er det ingen skam ikke å vite noe om dem, ikke for mannlige kolleger i den akademiske verden.

Er skuffelse og resignasjon en utbredt følelse?

Personlig har jeg sett lite sutring. Husk at dette dreier seg om personer med høy grad av engasjement og pågangsmot. Vi har registrert at det ikke er omfattende begeistring for det vi har drevet fram i akademisk sammenheng. Universitetene kjenner ikke sin besøkestid. Universitetene burde se det som en gave – det tar mange år å bygge opp et slikt forskerkorps igjen. Mange kvinner glir nå bort fra forskning og universitetene.

Hvordan karakteriserer du gjennomslaget i offentligheten?

–Jeg nevnte journalistkontaktene. I tillegg kan vi påvise at det har skjedd positive initiativ og bevilgninger fra det offentlige der det har sittet kvinner i den politiske ledelse. Det gjelder kvinnelige statsråder både fra Høyre og Arbeiderpartiet. Statssekretær Astrid Nøklebye Heiberg hadde egen bakgrunn i kvinneforskning, men våre problemer var like nærliggende for Astrid Gjertsen og Mona Røkke som for Sissel Rønbeck og Helen Bøsterud.

Vi har fått en meget sterk støtte og legitimitet fra den kvinnepolitiske siden. Det har sammenheng med at mange kvinnelige politikere ønsker å markere seg kvinnepolitisk. Og når stortingsrepresentanter tar noe opp, må det ofte skje noe i departementene, og da har det dryppet rikelig på oss. I tillegg eksisterer gode, uformelle nettverk

mellom forskere og politikere.

I rak motsetning til dette setter den akademiske verden sin ære inn på ikke å la seg påvirke. Det skal på død og liv være en kjønnsnøytralitet som høyeste vitenskapelige dyd. Pekefingeren er der: De engasjerte må passe seg så de ikke blir uviten-skapelige.

Når legitimitet finansielt og moralsk kommer utenom universitetsmiljøet, blir langsiktig jobbing begrenset, sier Hanne Haavind, som dog konstaterer at situasjonen ikke bare er negativ: Ti års perspektiv, ti års erfaring og innarbeiding, er tross alt svært kort tid, sier hun.

Hanne Haavind er førsteamanuensis ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo. Hun ledet utredningsarbeidet som gikk forut for opprettelsen av Sekretariatet for kvinneforskning, og har senere vært styreleder og forskningsleder. (foto: Vidar Ruud)

Mye er gjort – det er langt igjen

Kvinneforskning i NAVF-sammenheng er mer enn kvinneforskerne. Personer i administrasjonen har vært aktivt med på å drive fram NAVFs engasjement på dette området. Assisterende direktør Anne-Lise Hilmen er en av dem, og vi ba henne fortelle om arbeidet, også fra et administrativt ståsted.

Det er nå 10 år siden NAVFs sekretariat for kvinneforskning ble opprettet, men arbeidet med kvinneforskningen i NAVF har røtter enda lenger tilbake. Hvordan startet det hele, sett fra et administrativt synspunkt?

I 1973 fikk NAVF utredningen «Könsroller och utbildning» fra Nordisk Råd til uttalelse. Utredningen behandlet kjønnsroller innen undervisning og forskning i de nordiske land. Blant annet bygget utredningen på en større spørreskjemaundersøkelse blant forskere i Norden der igangværende og planlagt forskning innen området ble kartlagt. Utredningen påpekte at det allerede fantes en del kunnskap som ikke ble brukt, men at det også i betydelig grad manglet kunnskap om kvinners liv og virke både i fortid og samtid.

I 1974 foreslo administrasjonen for de to rådene i NAVF som særlig var berørt av utredningen, at NAVF burde gå nærmere inn på dette feltet. Vi laget vårt forslag blant annet etter uformelle samtaler med flere kvinnelige forskere. Forslagene gikk ut på både å øke støtten til forskning om kvinner, og å øke kvinneandelen i forskningsverdenen. At det

var få kvinner i forskningssystemet var jo åpenbart; vanskeligere var det å argumentere for behovet for økt satsing på kvinneforskning.

Rådet for samfunnsvitenskap (RFS) bestemte seg for å lage en større utredning, mens humanistene arrangerte en konferanse. Begge rådene ønsket å få faglig bred oversikt over den kvinneorienterte forskningen i Norge. De ønsket videre å få belyst de spesielle problemer forskerne støtte på under arbeidet med denne forskningen, blant annet problemer med kildemateriale og datatilfang. Konkretisering av forskningstema og tiltak for å bedre forskningsmulighetene ble også tatt opp.

Samfunnsviterne startet på bakgrunn av utredningen NAVFs sekretariat for kvinneforskning i 1977. Humanistene fulgte opp sin konferanse med et fem års seniorforskerprogram for å sikre kvalifiserte kvinner til toppstillinger.

NAVF har i sitt arbeid hele tiden vært opptatt av de to dimensjonene – kvinneandelen

blant forskerne og forskning om kvinnerelevante temaer. Disse to kan for så vidt sees isolert fra hverandre, men de er også i betydelig grad overlappende.

Var det enkelt å få aksept for at kvinne-mannsdimensjonen var viktig innenfor forskningen?

Innad i administrasjonen var det ikke vanskelig. Vi hadde en meget vidsynt og perspektivrik administrerende direktør, som hadde forståelse for at kvinnene var en un-

dertrykt gruppe i samfunnet og at kvinnene egentlig var en talentreserve for forskningen.

I begge rådene var det en del debatt, men vedtakene var enstemmige. Det var kontroversielle temaer i forskningspolitikken den gang – og selv i dag, 10 år etter, er arbeidet for økt likestilling og kvinneforskning innenfor forskningssystemet til dels kraftig omdiskutert.

Kvinneforskning og likestillingssaker er de mest kontroversielle temaene jeg har vært i

*Anne-Lise Hilmen er assisterende direktør i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd. Hun er cand.mag. med filologiske fag og administrativ utdannelse, og har arbeidet i NAVF siden 1966: Først som saksbehandler og senere som avdelingsleder for Rådet for humanistisk forskning, og fra 1980 er hun ass.direktør og nestleder i NAVF.
(foto: Per-Anders Rosenkvist/Samfoto)*

kontakt med i mitt arbeid. Det ser det også ut til å være i vanlig menneskelig samkvem. Det er spørsmål som går rett inn i sjela til folk. De blir sterkt følelsesmessig engasjert.

Dro kvinneforskerne i samme retning? Hva skjedde med «Kvinneakademiet», en idé som var sterkt framme rundt opprettelsen av Sekretariatet?

Blant kvinneforskerne og de kvinnelige forskerne var det stor enighet om at det var nødvendig med organisatoriske tiltak for å styrke kontakten mellom dem. Det var blant annet svært tøft å stå alene i forskningsmiljøene med de temaene de tok opp. NAVF følte seg som et verktøy for noe viktig som vokste fram i de miljøene vi betjener.

Det var også bred enighet om at målet for økt satsing var full integrering i den vanlige forskningsvirksomheten. Dette var i motsetning til f.eks. impulsene som kom fra Danmark der mange aktive ønsket å holde kvinneforskningen atskilt fra det øvrige forskningssystemet.

Idéen om et kvinneakademi har konkretisert seg i Kvinneuniversitetet. Dette ligger imidlertid utenfor NAVFs virkefelt. Det å drive en permanent institusjon er ingen oppgave for NAVF. Vi skal gi tidsbegrenset økonomisk støtte – det er en basisforutsetning for vår virksomhet. Dersom noe av det NAVF støtter, viser seg å burde drives på permanent basis, må det finnes annen finansiering enn NAVFs budsjetter.

Imidlertid hadde man vel ikke noen klar forestilling om hvor teoretisk og metodisk gjennomgripende kvinneforskningen kan være og hvor langsiktig en satsing måtte være for å få varige resultater. Det kan jo ta årtier å endre rådende vitenskapssyn. Mye kunnskapsframhenting må også til.

Enkelte kvinneforskere hadde nok sett dette selv. Dersom man på forhånd hadde visst hvilken kjempeoppgave dette er, ville det nok ha vært vesentlig vanskeligere å komme i gang, selv for NAVF. Vi bør heller ikke glemme at sekretariatets virksom-

het bare er sikret ut 1990.

Har ikke også organiseringen av Sekretariatet for kvinneforskning representert noe nytt i NAVFs arbeidsmåte?

Jo, det var en nyskapning. Både ved videreføringen til et tverrfaglig sekretariat i 1982 og da ytterligere forlengelse ble vedtatt i 1985, ble satsingen vurdert som meget vellykket. Dette skyldes særlig at det var og er så stor interesse og aktivt engasjement blant mange kvinnelige forskere. Suksessen hviler på mange enkeltpersoners innsats.

Det nye besto i at NAVF tok ansvar for den forskningsmessige utvikling av store faglige områder ved et nasjonalt koordinerende og stimulerende ledd. Tidligere hadde vi gitt støtte til enkeltforskere og grupper av forskere. Gjennom sekretariatet bevilget NAVF penger for å stimulere til forskning og til at forskere kan treffes. Den ordinære ordningen med støtte til avgrensede forskningsprosjekter ble opprettholdt gjennom fagrådene.

Vi har senere brukt denne organisasjonsmodellen på andre områder. Men for NAVF er det også en fare med denne organisasjonsformen når den er vellykket, fordi den går på tvers av det tradisjonelle organisasjons- og finansieringsmønsteret. Dermed er det ingen som naturlig kan overta når NAVFs tidsbegrensede støtte opphører. Å få andre finansieringskilder til å overta er ikke enkelt. Det gjør selvfølgelig at NAVF må være meget tilbakeholden med å sette slike organisatoriske tiltak i gang.

Er kvinneforskning og likestilling etter hvert blitt en integrert del av NAVFs politikk?

Stortinget vedtok i 1978 en likestillingslov som offentlige organer skal følge opp. Dette har også for NAVF vært et viktig eksternt pålegg. Helt avgjørende for det videre arbeidet i NAVF har vært at det som oppfølging av denne loven i 1980 ble vedtatt overordnede likestillingsmål for NAVFs virksomhet. Våre fagråd ble pålagt å sette i verk tiltak for å nå disse målene. Hvilke typer tiltak var det opp

til hvert enkelt råd å finne fram til.

Spørsmålet må besvares med ja; integrert i vårt løpende arbeid må jeg si at begge dimensjoner er. Spørsmålet er vel snarere om vi gjør nok. En konkret og tidsavgrenset handlingsplan for NAVFs likestillingsarbeid mangler. Jeg tror vi trenger den.

Har du lært noe generelt av å jobbe med likestillingsspørsmål?

Ja, jeg har lært at når en arbeider med kontroversielle spørsmål, må en legge uhyre sterk vekt på å være formelt korrekt, slik at folk blir nødt til å diskutere sakens realiteter. Kvinneforskning har vært et tema der en del mennesker har vært negative, men ikke har villet si det direkte. I stedet har de framsatt negative argumenter på områder som ikke har vært viktig for sakens substans. Heldigvis er forskningssystemet et rasjonelt argumenterende system, der deltakerne gir seg for de gode argumenter.

Innenfor arbeidet med likestillingssaker både generelt og innen NAVF, blir en slått av det gode samspill som har vært mellom politikere, forskere og administrasjonen. Kanskje dette er et tegn på at saken var «overmoden»?

Hvor akseptert og integrert er kvinneforskningen?

Det er ingen tvil om at kvinneforskning er helt annerledes akseptert nå enn tidligere, både innenfor forskningsmiljøene og ute i samfunnet. Resultatene fra kvinneforskningen gjør at flere mennesker nå ser at de har bruk for den kunnskapen univer-

sitetene frambringer. Det er på dette feltet nær forbindelse mellom forskningsmiljøene og brukermiljøene. Det så vi under proteststormen da det ble kjent at Kvinneforskningssekretariatets periode var ved å utløpe. Det har aldri noen gang vært maken til engasjement fra forskjellige grupperinger i samfunnet i forbindelse med en forskningssatsing som NAVF har hatt ansvar for.

Men det er forskjeller mellom de ulike fagfeltene. Hos oss startet det innenfor humaniora og samfunnsvitenskap, og utviklingen er kommet lengst her. Men i de senere år er det en økende interesse også innenfor de medisinske og realfaglige vitenskaper. Dette har NAVF prøvd å fange opp ved å revidere mandatet til Kvinneforskningssekretariatet og pålegge dem særlig å arbeide for «å øke rekrutteringen av kvinner til forskning, med vekt på områder med lav kvinneandel, som medisin, naturvitenskap og teknologi».

Som sagt er kvinneforskningen kommet mye lenger og er på mange måter mer etablert og integrert i dag enn for ti år siden. Men jeg tror det ennå er et godt stykke arbeid som skal utføres, før både likestillings- og kvinneforskningsdimensjonene er tilfredsstillende integrert i forskningsstedenes daglige arbeid og i samfunnet for øvrig.

(Intervjuet er gjort av Jana Weidemann og Gro Hanne Aas.)

Kan suksessen gjentas?

Forskningspolitiske utfordringer til likestilling og kvinneforskning

Norsk forskningspolitikk er blitt åpnere de siste årene. Dialogen mellom de forskningspolitiske organene og fagmiljøene har skapt en bred interesse for forskningspolitiske spørsmål. Sammenhengene mellom denne dialogen og nyskapning og omstilling i samfunnet, og i forskningen, er konkretisert.

Kvinnene i befolkningen står for noen av de mest synlige og følbare forandrings- og fornyingsprosessene i det norske samfunnet. Derfor er både kvinneforskning og kvinners plass i vitenskap og utdanning blitt viktige temaer i den forskningspolitiske offentlighet, fra stortingsmeldinger til komitéinnstillinger.

I denne artikkelen redegjør forskerne Tamar Bermann og Bjørg Aase Sørensen for sitt arbeid med en «alternativ» og «kvinnefaglig» forskningsmelding.

På oppdrag fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning har vi utredet noen sider ved nyere norsk forskningspolitikk. Vi fikk, som det sto i utlysningsteksten, «et særlig ansvar for å ivareta kvinneperspektiv og kvinners interesser» i det som ble kalt hovedinnsatsområdene innen norsk forskning. I et notat til NAVF la vi fram forslag om å utarbeide en melding om hvordan det sto til med utvik-

lingen innen *kvinneforskningens* mange miljøer i Norge. Dessuten så vi at det var viktig å vurdere hva som hadde skjedd når det gjelder *rekruttering og likestilling*.¹

Som *hovedinnsatsområdene i norsk forskning* er blitt utpekt:²

- petroleums- og gassrelatert forskning,
- bioteknologi og havbruk,
- informasjonsteknologi/informatikk (kalt IT),

- helse, miljø og levekår (kalt HEMIL),
- tradisjons- og kulturformidlende forskning og
- ledelse, organisasjon og styring (kalt LOS).

Hovedinnsatsområdene og utkrystallisering av programstøtte er et forsøk på å komme bort fra ulempene ved kortvarig og fragmentert prosjektstøtte.

Sentralt i den forskningspolitiske modellen for iverksetting av *satsings*filosofien står de komitéer og styringsgrupper som skal knytte sammen forskningspotensiale i de ulike norske forskningsmiljøene. Disse komitéene og styringsgruppene utformer de mandatene som danner bakgrunnen for invitasjonene om deltakelse som forsker på prioritert felt.³

Hvilke bidrag kunne *kvinneforskningen* gi til de seks utpekte hovedinnsatsområdene?

Hvordan kunne aktivitet på disse feltene styrke den kvinnefaglige forskningsvirksomheten?

I Stortingsmeldingen ble *likestilling* som mål nevnt og betont. Hvordan ville organiseringen av hovedinnsatsområdene virke inn på kvinners muligheter til å gjøre seg gjeldende som bidragsytere på arbeidsfelter med spesiell prioritet? Ville det bli lettere eller vanskeligere for kvinnene å komme til?

Søkekonferanser som en av metodene

For å belyse disse spørsmålene nærmet vi oss utøvende forskere på felter som var blitt hovedinnsatsområder.

Gjennom to søkekonferanser⁴ kom det i gang gode drøftinger av deltakernes erfaringer fra de ulike fagfeltene: Hvordan vurderte kvinneforskere og kvinner i forskning utviklingstendensene på sine forskjel-

lige fagfelter? Hvordan ville de at utviklingen skulle bli, og hva så de som muligheter eller hindere for å komme over fra en forventet til en ønsket utvikling?

Videre tok søkekonferansene opp nye, fremtidige forskningsområder og refleksjoner om forholdet mellom temavalg, organisering av forskningsarbeidet og 1) kvinneperspektiver i fagfeltet og 2) kvinneperspektiver på området.

Den siste OECD-rapporten nevner at brytninger i norsk forskningspolitikk blir avdempet – men dermed også lysten til fornyelse og til å komme med originale forslag.⁵ Søkekonferansene var bevisst lagt opp slik at deltakere med klart forskjellig bakgrunn, faglig og forskningspolitisk interesse og innstilling til kvinneforskning kunne gjøre seg gjeldende. Det samme gjelder også en avsluttende konferanse der deltakere fra søkekonferansene og forskere fra ikke-prioriterte områder deltok.

Konferansenes verdi lå åpenbart i drøftelsene mellom deltakerne som til dels senere ble videreført i nettverk. Konferansene var også viktige for å gjøre forskerne kjent med policy-notater og utredninger i tilknytning til den forskningspolitiske prosessen som kom i gang gjennom utpekning av hovedinnsatsområder og programmer.

Foreløpig dominerende trekk

Det er fortsatt for tidlig til en egentlig evaluering av virkningene av den nye forskningspolitiske modellen. Men noen trekk trer klart fram: Noen av hovedinnsatsområdene er reelt prioritert, i form av penger og støtte til oppbygging av fagmiljøer. Enkelte, etablerte fagmiljøer har kunnet gjøre seg gjeldende allerede under den første fasen der underprogrammer ble skissert i komitéer og utvalg. Andre områder

er snarere verbalt prioritert. De områdene det reelt skal satses sterkest på, er felter der det finnes få kvinner, først og fremst de tekniske områdene, inklusive humanistisk informasjonsteknologi.

Andre prioriterte felt er foreløpig utformet slik at den internasjonalt anerkjente kvinneforskningskompetansen i landet ikke kommer til sin rett. Dette gjelder særlig LOS-feltet, men også i noen grad HEMIL.

Spredte stikkprøver tyder på at programnotatene oppfattes som viktige signaler for potensielle søkere. Leser en f.eks. programnotatet fra en komité under HEMIL (forskningsprogrammet for helse, miljø og levekår), står det en del om yrkes- og arbeidsmedisinsk forskning. Men selv en garvet medisinsk kvinneforsker må lete lenge før hun eller han finner noe i notatet som muligvis kan tydes som tegn til interesse for forskning omkring avgjørende faktorer for kvinners arbeidsmiljø.

Naturligvis skal slike komitéer som alle andre offentlige komitéer og utvalg tilstrebe kjønnsproporsjonal riktig sammensetning. *Men kvinnerepresentasjon er ikke det samme som representasjon av det kvinnefaglige perspektivet* som er en profesjonelt ervervet kompetanse (som også kan forvaltes av mannlige forskere).

Levende kvinneforskning

Personalfornyselsen skjer langsomt i det norske forskningssystemet. I tillegg er det et begrenset antall personer som utgjør det velinformerte og viktige forskningspolitiske miljøet. Hit hører fortsatt få kvinner. Innen forskningsrådene tok kvinneandelen seg opp i siste halvdel av 1970-årene.

Det var NAVF som muliggjorde oppblomstringen av kvinneforskningen i de få, men viktige årene det ble satset rundt denne forskningen, særlig innen sam-

funnsvitenskap og humaniora. Den spredte kvinneforskningskompetansen ble samlet og styrket.

Stimulansen og støtten i 1970- og 1980-årene har ført til nytt personale, innholdsmessig og metodemessig fornying, nye organisasjonsformer, ikke minst veiledningsmodeller, og levende faglig debatt. På tross av at det dreier seg om få personer er aktiviteten mangfoldig.

Eksempelvis ser vi innenfor humaniora hvordan kvinneperspektivet har gitt ny litteraturforståelse. Glemte forfattere og skrivetradisjoner trekkes fram. Historieforskningen har kunnet nøste opp de lange utviklingstrådene i kvinners livspraksis og kultur.

Stimulerende og fruktbare uenigheter innenfor og på tvers av fag holder ved like ærgjerrig og sannhetssøkende forskning. Kvinnekår i andre samfunn og i Norge har vist seg å ha interessante likhetstrekk, men «den norske modellen» trer også tydeligere fram i komparativt perspektiv.

Aktive brukere

Dette Norge er også et samfunn som i løpet av noen få år er blitt et kvinnepolitisk laboratorium. Og her er vi ved et kjernepunkt: – Kvinneforskningens resultater har *nådd ut* til store deler av den norske befolkningen.

Kvinneorganisasjonene er storforbrukere av kvinneforskningen. Gjennom fortløpende dialog med brukere om temaers relevans ble kvinneforskningens praksis nyskapende.

Sammenfallet mellom den sterke veksten i *kvinneforskning* og det markante gjennombruddet for *kvinne-representasjon i nasjonalforsamling* (og regjering) er en viktig betingelse for å forstå hvorfor denne pengefattige og akademisk lite verdsatte forskningsvirksomheten har kunnet leve og utvikle seg.

Langt ut i samfunnet, og høyt opp til de politikerne som er interessert i kvinner og reproduksjon (les: omsorg, oppvekstmiljøer, helsepolitikk, naturvern, distriktspolitikk, livsløpets faser) har kvinneforskningsfellesskapet nådd.

Kvinneforskningen har ikke på samme måte maktet å komme inn i universiteter og høyskoler. Det går også langsomt når det gjelder formidlingen til beslutningsfattere i mektige, tradisjons- og kulturpregede organisasjoner som kirken, helsestellet og kapitalforvaltningen.

Gjennom utviklingen av den korporative stat er *mellom-nivået i samfunnsbygningen – organisasjonene* – blitt viktige maktfaktorer. Forskningen om dem – LOS-feltet – er et av kvinneforskningens brennpunkter. Blant kvinneforskningens empiriske arbeider er studier som viser hvilken vanskelig adkomst kvinner har til medlemskap og innflytelsesrike posisjoner i de korporative organisasjonene.

Mangfoldige kunnskapsbehov

Tidligere var det utbredt å se Mennesket som mann, definert gjennom sine aktiviteter og hevet over den natur som bestemte kvinnens skjebne. Tydeliggjøringen av kvinners levkår og livsløp har bidratt til forståelsen av at også menn har tilhørighet i en kjønnsbestemt kultur som preger deres sosiale liv og organisasjonsformer. Det offentlige utvalget til utredning av mannrollen signaliserer endringer i selvforståelse og innsikt som ser ut til å medføre nye krav til forskning om kjønn som organiserende prinsipp for arbeidsdelingen i samfunnet.

Mens nyere forskning tyder på at en på enkelte områder har sett store fremskritt på grunn av *endringer* i den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom menn og kvinner, viser andre felter som har motstått disse endringsprosessene krisetegn.

Når industrirepresentanter i mange land argumenterer for å øke kvinneandelen innen mannsdominerte områder, særlig naturvitenskap og teknikk, nevner de ofte at kvinner er en evnereserve. Evnereserven er allerede nå på en rekke felt blitt en *kompetansereserve* som inntil videre ikke er kommet i rett bruk. Det eksisterer til dels et uformidlet forhold mellom forskningsbehov og satsing på å styrke eksisterende kompetanse som kunne ta fatt på forskningsoppgaver som står på brukeres venteliste.

Vi risikerer derfor at noen felter blir overforsket fordi de er institusjonelt godt forankret, mens andre åpenbart viktige problemområder ikke får nødvendig forskningsmessig belysning og forskningsbaserte endrings- og forbedringsmuligheter. Innen det brede informasjonsteknologiske felt er dette uttalt: Det satses sterkt på utviklingen av nye materielle produkter, mens forbedring og foredling av produkter, tilpasning til bruksområder og kunnskaper om brukssammenhenger får lav prioritet. For spredning av nyere teknologi er kunnskaper om hensiktsmessig anvendelse og om omstillingsprosesser avgjørende.

Uansett faglig bakgrunn har kvinner og menn som har deltatt i konferansene i forbindelse med arbeidet for å få konkretisert kvinneperspektiver og kvinners interesse i norsk forskning, vært svært opptatt av å anlegge langsiktige perspektiver og av å se på konsekvensene av forskningsinnsatsen også utover det enkelte forskningsfelt.

Hovedinnsatsområdene og komitéens utfylling har vært en interessant begynnelse, og kan bli mer produktive ved å utvikle seg i stadig mer sektorovergripende retning. Jo snevrere disiplin- og sektorbundet satsingen er, desto vanskeligere er det for et alternativt, helhetlig perspektiv å nå fram.

Til sammen disponerer det norske samfunnet over en betydelig innsiktsreserve,

over oppmagasinert kompetanse og forskningspotensiale.

Kvinneres interesser og kvinneperspektiv

Vi skiller mellom *kvinneforskning* og et kvinneforskningsperspektiv på den ene siden og *kvinneres situasjon* og *kvinneres vilkår i forskning* på den annen side.

I den utstrekning vi kan anta at kvinner under ellers like vilkår behandles som underordnet menn bare på grunn av sitt kjønn, er det meningsfylt å snakke om *kvinneres interesse*.

Med et *kvinneperspektiv* mener vi anvendelse av innsikter og kunnskaper fra og om kvinneres livspraksis. Mange vil hevde at et allment kvinneperspektiv utvikles hos kvinner gjennom erfaringer i samfunnet, i organisasjoner og grupper som er ordnet etter prinsipper for tildeling av oppgaver og ansvar som ikke ivaretar gjensidighet mellom kvinner og menn. Hvor menn i kraft av sin historisk formede dominans kan ta kvinneres innordning nesten for gitt, må kvinner forholde seg til menn som forvaltere av makt over deres og deres barns liv.

Kvinneforskning er en faglig, profesjonelt tilegnet aktivitet som følger grunnleggende normer for forskningsmetodikk.

Et kvinnefaglig eller kvinneforskningsperspektiv bygger på en kunnskapsteoretisk oppfatning om at sosialt kjønn (på engelsk: gender) gir et gjennomtrengende organisasjonsprinsipp og preger kulturen. Inntil videre er det et tema for fortsatt forskning om, og i hvilken utstrekning, kvinneperspektivet i denne faglige betydning har relevans for alle forskningsgrener.

Mannlige forskere kan tilegne seg det faglige kvinneperspektivet på lignende måte som kvinner kan tilegne seg perspektiver som tradisjonelt forbindes med menn.

Forskere blir stadig oftere konfrontert med kravet om å forholde seg til kvinneperspektivet uten å ha fått en faglig innføring å støtte seg til. Først når undervisnings- og forskningssektoren er blitt fortrolig med kvinneforskningens teoretiske og metodiske tradisjoner kan vi forvente en gjennomgripende fornyelse.

Likestillingspolitikk på arbeidsplass- og instituttnivå

Det ene målet – *likestilling* og *likerepresentasjon* – er nå godt støttet av lovgivning og tiltaksplaner. På grunn av universiteters og de akademiske institusjonenes autonomi og tradisjoner later det imidlertid til at det trengs særlige tiltak for at universitetet skal omfattes av den fornyingsprosessen i personaltilgangen som vi ser i andre deler av samfunnet.

Blant kvinner sysselsatt i forskning ser vi at det er klare opphopninger på visse fagfelt og på lavere og midlere nivå i stillings- og lønnsstigen. Dette avspeiler allmenne trekk i arbeidslivet.

Våre informanter som er aktive i forskningsjobb har i regelen hatt noe og noen som positivt har støttet deres valg. Det kan ellers virke som om kvinner i forskning heller ugjerne klager, men snarere forteller om *hindere som ble overvunnet*.

Presset for å sikre seg en fast plass i forskningssystemet avløses av konkurranse for å bevege seg oppover i det strengt hierarkiske stillings- og prestisjesystemet. Som påpekt av mange forfattere, kan familie og barn både være en belastning og en berikelse for forskeren. Den sentrale knapphetsfaktoren for alle i dagens forskningsarbeid er *tid til selve forskningen*. Administrativt arbeid, undervisning og veiledning, komitémøter og bedømmelser tar mye av den offisielle arbeidstiden.

Forskningstiden blir til gjengjeld ettermiddager, kvelder, helger og ferier.

Idet de færreste forteller om profesjonell yrkesrettet opplæring i *rasjonell planlegging og tidsorganisering*, later dette til å være et lite brukt virkemiddel i moderne norsk forskning. Siden forskningsarbeidet er en sentral livsinteresse for svært mange utøvende forskere, har en ikke vært nøye-regnende med arbeidstiden. Med introduksjon av ny teknologi får stadig flere av arbeidsplassene i forskningen en rekke arbeidsmiljøbelastninger med på kjøpet.

«Publish or perish» heter et malende slagord med en betydelig realisme innbakt. Tilgang på infrastrukturelle tjenester, sekretærhjelp og midler til assistenter kan være avgjørende for publiseringsmulighetene. Undersøkelser har vist at forskjellsbehandling av menn og kvinner i studie- eller arbeidssituasjon kan gi seg uttrykk i skjev tildeling av arbeidsressurser og ressurser. Derfor er streng regelrettferdighet og offentlighet rundt kriterier og prosesser for ressurstildeling en viktig betingelse for at alle tildeles likelig. Disse tilsynelatende små detaljene kan ha vesentlig praktisk betydning og er viktige symboler i forskningskulturen.

Vi har sett at det kan la seg gjøre å få opprettet øremerkede stipend for mulige kvinnelige rekrutter. Atskillig vanskeligere er det å utvikle et likestillingsorientert arbeidsmiljø. Men konkret, dagligdags likhet i adgang til ressurser og utviklingsmuligheter vil kunne bryte opp de prosesser som i dag vedlikeholder menns forsprang.

Likestilling – nedenfra og oppover – kan kanskje gi en ny *varig* oppgang for kvinne-rekrutteringen til forskning.

Gjenvekst for kvinneforskning

Det andre målet, *videreutvikling av kvinneforskningen*, er viktig av flere grunner:

a) Deler av kvinneforskningen er særlig lovende når det gjelder kunnskapsteoretisk fornyelse.

b) Kvinneforskningen har gjennom å ta opp nye, hittil uutforskede felt lagt flere temaer til de forskbare.

c) Den norske kvinneforskningen er verdsatt internasjonalt.

d) Kontinuitet i innsatsen er viktig for at den investeringen som er gjort ikke skal lide samme skjebne som tidligere faser i kvinnefaglig forskning – og som er bakgrunnen for at dagens kvinneforskere opplever et «déjà vu» når de ser på bidrag fra kvinner som var aktive i tidligere faser.

e) Den norske kvinneforskningen kan i 1990-årene, med riktig planlegging, komme i posisjon til å forske på konsekvensene av vår samtids kvinnepolitiske praksis.

Våre naboland Sverige og Danmark, som også har gjort forskningspolitikken til et sentralt tema, trapper fra 1986 (Danmark), 1986/87 (Sverige) opp kvinneforskningen. I Danmark er det fra 1986 iverksatt en *aksjonsplan for kvinneforskning* i fire deler. I Sverige betones sammenhengen mellom «den svenske modellen» som skal styrke grunnforskningen og langsiktige perspektiver i forskningen generelt og videre satsing på kvinneforskning.

Våre erfaringer i Norge tyder på at likestillingsmålenes realisering av henger av fortsatt kvinneforskning.

Det er et utbredt ønske om å få til en jevnere kjønnsfordeling i de organer der forskningspolitikken besluttes. Men i paradoksenes verden kan det muligvis øke motstanden mot fortsatt kvinneforskning ved at flere kvinner sosialiseres inn i en faglig kultur som avviser kvinneperspektiver. Derfor må vi også sørge for at kvinneforskere blir plassert sentralt i forskningspolitiske organer for å stimulere til ny forskning som ivaretar et kunnskapsteoretisk

helhetsperspektiv.

Så langt har kvinneforskningens resultater vært utøvernes beste kort på hånden. En gjentakelse av suksessen avhenger av forskningspolitiske prioriteringer.

*Bjørge Aase Sørensen og
Tamar Bermann,
forskere,
Arbeidsforskningsinstituttet, Oslo*

Noter

1. Ideen om å skrive en slik melding kom på et tidspunkt da funksjonsperioden til Sekretariatet for kvinneforskning var i ferd med å løpe ut. Sekretariatet fikk allikevel forlenget levetid, takket være ikke minst politikere med sans for kvinneforskningens betydning i samfunnet. Innholdet i sekretariatets virksomhet ble samtidig forandret, noe som kommer til uttrykk i sekretariatets nye navn og i avskaffelsen av forskningslederstillingen. De resterende tolv månedverk som forskningsleder ble avsatt til arbeidet med meldingen, fordelt på Bjørge Aase Sørensen og Tamar Bermann med henholdsvis ti og to månedverk.
2. St.melding 60 1984-85 var et utgangspunkt for utforming av hovedinnsatsområdene, men HEMIL-området ble føyet til senere av Stortinget.

3. Forskningspolitikk har både formelle og uformelle sider. De som til daglig kommer i berøring med forskningspolitiske organer, kan lett få inntrykk av at alt er under rivende utvikling, at dialogen de legger opp til stadig er åpen for nye deltakere og ideer. Forskere uten tilgang til uformelt formidlet informasjon derimot, ser seg konfrontert med tilsynelatende fastlagte programmer og retningslinjer. Til tross for flere årtiers statlig forskningspolitikk i mange land, er forskere flest ikke vant til å tenke i forskningspolitiske baner. Forskningspolitikken historie og praksis inngår sjelden i deres utdanning.

4. Handlingsorientert samfunnsforskning har i de senere år utviklet en rekke konferanseformer. Disse skal ikke bare gi tilgang til data, men først og fremst stimulere deltakerne selv til å arbeide videre med å forme sosiale prosesser. Innen felter som er preget av sterkt uttalte interessekonflikter, anvender en nå i mange land konsensuskonferanser. Derimot er framtidsverksteder, utviklet av Robert Jungk, og søkekonferanser bedre egnet til å bringe fram brede spektrere av interesser, ønsker og virkemidler. I norsk arbeidsliv har søkekonferanser vunnet innpass. Under søkekonferanser blir deltakerne bedt om å beskrive sin nåværende situasjon, skissere ønsker for framtiden, for så å ende opp med forslag til hva som kan gjøres for å komme fra en ventet til en ønskelig utvikling.
5. *Reviews of National Science Policy: Norway.* OECD, Paris 1985, s. 20. Denne demping av kontroverser tilskriver forfatterne norsk mentalitet: «Such prudence and moderation are probably characteristics of Norwegian mentality.»

Tamar Bermann

Bjørge Aase Sørensen

Universitetet – en mannsbastion?

Hva skjer med kvinner som søker fast stilling i det akademiske stillingshierarkiet? Hvordan er deres sjanser for å lykkes sammenliknet med menns? Kan et innblikk i ansettelsesprosedyrene gi svar på hvorfor kvinneandelen øker på alle nivåer – men stanser ved overgangen til fast stilling?

Slike spørsmål er utgangspunktet for et forskningsprosjekt igangsatt av NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning. Forsker Elisabeth Fürst presenterer her noen foreløpige resultater.

Inngangen til de faste vitenskapelige stillingene – det egentlige Akademia – er bevoktet av en utvalgt gruppe sakkyndige. Mest iøynefallende er de strengt formelle prosedyrer disse er underlagt. Men et nærblikk på ansettelsesprosessen åpenbarer også en rekke *uformelle* sider. Det spørres i hvilken grad de sakkyndige er seg bevisst og erkjenner disse.

De sakkyndige skal først og fremst vurdere søkerens vitenskapelige kompetanse og kvalitet, etter bestemte kriterier. Her har den vitenskapelige produksjon altoverskyggende betydning – med hovedvekt på størrelse og bredde. Men søkerens kompetanse for den utlyste stilling vurderes også ut fra betenkningsteksten. Allerede før utlysning har instituttet satt mer eller min-

dre bestemte grenser for hvilket fagfelt, teoretisk skoleretning, metodisk tilnærming etc. den ønskede forsker bør dekke. Formelt sett skal betenkningsteksten følges i kompetansevurderingen. Det skjer imidlertid ikke alltid.

Kjønn som ubevisst tolkningsramme

Her kommer de uformelle sidene ved kompetansevurderingen inn. Problemet er at ved siden av den rent faglige vurdering kommer det uunngåelig inn et element av *skjønn*. For heller ikke i ansettelsessammenheng er vitenskapen objektiv og verdifri. Betenknninger *tolkes*, kvalitetsvurderinger baseres på personlig *skjønn* ved siden

av det faglige, valget mellom kompetente søkere innebærer *interessekonflikter*.

Spørsmålet er om de uformelle sidene ved ansettelsesprosedyrene gir noe av svaret på hvorfor det faste stillingshierarkiet synes å representere det viktigste hinder i kvinners vitenskapelige karriere.

I historisk perspektiv kan vitenskapssystemet ses som et sosialt og kulturelt system, der menns verdier og tanke-mønstre har «stivnet» til institusjoner og ideologi – og også til vitenskap. Det kan derfor neppe sies å være et kjønnsnøytralt system. Når kvinner søker stillinger i dette systemet, er det grunn til å anta at kjønn ubevisst fungerer som *tolkningsramme* for kvalitetsbedømmelsen. Et faktum som underbygger denne antakelsen er den kjønnskjevne sammensetning av de sakkyndige. I 87% av tilfellene består de bare av menn. Mens det normale for mannlige søkere er å bli kompetansevurdert av utelukkende sitt eget kjønn, skjer dette *aldri* for kvinnelige søkere. Er det kvinner inne i bildet, er de nesten alltid i mindretall.

Mye tyder på at det skjønnsmessige innslaget særlig aktiveres i to situasjoner:

- når de sakkyndige står overfor et annet og i akademisk sammenheng fremmed kjønn
- når de står overfor fremmede eller kontroversielle temaer og faglige tilnærmelser.

Når begge disse situasjoner faller sammen, som f.eks. når forskere ikke bare er kvinner, men også kvinneforskere, er det grunn tli å være på vakt imot subjektive overslag.

Spørsmålet om kvinnelige søkere systematisk blir vurdert annerledes enn mannlige fordi de representerer et annet og «systemfremmed» kjønn er det underliggende tema i hele undersøkelsen. Dette søkes belyst ved hjelp av såvel kvalitativ som kvantitativ metode. Datamaterialet er

de sakkyndiges skriftlige vurderinger og rangeringer av søkerne (innstillingene) samt saksbehandlingsdokumentene. Dette er grunnlaget for en statistisk analyse av kvantifiserbare sider ved ansettelsene. Det er også grunnlaget for en enkel kvalitativ tekstanalyse. Foreløpig er det bare mulig å presentere resultater fra den statistiske analysen. Hvilke indikasjoner kan utledes fra den når det gjelder forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn?

Utvikling i kvinneandeler – faste stillinger

Det ene den statistiske analysen kan si noe om, er utviklingen av kvinneandeler ved tilsetting i faste vitenskapelige stillinger fra 70- til 80-årene (til og med 1984). For amanuensis-stillinger finner vi en meget forsiktig økning fra 14% til 17%. For dosenturer og professorater finner vi nærmest *stillstand*: henholdsvis fra 7% til 8% og 3% i begge perioder.

I en femtenårs-periode, da kvinner er i ferd med å erobre en rekke av samfunnslivets mannsbastioner, har altså svært lite skjedd i vitenskapens verden. Dette til tross for aktiv likestillingspolitikk, også innenfor Akademia. Ved universitetene i Oslo og Tromsø ble f.eks. *kjønnskvote-ringsregler* innført på tross av stor motstand fra og med 1979. I Oslo gjelder den moderate regelen som tilsier at en kvinnelig søker skal stilles foran en mannlig dersom flere søkere har like(verdige) kvalifikasjoner. I Tromsø gjaldt en kort periode den radikale formen som tilsier at kvalifiserte kvinnelige søkere skal settes foran mannlige. Hva disse reglene konkret har ført til skal vi komme tilbake til.

Stagnasjon i søkerandeler?

Hva så med utviklingen av kvinneandelen

blant søkerne til disse stillingene? Overraskende nok finner vi ingen utvikling over tid, søkerandelen er også temmelig overensstemmende med andelen ansatte om vi konsentrerer oss om stillingsnivå. I 80-årene er kvinneandelen blant søkerne 19% på amanuensisnivå, og henholdsvis 7% og 5% på dosent- og professornivå.

Andelen ansatte kvinner er altså litt lavere enn andelen søkere skulle tilsi, mens det omvendte gjelder for mennene. Dette gir en foreløpig antydning av litt dårligere sjanser for kvinnelige søkere i forhold til mannlige. Men her kommer vi tilbake til en nærmere utdyping. Det mest påfallende disse tallene likevel viser, er hvor få kvinner som søker de faste stillingene, især de på toppnivå. Dette må utgjøre *noe av forklaringen* på den lave kvinneandelen blant de ansatte.

Svaret på hvorfor kvinner ikke i høyere grad melder seg som søkere til de faste vitenskapelige stillingene er en forskningsmessig utfordring denne undersøkelsen ikke har datagrunnlag for å ta opp. Det er på det rene at en kunne forvente større andel kvinnelige søkere til f.eks. amanuensisstillinger. Andelen rekrutter (stipendiater og vit.ass'er) er nemlig 27%, og dermed 10 prosentpoeng høyere enn kvinneandelen blant de som faktisk søker. Noe tilsvarende gjelder rekrutteringen videre oppover i systemet.

Er det slik at kvinnene ikke føler seg fristet av det vitenskapelige stillingshierarkiet? Føler de seg ikke kompetente nok? Har de ikke fått kvalifisert seg tilstrekkelig pga. omsorgsarbeid? Eller er det slik at kvinnelige rekrutter, til forskjell fra mannlige, mangler et støttende fagmiljø som gir dem mot til å søke og i tillegg backer dem opp?

Spørsmålene er mange og ubesvarte på dette området. Vi skal imidlertid konsentrere oss om de «overlevende» kvinnene i systemet, de som ikke hopper eller fal-

ler av lasset, men drister seg til å søke stillinger enten det er på mellomstillings- eller toppstillingsnivå. Vi skal se nærmere på disse kvinnenes sjanser til å lykkes i ansettelsesprosessen sammenliknet med sine mannlige kolleger.

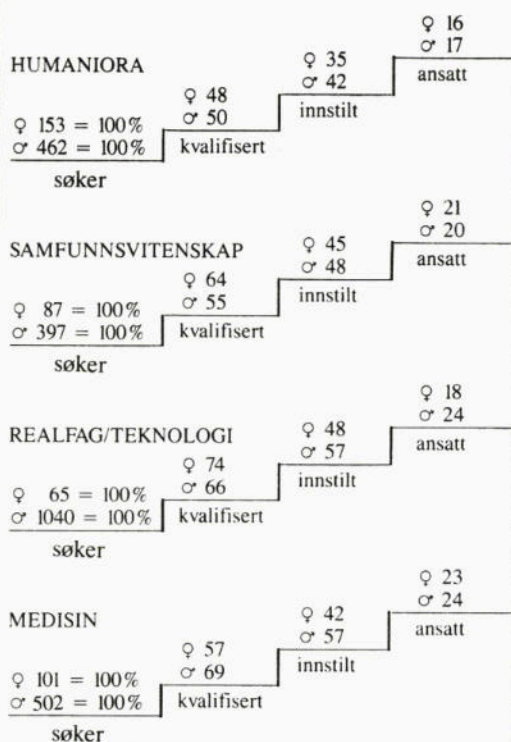
Prosess-perspektivet gir innsikt

En sammenlikning av mannlige og kvinnelige søkeres sjanser forutsetter at vi betrakter de to kjønn som prinsipielt sammenliknbare med hensyn til faglig dyktighet. Like mange argumenter kan vel gis for at kvinnene ligger på et høyere nivå enn mennene som det omvendte. Hvis kvinnene som gruppe har dårligere sjanser for å lykkes, må det følgelig forklares ut fra deres ufravelige kjønnsstilhørighet, slik at kjønn så å si blir «skjebne».

Ansettelsene kan analyseres som en prosess som beveger seg gjennom fire trinn, fra å melde seg som søker, til å bli funnet kvalifisert, bli innstilt og endelig bli ansatt. Når vi ser på kvinnelige og mannlige søkeres trinnvise bevegelse gjennom ansettelsesprosessen – og sorterer dem etter fagområde – oppdager vi klare kjønnsforskjeller (se figur 1). Et påfallende trekk er at forskjellen er størst *underveis* i prosessen, men mer utjevnet ved slutten. Om vi bare konsentrerer oss om sluttresultatet, blir altså viktige forskjeller underveis usynlige for oss. Prosess-perspektivet gir bedre innsikt i hva som skjer, enn en statisk fokusering på resultatet.

Ved siste trinn i prosessen er det bare innen realfag/teknologi det er tale om klare kjønnsforskjeller. Innen disse fagområdene har kvinnelige søkere merkbart dårligere sjanser til å oppnå ansettelse enn sine mannlige konkurrenter. Hva skyldes det? Er kvinnene dårligere kvalifisert?

Figur 1. Ansettelsesprosessen i fire trinn for kvinnelige og mannlige søkere til faste vitenskapelige stillinger ved universitetene 1980–84. Etter fagområde. Prosent.

Det motsatte viser seg faktisk å være tilfelle. Kvinner som søker stillinger innen realfag/teknologi blir i mye høyere grad funnet kompetente enn sine mannlige kolleger. Likevel faller de gjennom ved innstillingstrinnet sammenliknet med mennene. Selv om disse kvinnene i høy grad er kompetente, er det altså ikke tilstrekkelig til å bli plukket ut som en av de beste.

Det vi her står overfor er antakelig de *uformelle* sider ved de sakkyndiges vurderinger vi tidligere var inne på. Å velge hvilken søker av de gode som er «best» er kanskje i enda høyere grad et spørsmål om personlig skjønn – for ikke å si interessekamp – enn spørsmålet om hvem som er kompetente.

Innsynet den kvalitative analysen gir i

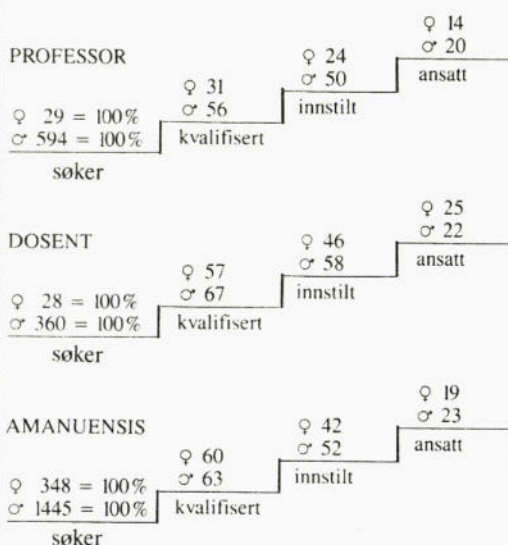
disse prosessene peker på dette som et gjentatt mønster: Når det kommer til den avgjørende runden mellom konkurrentene, tenderer kvinnene mot å defineres ut av spillet. Det er som om deres kjønn diskvalifiserer dem til deltakelse på en arena som egentlig er forbeholdt mannlige duellanter.

Hvor er barrierene?

Dette kvalitative inntrykk bekreftes kvantitativt, idet mønsteret gjentar seg for kvinner som søker humanistiske og til dels også samfunnsvitenskapelige stillinger: Innstillingstrinnet betyr en *barriere* for kvinnene (jfr. loddrett markering i figurene). Bare kvinner som søker medisinske stillinger avviker fra dette mønsteret, idet de møter en barriere allerede ved kvalifiseringstrinnet. Sammenliknet med mennene blir de i mye lavere grad funnet kompetente. Noe av forklaringen kan være at disse kvinnene oftere enn de mannlige søkerne har realfaglig bakgrunn. I medisinerverdenen regnes den nemlig ikke som fullgod i forhold til en medisinsk bakgrunn. Medisinerstillingenes sterke tilknytning til sykehusinstitusjonen bidrar også på andre måter til særegne problemer for kvinnene.

Hvordan forløper så ansettelsesprosessen for de to kjønn etter det stillingsnivå søkerne tar sikte på? Også denne sortering viser klare kjønnsforskjeller (se figur 2). Som tilfellet var for kvinnelige søkere til medisinske stillinger, møter også kvinner som søker professorater en barriere allerede ved trinnet for kompetansevurdering. Her er sjansene for å lykkes hele 20 prosentpoeng dårligere enn det som gjelder for deres mannlige kolleger. Denne forskjellen opprettholdes ved innstillingstrinnet. Derimot utjevnes den ved siste trinn, ansettelsene. Dette kan tolkes dit hen at kvinnelige søkere til professorater som slipper gjennom det meget trange kompetansenåløyet må være usedvanlig dyktige.

Figur 2. Ansettelsesprosessen i fire trinn for kvinnelige og mannlige søkere til faste vitenskapelige stillinger ved universitetene 1980–84. Etter stillingsnivå. Prosent.

Antakeligvis innstilles de ofte på første-plass. Det kan selvfølgelig også bety at disse kvinnene har liten eller ingen konkurranse fra andre søkere.

Mye tyder på at dette også gjelder kvinner som søker dosenturer. De ender i hvert fall opp, som eneste gruppe kvinner, med å ha *bedre* sjanser enn mennene ved siste trinn, til tross for at også de møter en viss barriere ved trinnet for kompetansevurdering.

Når kvinnene har mye dårligere sjanser på professornivå enn på dosentnivå, har det å gjøre med at professoratene framstår som selve inkarnasjonen av den akademiske mannskultur? Representerer dosenturene *taket* for det kvinnelige avansement: Så langt – men ikke lenger? Hvilke konsekvenser har det i så fall at dosenturene fra og med 1985 er omgjort til professorater? Blir «professorkulturen» dermed utvidet, slik at muligheten kvinnene hadde for toppstillinger gjennom dosenturene nå forsvinner?

Kvinnene som søker amanuensisstillinger møter barrieren først ved innstillings-trinnet, slik tilfellet var for de fleste gruppene da vi sorterte dem etter fagområde. Men vel fremme ved siste trinn har de mer jevnbyrdige sjanser sammenliknet med mennene, selv om de stadig ligger noe bak.

Innsynet i ansettelsesprosessen har avslørt at førsteinntrykket av ubetydelige kjønnsforskjeller bare er tilsynelatende. Kvinnenes kjønnsstilhørighet innebærer et møte med barrierer som setter inn på systematisk måte underveis i prosessen.

Hva betyr disse barrierene? Flere tolkninger er mulige. Kompetansebedømmingens sterke preg av skjønn innebærer at vi ikke vet noe om den *faktiske kompetanse*, men bare den vurderte. Barrierene kan derfor bety A: At søkerne ikke er dyktige nok. B: At søkerne blir undervurdert med hensyn til faglig dyktighet.

Vi står også overfor den mulighet at søkerens kompetanse faller utenfor det som kreves i betenkingen til stillingen. Mye av utfallet i en ansettelsessak kan, som vi var inne på tidligere, gis allerede ved utformingen av betenkingsteksten. Ved å «skreddersy» den til visse ønskede søkere kan andre utdefineres allerede før prosessen starter. Er det dette som skjer for kvinnene som søker professorater og medisinerstillinger?

Hva har kjønnskvalifisering betydd?

Innsynet i ansettelsesprosessen har imidlertid også presentert en foreløpig uløst gåte. Vi har merket oss et påfallende «hopp» fra innstillingstrinnet til ansettelsestrinnet: Kjønnskjevheten underveis har utjevnet seg ved prosessens slutt. Hvordan kan dette forklares?

Det viser seg at det er kjønnskvote-
ringsreglene innføring som er det viktig-
ste svaret på den lille økning i kvinneandel
som faktisk har funnet sted i 80-årene.
Uten denne regel, som førte til tilsetning av
ti kvinner, tilsier en hypotetisk beregning
at kjønnskjevheten fra 70-årene hadde
vært opprettholdt. Likestilling i vitenska-
pens verden synes altså ikke å være noen
automatisk konsekvens av demokratiser-
ingsprosessen ellers i samfunnet. Kvin-
ners krav på rettferdig behandling også i
universitetsverdenen har vært offer for
skarpe stridigheter, ikke minst i forbindel-
se med kjønnskoteringsreglene.

Disse reglene har vært brukt fem ganger
innen det medisinske, tre innen det huma-
nistiske, én innen det samfunnsvitenskapeli-
ge og én innen det realfaglige området.
Den radikale regelen ble brukt én gang ved
ansettelse i en språkvitenskapelig stilling.
Kjønnskoteringsreglene har bare vært
benyttet på amanuensisnivå, selv om de
også gjelder for toppstillingene. Her har de
vært *foreslått* brukt, bl.a. av Likestil-
lingsombudet, uten at det har ført fram.

Uten kjønnskoteringsregler hadde
kvinnelige medisinerer, stadig ut fra hypote-
tiske beregninger, kommet nesten like dår-
lig ut av ansettelsesprosessen som kvinne-
ne i realfag/teknologi. Hovedgrunnen til at
naturviterkvinnene framstår som proses-
sens tapere er altså at kjønnskoteringsre-
gelen i så liten grad har vært brukt her.
Omvendt bør det også påpekes at sam-
funnsviterkvinnene er prosessens *vinnere*,
til tross for at regelen i like liten grad har
ført til ansettelse der.

Naturfag/teknologi-kvinnenes lave pro-
fil er på mange måter bemerkelsesverdig.
Disse fagområdene etterlyser i dag kvin-
ners interesse. Jenter oppfordres til å satse
på naturfag. Samtidig ser vi at kvinnelig
kompetanse på høyt nivå finnes, uten at
den tas i bruk av universitetene. Av totalt
syv søkere til stillingene i teknologiske fag

ble seks funnet kompetente. Alle hadde
doktorgrad, likevel ble ingen av dem ansatt.

Er kjønnskjevheten systemskapt?

I tillegg til det vi mistenker som forbigåel-
se fra de sakkyndiges side, har mer system-
strukturelle forhold sin del av ansvaret for
den lave kvinneandelen. Det viser seg at
også konkurranseforholdene slår kjønns-
skjevt ut. Hvis en sammenlikner stillinger
med og uten kvinnelige søkere, er det gjen-
nomsnittlig 6,3 søkere til første type og 3,7
til siste. Denne tendensen gjentar seg på
alle fagområder og stillingsnivåer. For-
skjellen er størst på amanuensisnivå og
innen humaniora – og minst på professor-
nivå og medisin. Det er altså ingen entydig
sammenheng mellom sjanseprofil og kon-
kurranseprofil. Hva skyldes denne uheldi-
ge situasjon, der kvinner systematisk
synes å velge feil kø?

Vi står overfor en systembetinget skjev-
het som ytterligere forsterkes av dagens
forskningspolitiske prioriteringer. Mens
tilbudet av stillinger innen typiske
mannsfag med *synkende* andel kvinnelige
søkere øker (teknologi og visse realfag),
skrumper stillingstilbudet innen typiske
kvinnefag med *økende* andel kvinnelige
søkere (humaniora). Konsekvensene av en
forskningspolitikk som vesentlig skuler til
økonomisk vekst kan betegnes som en
maskulinisering av vitenskapen, kvantita-
tivt og kvalitativt. Det betyr at norsk forsk-
ningspolitikk har kommet på kollisjons-
kurs med «likestillingspolitikken». Iste-
denfor å åpne dørene for kvinnene er den i
ferd med å lukke dem.

Elisabeth Fürst
forsker

NAVFs utredningsinstitutt
Oslo

Hvis en ikke er forut for sin tid kommer ens tid aldri

I Norge kan vi snakke om formødre i kvinneforskningen. Vi vet at deres erfaringer er viktige for oss. Derfor stilte vi en av dem – Berit Ås – disse spørsmålene: Hva har du lært? Hva har vært viktig for din «kvinneforskningsutvikling»?

Å svare på disse to spørsmålene har langt fra vært lett. Med en interesse som har utviklet seg over 40 år og gjennom felter så forskjellige som forbruker- og fredsforskning, trafikkisikkerhetsarbeid og kvinnekultur, har oppdraget til tider forekommet meg for stort.

På den annen side har det gitt meg høve til å tenke gjennom hva jeg har holdt på med. Hva har jeg av *kunnskap* om den halvdelen av menneskeheten som arbeider dobbelt så mye som den andre for nådepenger eller gratis? Hva vet jeg om *grunnene* til at det er kvinnes store kriseområder som usynliggjøres, gjennom å late som om de er like tunge for begge kjønn: sulten, fattigdommen, de gamles problemer og overbefolkning, seksuelt slaveri og flyktning-leirproblemene?

I løpet av denne sommeren har jeg grublet på om det bare er kunnskap om virkelighetene, om de få kvinners forbedrede sjanser og de manges forverrede som utgjør min lærdom. Og jeg må svare nei.

Det er en voksende følelse av forpliktelse overfor dem jeg/vi har kunnskap om, som blander seg i kunnskapsforståelsen:

En viten om at det ikke er nok å løse sitt eget individuelle karriereproblem hvis hele gruppen en tilhører er diskriminert. Da vil vi opprettholde legitimeringen av undertrykkelsen blant oss og svekke troen på at kampen for likerett og alminnelige menneskerettigheter skal gjelde for alle. I vår solidariske feministiske verden må dette ikke få lov til å skje. Jeg tror at den klokskap som jeg etterstreber ligger i skjæringspunktet mellom Bjørg Aase Sørensens *ansvarsrasjonalitet* når den utvikles til konsekvensetikk, og Tove Stang Dahls *kvinnerett* når den har nedfelt seg i alle samfunnsinstitusjonene. Visjonen om at feministisk forskning blir en videreføring av kvinneforskningen, og at denne vil kunne skape modeller for verdig liv og overlevelse, er hva en ny visdom skal bygge på.

Jeg har lært å lengte etter denne visdomen, men lengsler alene kan bli litt luftig for noen og enhver. Det er viktig for meg å konkretisere tiltak som i den fysiske verden representerer skritt i retning av løsninger: *planlegging* for barns trafikkisikkerhet, *kvotering* for en rettmessig representasjon, *internasjonalt fredsarbeid* for

bevisstgjøring om atomvåpnenes ubrukelighet.

Hva har jeg lært?

Forskning er å føre sannhetsbevis mot mytedannelser, usynliggjøring og pessimisme. Forskning om undertrykte grupper avdekker mye elendighet, og hvis det er denne virksomhet som kalles «elendighetsforskning» tar jeg ikke avstand fra den. Men jeg tar avstand fra manglende påpeking av hva kvinnemakt kan utrette og fra patriarkatets usynliggjøring av den aktuelle og historiske kvinneinnsats, de samarbeidssamfunn kvinnene hadde innflytelse i og fornektningen av at usynliggjøring finner sted. Bare en korrekt forståelse av vir-

keligheten gir grunnlag for relevante helbredelsestiltak.

Min tese er at *kvinnesosialisering* i sin alminnelighet fører til den moraloppfatning som Carol Gilligan har påvist i sin forskning, og til en logikk hvis konsekvenser Evelyn Fox Keller skriver om.

Kunnskapsproduksjon er underlagt maktens forvaltere. Oppdragsgivers hensikter må være kjent for at forskningsresultatene skal kunne leses riktig. Både som trafiksikkerhetsforsker og som mangeårig medlem av Statens Tobakksskaderåd vet jeg hva penger kan mobilisere av mistillit til forskning for forebyggende helse. Når dagens universiteter vil «tvinges til» å konkurrere hardere om betalt oppdragsforskning, står kvinneforskningen svakt hvis den tror at det er nok å appellere

Berit Ås (foto: Karina Hjerpe)

til gode menneskers politiske vilje og se bort fra markedets hensynsløshet. FN, afrikanske kvinneforskere og prostitusjons- og slavesalgstudier har dokumentert hvordan internasjonal kapital med hjelp fra statsmaktene utbytter kvinnelig arbeidskraft og seksualitet. I våre samfunn kan kvinner i statsadministrasjonen og politikken bestille forskning fra universitetene eller særskilt organiserte forskningsorganer. I land som våre kan dette gi håp.

Forskning står i et mangeartet forhold til framtiden. Prognostisk forskning, enten det gjelder framskriving av aidsmortalitet eller den rådende politiske nekrofilie, har psykologisk sett frarøvet barn deres framtid. Det finnes framtidsforskning om forbruksvekst, om gene- og romteknologi, om hjerte- og hjernetransplantasjoner.

Uten et massivt kvinneperspektiv kan denne forskningen føre til ren fascisme, til rasehygieniske ideologier og til større avstand i velferd enn noen gang før mellom fattige og rike, kvinner og menn. Men det finnes en mengde kvinner som tar inn kalkyler over konsekvensene av økt radioaktiv bakgrunnsstråling, både på kreftutvikling generelt og på fostervern. Nonnen, medisineren og matematikeren Rosalie Bertell har fått den alternative fredspris for sitt arbeid med prognose for en radioaktiv jord. Helen Caldicott har fått sitt svenske æresprofessorat for sitt arbeid med å gjøre verdens leger ansvarlige for et politisk engasjement mot atomvåpen og kjernekraft. Helena Nordberg Hodge har fått fredspris for arbeidet med å beskytte en tibetansk urbefolkning fra turisme og teknologiforurensning. Deres forskningsresultater blir spredt og virker politiserende. Disse må nødvendigvis følges opp med undersøkelser av forpliktelser, omsorg og ny organisering av sosiale relasjoner. Deres nyvinninger på disse områder vil først bli fornektet, dernest latterliggjort,

og til slutt, når krisen er der og de «ansvarlige» menn toer sine hender, da vil de bli bedt om å rydde opp. Det er omkostninger forbundet med å si fra for tidlig og fortvilelse ved å ikke ha blitt hørt før det var for sent. Valget mellom disse to alternativ er ikke lenger vanskelig. «Hvis en ikke er forut for sin tid kommer ens tid aldri.»

Ideer som først framtrer som originale, er ofte tenkt samtidig flere steder på jorden. Den globale økonomiske utvikling, mediedekningen av katastrofer, mord, krig, konflikter og kriser, alt det som «teller» i patriarkatet, fører også til at behovet for løsninger oppstår parallelt. Kvinnekulturbegrepet oppsto mange steder samtidig. Kjennskapet til kvinnemishandling førte til likedannede krisesenter-ordninger mange steder samtidig og uten at initiativtakerne kjente hverandre. Kvinnelige jurister har bidratt til ny lovgivning og nye etterforskningsrutiner. Forskning om vold mot kvinner er oppstått som en disiplin og har kastet lys over voldskriminalitet og krig og konflikter i sin alminnelighet. Ut fra et feministisk perspektiv betviles løsninger som innbefatter mer høyteknologi og energiutvikling, enda større økonomisk vekst og konkurranseevne, tekniske terrorryttinger og nye krigshandlinger.

Kvinneforskningen som er på vei til å bli feministisk, setter spørsmålstegn ikke bare ved konvensjonelle løsninger, men ved paradigmene, de usagte forutsetningene og ved konstruksjonen av den kunnskapsbasen som løsningsalternativene hentes fra.

Kvinnens meningsrammer og feministiske forskeres tolkningsunivers er forskjellige fra menns og patriarkalsk forskning. Derfor utløses ikke kvinnelig kreativitet, verken når det gjelder undervisningsmetoder, konfliktløsningsforsøk eller de teknologier som i dag trengs av skogreddere og havrensere. Et fåtall av hvert kjønn er sosialisert til en motsatt kjønnsidentitet når det

gjelder verdioppfatninger og årsaksforståelse. Behovet for ny grunnkunnskap kan derfor læres av alle, men pr. i dag tilbys den ikke noen studenter ved noe universitet eller ved noe skoleslag.

Kunnskap gror i virksomhet

Med erfaringer fra universitetenes institusjonelle tregghet – det tar 20 år før ny viten introduseres i pensum – begynte jeg i 1975 å snakke om opprettelsen av et *kvinneuniversitet*. Forståelsen for at dette var nødvendig var til å begynne med lite utbredt.

Først litt tilbake til «hva jeg har lært», som kan oppsummers som følgende:

- 1) føre sannhetsbevis mot usynliggjøring og pessimisme
- 2) markedsorientert universitetsforsknings konsekvenser
- 3) fare for skjev og nekrofil framtidsforskning
- 4) at kvinnes utdanningsmuligheter gir opphav til feministisk kritikk og nye begrep
- 5) at det ikke tilbys den kunnskapsbasis og de pedagogiske former som tilsvarende de helsemessige, økologiske og fredspolitiske utfordringer kvinner står overfor.

På hvilken måte brukes så lærdom av det slaget jeg mener jeg har fått? For lærdom er ikke, som mange småpiker tror, noe vi bare har inne i hodet og som gir seg til kjennet i gode eksamensbesvarelser. Nei, lærdom er instrumentell: Teknikere, økonomer og profeter *bruker den* i konstruksjonen av *kontrollen* over høyteknologien, økonomiske ordninger og fundamentalistiske ideologier.

Jeg vil derfor beskrive hvordan jeg har prøvd å *anvende min kunnskap*. Det gjør jeg ved å se tilbake på det siste årets aktiviteter.

Da SV-fakultetet i sin tid ga meg et tre års dosentstipend, for å studere kvinnekulturen også i andre land, ble det startet en

reisevirksomhet og en gjenoppvekking av min interesse for sosialantropologi som skulle få store konsekvenser. I dag består ettermiddagene ofte i arbeid for og aktivitet på det nyetablerte Kvinneuniversitetet på Løten. Men på torsdagskvelden er jeg på vingene til helt andre steder på jorden.

«Et år av mitt liv»

Det siste året har vært noe spesielt, fordi jeg har hatt vårsemesteret fritt til å skrive mer på boka *A Future Feminist Policy*. Året har i hovedtrekk vært brukt til nettverkslagging, oppmuntring og kontaktskapende arbeid mellom bl.a. kvinner som meg selv. Vi er folk som sitter kvinnefast i jobber eller i familieforpliktelser, men som burde ha møtt hverandre og samtalt om en ny verden. For én ting skal understrekes allerede her: Læring skjer ved anvendelse, i en videre sammenheng enn i et vakuumpakket universitetsmiljø. Og de *nye tankene* presenteres i den internasjonale freds-, kvinne- og økologibevegelsen. Det er disse som er *motbevegelsene* til globale ødeleggende prosjekter.

Så fra midten av august 1986 til midten av august 1987 har jeg besøkt 10 land (flere gjentatte ganger): India, Ladakh (Indisk Tibet), Spania, Hellas, USA, Canada, Finland, Sverige, Sovjet, Irland. Jeg kunne fylle bladet med rapporter og refleksjoner fra reisene (og aktiviteten i Norge), men må her begrense meg til enkelte eksempler:

New Delhi, august i fjor: Jeg ledet den to dager lange arbeidsgruppen om «Women's Political Culture» på sosiologenes 11. verdenskongress.

I Indisk Tibet var jeg sammen med 14 av verdens fremste økologer, Ladakhs egen bybefolkning, den indiske miljøminister og under beskyttelse av fire reinkarnerte lamaer. Helena Norberg Hodge var arrangør og jeg snakket om hvordan økologiske kriser alltid først rammer kvinner og

pikebarn.

I Spania (oktober) deltok jeg i åpningsmøtet for en serie av foredrag til hvilke tre politiske feminister alltid skal innbys. Nytt nettverk dannes.

Ferden gikk til Athen i november, til Margareta Papandreous originale kvinnepolitiske konferanse for å få til et nytt toppmøte mellom Reagan og Gorbatsjov.

I januar i år tilbrakte jeg 14 dager i Berkeley hos vitenskapshistorikeren Carolyn Merchant, leder for økologi-instituttet etter Arnold Schültz. Schültz talte forøvrig i Ladakh og hevdet at kvinner *forstår* økologiske problemstillinger så mye bedre enn menn. Videre besøkte jeg seks av de største USA-universitetene og intervjuet viserektorer eller instituttledere. På samme reise: besøk i 14 pengeinstitusjoner, samtaler med healere og representanter for den nye gudinnebevegelsen, med Verdensbankens økologiekspert, med den kvinnelige lederen av Stanford's Luther King-institutt og med sentrale politikere som Bella Abzug, Sonia Johnson og Frances Farenthold.

I februar/mars, før skriveoppholdet i Canada, besøkte jeg tre finske universitetsmiljøer, holdt ærsforelesning for Alva Myrdal i Jyväskylä, om feministisk forskning i Åbo, og orienterte om Kvinneuniversitetets grunnprinsipper i Helsinki. Det siste var det samme foredraget som jeg holdt i Washington på Institute for Policy Studies, som var formidler av en gave til Kvinneuniversitetet på en million kroner fra en amerikansk donator.

I Canada foreleste jeg på Toronto-universitetet og intervjuet flere kvinner i Ottawa og Halifax. De representerte u-landsforskning, fredsarbeid og voksenopplæring.

Så bar det hjem til Norden til mitt tredje besøk i Sverige.

I juni var jeg i Moskva, i møte med 2400 kvinner: ledere av frigjørings- og fredsbe-

vegelses-, fagforeningsledere, kvinnepolitikere, forskere og poeter. Kloke, modige og kunnskapsrike personer fra 154 land: De var slett ikke sikre på at deres mannlige ledere og kolleger, når tidens fylde kom, ville gi dem annet enn stener for brød.

Og dette skjer mens verden skakes av høyteknologisalget fra Norge til Sovjet, og den «spennende», farefulle situasjonen i Gulfen.

Norske kvinner gjør seg bemerket ved sitt arbeidsseminar om sammenheng mellom atomkraft og kjernefysiske våpen, om helsefarene ved økt radioaktiv bakgrunnsstråling, og om avfallsproblemene. En framtreddende sovjetkvinne erklærer at hun vil starte en Greenpeace-bevegelse i sitt land. En annen norsk gruppe foreleser og samtaler om kvinnemishandling.

I Dublin i juli hadde 1000 kvinneforskere innbudt 3000 irske kvinner til noen av sine forskjelligartede arrangementer. Det er her vi vandrer blant 14-15-åringene som med spedbarn på fanget sitter og tigger i byens gater. Det er her det skjer at en 16-åring som aborterer forblør seg i en av Irlands kirker, fordi å hjelpe henne er å hjelpe henne til abort. Her er ikke abort engang lovlig om et svangerskap finner sted utenfor livmoren. Et kvinneliv er her definert som av like stor verdi som et befruktet egg. Ingen opplysning om seksualliv, svangerskap, prevensjon eller abort er lovlig.

I sitt plenarforedrag slynger teologen og filosofen Mary Daly sine setninger ut i eteren, setninger som i dagene derpå hviskes mellom irske kvinner. «Det er like vanvittig av irske kvinner å være medlemmer av den katolske kirke, som det ville ha vært av negre å være medlemmer av Ku Klux Klan.» Denne gangen er det heller ikke bare to eller tre norske deltakere på den (tredje) internasjonale tverrvitenskapelige forskningskongress om kvinner. Vi er mange. For første gang står kvinner som

Harriet Holter, Ida Blom og Åse Hiort Lervik på deltakerlisten. Eva Lundgren gir sitt bidrag om fundamentalismen i Norge og dens kvinnesyn, Birgit Brock-Utne åpner konferansen med et vellykket og inspirerende plenarforedrag. Vi var stolte over å være hennes kolleger og landskvinner.

Hvorfor alt dette?

Det er i virksomhet at kunnskap gror. Like sikker som jeg i mine studentdager var på at det neppe ville være ansvarlig å undervise i sosialpsykologi før jeg minst var 40 år, og hadde sett og møtt mange mennesker og organisasjoner, like sikker er jeg på at den store nye summen av kvinneforskningsresultater gir omrisset av en helt annen verden enn den vi daglig konfronteres med i media og i politikken.

Den institusjonelle treghet er drepende. Den er særlig skremmende når vi vet at for kvinnebevegelsen er erfaringene at den ikke bare er blitt svekket, men fullstendig glemt:

- Derfor også et Kvinneuniversitet hvor i det minste alle arkiver kan oppbevares, slik at vi ikke nok en gang må lete fram vår historie.
- Derfor også et Kvinneuniversitet hvor forskningsresultatene våre kan lage omrisset til den del av verden som mangler i mennenes.
- Derfor en ny og annerledes konstruert kunnskapsbase med økologi og holistisk medisin, konfliktløsning og en økonomi som omfatter både husholdnings- og tredje verden-produksjon.
- Derfor en ny konsekvensetikk i formidlingen av kvinneforskningsresultater.

«Forøvrig er du for brysom...» – om forskerkarrieren

Som student ville jeg undersøke kvinneor-

ganisasjoner og mannstunge organisasjoners forskjellige lederstiler, ressurser, rekrutteringsformer og målsettinger. Det skulle bli en magistergradsavhandling, men jeg ble gravid. Så ble det giftermål og barnefødsler i stedet. Sammen med Birgit Wiig, Lise Østlyngen og formannen i Studentsamskipnaden holdt jeg på et år for å lage den første Studentenes barnehage.

Det gikk opp for meg at forskningskarrieren allerede her var kjønnsbestemt: Som mann ville jeg antakelig ikke ha blitt stoppet av en barnefødsel, og ikke så mye som et år fordi jeg måtte bygge en barnehage for ettåringen, slik at jeg selv kunne få arbeide.

I årene som fulgte var jeg veileder for behovsundersøkelser for barnehager flere steder i Norge, mens menighetsbladet på Tonsenhagen advarte mot min familieødeleggende virksomhet og sosialrådmannen i Oslo antydte at grunnen til at så mange kvinner ønsket seg barnehager var at jeg, som forsker, hadde innflytelse på resultatene.

I de samme årene hadde ingenting kunnet skje på denne måten hvis ikke min kamerat og ektefelle var en som forsto mitt engasjement i kvinnefrigjøringsarbeidet. Han oppmuntret, utsatte sin magistergrad et år for at jeg skulle bli ferdig før ham, slik at vi ikke risikerte å miste barnehageplass pga. for stor familieinntekt, eller hadde måttet flytte til et annet sted hvis han hadde fått arbeid langt vekk fra mitt studiested. Jeg nevner ham sjelden i artikler og forord. Men nå er tiden inne. Hans interesse for hele barnehagesaken og behovstesting samt barnehagebygging i boligstrøk ga et signal om at han kanskje også i senere livsviktige saker ville stå kvinneforskere og sin egen ektefelle bi.

Kjønnsforskjeller og kvinners valgmuligheter

I 50-årene var det kjønnsforskjeller som ble debattert og undersøkt. Selv hadde jeg et stort arkiv over alle kjønnsforskjeller, og over alle

de begrunnelser som fra psykologers side skiftet med arbeidsmarkedskonjunktorene. I yrkesveiledningen, med dertil hørende testing, kom jeg to ganger i klammeri med yrkesskolen som avviste jenter som hadde de beste testresultater og den sterkeste motivasjon for å bli bilmekanikere og finmekanikere. Jeg undersøkte kvinners yrkesvalg og fant hvordan deres framtidige arbeidsmuligheter, som vedheng til en ektefelle, avgjorde at de valgte yrker som de kunne få anvendelse for alle steder. I forbrukerforskningen arbeidet jeg – nokså naivt – innenfor området informativ reklame og med diskusjonsgrupper med husmødre om bruksartiklers pris og kvalitet. For å finne ut hvordan andre hanskedes med presset fra presteskap og politikere om å bli hjemmeværende hvis en hadde barn, intervjuet jeg, under ledelse av Harriet Holter, 24 kvinnelige akademikere med minst to barn hver. 12 hadde valgt å være hjemme og 12 hadde valgt å være lønnsarbeidere. Dette var et stort forskningsområde den gangen, og det var da jeg fant at ingen var særlig interessert i hvilke valg enslige kvinnelige forsørgere hadde. Jeg søkte NAVF om midler for å studere det jeg da kalte «Kvinnesamfunnet», og fikk avslag fordi det ikke var samfunnsforskning, men kvinnesak.

Ulykkesforskning ble fra NAVFs side ikke betraktet som kvinnesak, og jeg fikk tilbud om å ta opp dette emnet til nøyere undersøkelse. Bevilgningen var nesten i havn, og jeg søkte begeistret på en sekretærstilling i et utredningsutvalg ledet av daværende helsedirektør Karl Evang. På denne måten regnet jeg med at jeg virkelig skulle få satt meg grundig inn i området.

NAVF's sekretær kunne fortelle meg at komitéen hadde funnet ut at jeg med mine fire barn passet bedre til *bare* å ha en utredningsjobb i Evang-gruppen. Man hadde innstilt på at jeg derfor *ikke* skulle få forskningspenger, men halv jobb! Aldri har en jobbsøknad blitt trukket så raskt tilbake.

Kjønnsrollebegrepet

Etter arbeid med ulykkesforskning generelt, og barn og ulykker spesielt, kommer jeg inn i 1960-årene med et nytt instrument, begrepet «kjønnsrolle». Det var et spennende og ble et omdiskutert begrep. Operasjonaliseringen førte til misforståelser og store faglige debatter mellom symbolske interaksjonister og adferdspsykologer. For meg ga det stor mening, siden jeg fant at bruk av kjønnsrolle som mellomliggende variabel kunne gi noe av forklaringen på de store forskjellene i dødsulykker mellom gutter og jenter i 10–15-årsalderen, og at den kognitive bearbeidelsen av en ulykkeshendelse antagelig ga helt forskjellig forebyggende effekt. Den store bilførerundersøkelsen av nærmere 600 kvinner og menns kjøreferdighet, ulykkesbelastning og selv vurdering skulle ha blitt et doktorgradsarbeid, om ikke min interesse for forbrukerforskning hadde konkurrert med trafikksikkerhetstemaet.

Interessen for forbruk, svake konsumenter og fattigdomsutvikling hadde fått sin start da jeg hadde et amerikansk universitetskvinnestipend til videreutdanning i sosialpsykologi ved University of Michigan. Der traff jeg økonomen George Katona og leste hans forbrukerpsykologiske økonomi, samt James Morgans *Welfare economy in America*. Disse menneskene gjorde et sterkt inntrykk på meg, og ved hjemkomsten til Norge hadde jeg akseptert å være sekretær for Aukrust-utvalget som skulle diskutere opprettelsen av et Institutt for forbrukerforskning. I Michigan hadde jeg imidlertid møtt «kvoteringsprinsippet» for første gang. Til doktorgradsstudiet opptok de et ulikt antall mannlige og kvinnelige studenter med samme karaktergrunnlag: 3 kvinner for hvert 10-tall menn. Kvinnene var ikke til å stole på, hadde professorene funnet ut: De kunne komme til å gifte seg og få barn og dermed ikke betale tilbake til

universitetet verken ære eller berømmelse.

I Norge skrev jeg boken *Forbrukeren i det moderne samfunn*. Da den ble lagt på bordet foran Odd Aukrust under sluttbehandling av komitéen, smilte han bredt og forkynte at han dessverre ikke hadde fått lest den, og dessuten var det slik at skulle det nå en gang lages et Forbrukerforskningsinstitutt, så skulle det ligge ved Statistisk Sentralbyrå.

Så var den historien over, og mitt engasjement definitivt avskåret. I store trekk var nå forskeraktiviteten tilbake til fullføringen av trafikk sikkerhetsarbeidet.

Kjønnsforskjeller i språket

Et gjesteprofessorat i Columbia, Missouri endret min hovedinteresse fra forbruker- og fordelingspolitikk, fattigdomsstudier og ulykkesforskning til genuin kjønnsrolleforskning. Nancy Barron tok sin doktorgrad om «Kjønnsforskjeller i språk» under min veiledning. Hennes tese var at språklig aktivitet er lært atferd og en del av kjønnsrollelæringen. Hun fant støtte for 7 av sine 10 hypoteser, og vi arbeidet hardt med å gjennomgå flere forsknings-tradisjoner der det var grunn til å tro at avvikende funn som en ofte fant for kvinnelige forsøkspersoner, best kunne forstås hvis vi antok at kvinner og menn fungerte innenfor forskjellige meningsrammer og befant seg i forskjellige tolkningsunivers. Hvilket ville føre til at mannlige forskeres forklaringer på kvinners atferd ble sett ut fra deres egne interesser, og i lys av de historisk etablerte fordommer og diskrimineringer som forklaringene legitimerte. Mest interessant var det allikevel å konstatere at det sjelden ble forsket videre på kvinnens «merkelige og avvikende» atferd.

Kvinnekultur

I Norge fikk jeg ansettelse ved Transport-

økonomisk institutt og utredet «Trafikantopplæring og trafikk sikkerhet», en utredning som ble holdt tilbake i et halvt år fordi direktøren i Trygg Trafikk ikke likte den. Jeg søkte stillingen som universitetslektor ved Psykologisk institutt, bl.a. fordi jeg hadde undervist som timelærer i sosialpsykologi til grunnfag gjennom en årrekke. Nå fikk jeg også metodeundervisningen i psykologi og gjennomførte som et større elevprosjekt en trafikk sikkerhetsundersøkelse i Asker kommune, der jeg selv satt som kommunestyre-, formannskaps- og bygningsrådsmedlem. I disse årene skrev jeg mye om boligplanlegging. Jeg engasjerte meg i lekeplassdebatten. Jeg var dypt bekymret over det store antall barn som døde i trafikken sammenliknet med prosentandelen barn av de trafikkdrepte i andre nordiske land. Om og om igjen fant jeg at det er kvinnene som forstår *at barn ikke forstår* og ikke kan greie seg med brevkurs for å avverge sin egen ulykke. Og det er kvinnene som bærer omkostningene når barn og voksne invalidiseres. Det er også kvinner som er «svake forbrukere», kvinners karriereutvikling, lønnsforhold og medbestemmelse i politikken er for svak. Jeg fant at kvinner, på en annen måte enn menn, arbeider for helse, fred og nedrustning, og interesserer seg for sosiale saker, forhold mellom mennesker og avverging av katastrofer. Tanken slo meg at kvinner og menn lever i to forskjellige verdener. Som politiker «hører» jeg at kvinnene sier og forventer noe annet gjennom sine forslag enn menn forstår når de «lytter» til dem. Særlig ble denne opplevelsen sterk etter at Asker kommunestyre fikk et flertall av kvinnelige medlemmer etter valget 1971.

Rent faglig begynte det å gå opp for meg at mye av den psykologiske forskning og teori er laget av menn, ut fra menns erfaringer og interesser. Store kvinnelige erfaringsområder er usynliggjorte og uve-

sentliggjorte. Gjennom tre norske arbeider, et hollandsk foredrag og en engelsk presentasjon arbeidet jeg meg fram til teorien om en sterkt virkende, men usynliggjort *kvinnekultur*.

På denne tiden søkte jeg et dosentur. Komiteen innstilte meg på førsteplassen, noe fakultetet ikke likte. Mine inntrykk fra tilbakemeldinger fra dem som var til stede, var at omtrent alt det jeg hadde gjort var galt: «Kvinnekultur» eksisterer ikke. Begrepet «ulønnet produksjon» hadde ikke økonomene hørt noe om, og at menn og kvinner skulle kunne snakke to forskjellige språk, var helt borti hampen. Jeg får et dosentstipend for å undersøke «kvinnekulturen» i andre land.

Kvotering til Stortinget?

Min politiske virksomhet førte meg inn på Stortinget, en kort tid som Norges første kvinnelige partileder og parlamentariske leder. Som medlem av Utenrikskomiteen utreder jeg kvoteringsprinsippet før jeg tar initiativet til et forslag om grunnlovsendring som i første omgang skal sikre kvinner 40% representasjon i Stortinget, senere en rettmessig representasjon. Da forslaget ble behandlet i perioden 1977–81 stemte alle unntatt SV's to representanter mot.

I Utenrikskomiteen gis det også store reismuligheter. Her, som gjennom FN-delegatperioden og arbeidet med u-landspolitikk, samlet jeg opplysninger om kvinner og menns vilkår under økonomiske utviklingstiltak.

Samarbeid mellom kvinner

Ved tilbakekomsten til Universitetet finner jeg ut at SV-fakultetet har tatt fra meg dosentstipendet, uten å informere meg om det, mot alle regler og fordi «de trodde jeg ikke var interessert lenger». Dosentstipendet kjempet jeg meg til igjen, men det påventede dosenturet som stipendet skulle ledet til, ble jeg oppfordret til å stille til rå-

dighet for Psykologisk institutt, da de så sårt trengte å besette det. Jeg etterkom anmodningen.

I 1980 ble jeg førsteamanuensis og fikk ansvaret for undervisning hvor jeg ikke på noen som helst måte kunne utnytte min kvinneforskningskompetanse. Jeg satt fast i en tradisjonell, tildels feilaktig undervisning og maktet ikke å få den endret. Kvinnekulturteorien tok meg tilbake til analysen av forholdet mellom de fleste av verdens kvinner i alle verdens land og den globale økonomiske utviklingen.

Arbeidet resulterte i «A Five-Dimensional Model for Change. Contradictions and Feminist Consciousness.» Etter å ha vært blant initiativtakerne til en kvinnefredsbevegelse både i 1961 og 1980 (WISP og Kvinner for fred) videreførte jeg teorier om katastrofeatferd og kvinners og menns forskjellige ulykkesoppfatning i en serie artikler på norsk, svensk, dansk og engelsk. Den er i realiteten en historisk/materialistisk analyse av kvinners og menns forskjellige holdninger til krig og fred.

Den mangeårige interessen for organisasjonsspørsmål og de konkrete erfaringer med ledelse av kvinneorganisasjoner, konstruksjon av bevegelser og kampanjer, og konsulentvirksomhet i forbindelse med svenske kvinners anti-kjernekraft-arbeid, førte til en teori om hvordan kvinner kan samarbeide. Den finnes på engelsk videokassett, i svensk og norsk utgave, og i kanadiske kvinners oppsummering av Nairobi-konferansen.

Av plasshensyn må jeg utelate bakgrunnen for arbeidet med «hersketeknikkene», boka *Kvinner i alle land – håndbok i frigjøring* og den mangeårige ledelsen av prosjektet «Kvinner og voksenopplæring».

Hva har vært av betydning for min kvinneforskning?

Jeg lærte tidlig å se urettferdighetene, enten det er mellom barn og voksne, sosiale klasser, u-land og i-land, eller kjønnene. All motgang har vært viktig:

«Å studere kvinnesamfunnet er kvinnesak, ikke samfunnsforskning.» «Når førerhunder kan lære å passe seg i trafikken bør 3-åringen kunne lære seg det.» «Nei, jeg har ikke funnet det nødvendig å lese Deres utredning siden jeg ikke har til hensikt å gå inn for opprettelsen av et Institutt for Forbrukerforskning.» «Vi kan ikke gi et dosen-tur til en person som er så filosofisk, journalistisk og radikal, og dessuten har vi aldri hørt om verken kvinnekultur, ulønnet produksjon eller at menn og kvinner skulle snakke forskjellige språk.»

Videre: «Nei, dosentstipendiet har vi nedlagt, for vi trodde De ikke lenger var interessert i det.» Og i politikken, fra utenrikskomiteens ellers så vennligsinnede formann, hører jeg den ene dagen: «Hvis kvinner ikke kan føre utenrikspolitikk slik som menn gjør det, så har de ingenting her å gjøre.» To dager etter: «Hvis kvinner ikke har noe nytt å tilføre politikken, så forstår jeg ikke hvorfor de deltar.»

Disse ikke-ordrette sitatene illustrerer bare noen av «høydepunktene» i mitt liv, som har hatt betydning for forskningen og for karrieren. For forskningen, fordi jeg tror jeg ikke utelukkende har reagert på egne vegne – skjønt *det* hadde også vært helt legitimt – men som representant for en diskriminert gruppe. Overfor de fleste menn ville ikke enkeltpersoner og institusjoner ha våget å oppføre seg på denne måten. Å se, og å analysere, forskjellsbehandling i fordommenes perspektiv har betydd mye for meg. Å oppleve hvordan kvinneinteressene blir neglisjert i politikken har også betydd noe for min forskning. «Snakk kvinnepolitikk eller bli hørt,» som SVs Torild Skard, forsker og forhenværende odelstingspresident, har uttrykt det.

I tillegg til disse forhold finnes det i meg en dyp sorg. Den oppleves når personer som jeg vet trenger kunnskap for å ivareta sitt eget og sine medsøstres beste, hardnakket benekter det.

Jeg tenker for eksempel på kvoteringsinstrumentet som i dag er brakt til maksimal utnyttelse i AKP-mil, og til meget sterk bruk i Arbeiderpartiet. Men aldri har kvotering blitt utskjelt så sterkt som av lojale kvinnelige partimedlemmer i disse partiene. I dag skriver Kjersti Ericsson et nydelig dikt, «By oss ikke noe smått», når hun henvender seg til Søstre og Kamerater. I dag balanserer Gro Harlem Brundtland på en sylskarp egg, som krever at emosjoner og engasjement ikke skinner gjennom hennes enkle «Appell om samarbeid» fra Verdenskommisjons-arbeidet om miljøspørsmål. I kanadisk presse får hun førstesideintervjuer om hvordan hun fra begynnelsen av 70-årene har jobbet for kvoteringsregler på 40%, som hun forøvrig ikke «aner hvor stammer fra».

Verden, selv blant oss kvinner, går ikke framover før 10 år etterpå! Det er derfor vi allikevel har visjonene: Om en ny kunnskap som kommer både kvinner, barn, gamle, syke – og menn til gode.

For den siste sterke påvirkningen, som har styrket mitt pågangsmot, det er støtten og kjærlighetserklæringene fra en del kvinner og menn. Jeg tenker på roser fra advokaten som skriver «Du er 10 år for tidlig ute!», eller fra professorkollegaen, med et «gratulerer» når undergangen er nær. Det må være den samme mekanismen som slår til når vi får æresprofessorater i andre land eller når vi nesten er døde! Et slags «siste farvel» og «vi er klar over at du var her», men «forøvrig var du for brysom til å bli tatt alvorlig».

Noen menn, politikere og min egen kjære samboer, har kanskje æren for at jeg ennå er i live, og at jeg halvdød, nedtrådt og utslitt har så mye svart humor igjen at jeg hevder: Det er i startgropa jeg ligger!

Berit Ås

Førsteamanuensis
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Bella Abzug: *The Gender Gap*, New York, 1984.
 Rosalie Bertell: *No Immediate Danger*, London, 1985.
 Ester Boserup: *Women's Role in Economic Development*, London 1970.
 Helen Caldicott: *The Nuclear Madness*, New York, 1980 og *The Missile Envy*, New York, 1986.
 Tove Stang Dahl (red.): *Kvinnerett I og II*. Universitetsforlaget, 1985.
 Mary Daly: *Beyond God the Father*, Boston 1973 og *Gyn-Ecology*, Boston, 1978.
 Kjersti Ericsson: *Søstre - Kamerater*, Oslo 1987.
 Carol Gilligan: *In a Different Voice*, Harvard University Press, 1982.
 Evelyn Fox Keller: *Reflections on Gender and Science*, Yale University Press, 1985.
 James N. Morgan et al.: *Income and Welfare in the United States*, New York 1962.
 Alva Myrdal: *Spelet om Nedrustning*, Stockholm, 1976.
 Torild Skard: *Utvalgt til Stortinget*, Oslo 1980.
 Dale Spender: *Man Made Language*, London 1980.
 Bjørg Aase Sørensen: «Ansvarsrasjonalitet: Om mål-middel-tenkning blant kvinner», i Harriet Holter (red.): *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget, 1982.
 Verdenskommisjonen for miljø og utvikling (Brundtlandkommisjonen): *Vår felles framtid*, Oslo 1987.

Utvalg av egen produksjon – Berit As

Litteraturen gjengitt nedenfor representerer et lite utvalg av Berit As' produksjon. Det henvises til disse arbeidene i artikkelen, og referansene gjengis i slik rekkefølge som de omtales der.

- «Kvinnerettet bistand i et tidsperspektiv» i *Forum for utviklingsstudier*, nr. 2-6, 1985. NUPI, Oslo.
Forbrukeren i det moderne samfunn. En orientering om psykologisk og sosiologisk forbrukerforskning, Oslo, 1966.
 «För vem är reklamen ett problem?» i *Konsumenter och samhället*, Stockholm, 1969.
 «A Materialistic View of Men's and Women's Attitudes Toward War» in *Women's Studies International Forum*, Vol. 5, No. 3-4, 1982. Special Issue: Women and Men's War. Pergamon Press, pp. 355-364.
 «Psykologiske reaksjoner på trusler» i *Atomvåpen. Kjensgjerninger og vurderinger*, Oslo, 1962.

- «Ulykkesfugler og trygge barn», i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 3. årg., mars 1962.
 «Om trafikantopplæring, en vurdering av forskjellige tiltaks kommunikasjonsmessige tilpasning og pedagogiske verdi. Utvalg for Trafikksikkerhetsforskning, stensil, Oslo.
 «Dagens transportform og dens omkostninger», i *Byggekunst* nr. 3, 1971. Tema: Samferdsel. Oslo, s. 86-87.
 «On Female Culture: An attempt to formulate a theory of women's solidarity and action» i *Acta Sociologica*, Vol. 18, No. 2-3, København 1975, s. 142-161.
 «Over een vrouwenkultuur: een poging tot formulering van een theorie over vrouwelijk gedrag en solidariteit» i *Vorming - nederlands-belgisch tijdschrift voor edukatief werk*, 23. årg. Groningen, 1974, s. 8-19.
 «Tilbakeblikk og sideblikk på begrepet kvinnekultur» i R. Haukaa, M. Hoel og H. Haaavind (red.): *Kvinneforskning: Bidrag til en samfunnssteori*. Festskrift til Harriet Holter. Oslo, 1982.
Physical planning for mental health. Hovedforedrag ved OMEP's verdenskongress i København 1974. Stensil.
 «Aksjonsforsker og politiker – noen refleksjoner, en klargjøring og et eksempel», i T. Axelsen og A. Finset (red.): *Aksjonsforskning i teori og praksis*. Cappelen, Oslo 1977, s. 83-103.
 «Hr. Noah var den første som kvoterte». I *Kvinner på Universitetet 100 år* (Likestillingsutvalget, Universitetet i Oslo, v/ Kirsti Strøm Bull). Oslo 1984.
 «Den manliga Teknologin» i *Rusta för Fred, Kvinnor och fredskamp*. Stockholm, 1979, s. 48-65.
 «De 5 hersketeknikker – om ufarliggjøring av undertrykkerens våpen», i *Årbog for Kvinderet. Kvinderetlig Skriftserie*. København 1979, s. 55-88.
 «Tuplarangaistus – sutä, että on nainen», i *YK-Tiedote* NOL, 1980 (overs. Hilikka Pietilä). Suomen YK-littory, Helsinki, s. 15-17.
 «Forskning er å føre sannhetsbevis», i *Dagbladet* 11. februar 1975. (Kritikk av P. Schioldborgs undersøkelse.)
 «Den usynliggjorte ulydigheten», i Bernt Hagtvedt (red.): *Den vanskelige ulydigheten*, Oslo, 1981.
 «More Power to Women», i Robin Morgan (ed.): *Sisterhood is global*, New York, 1984. «La Unidad Mundial entre Hermanas». Ovennevnte artikkel i utdragsform, Sommeruniversitetet i Gaudia 1987.
 «A Five-Dimensional Model for Change: Contradictions and Feminist Consciousness», in *Women's Studies International Quarterly*, Vol. 4, No. 1, pp. 101-114. Special issue: Women in Futures Research. Pergamon Press, 1981.

Kvinner i alle land... Håndbok i frigjøring, Oslo, 1981.

«Kvinnekårenes forverring er velferdens undergang», i *Konferensnummer: Social Utveckling och Ekonomisk Tillväxt i Sociologisk Forskning*, No. 1, 1980, Umeå Universitet.

«Norden som spenningsområde, de forrådde bevegelser og drømmenes betydning», i Jan-Evert Nilsson (red.): *Rapport fra seminaret Et Alternativt Norden*, GRS, Oslo, 1984.

«Mobilizing Women for Action», i Aisla Thomson (ed.): *The Decade for Women: Special Report*.

«Motivating Governments to Act». Paper given at

the 3rd World Conference on Smoking and Health, in *Proceedings from the conference*, New York, 1975.

«Hva vil vi med barn», i *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 55. årgang 1971, Oslo, s. 322-329.

«Om demokratiet og de smertelige erkendelser». Tale ved mottagelsen av Ingrid Jespersens legat, i *Kvinden og Samfundet*, Nr. 10-1972, København.

«Kunnskapens tre med nye røtter», i *KjerringRåd* nr. 2, 1984, Oslo.

«The Feminist University», i *Women's Studies International Forum*, Vol. 8, No. 4, pp. 391-394, Pergamon Press, 1985.

Sosialøkonomi – et kvinneveresistent fag?

Hva er kvinneperspektiv på økonomi, og hva ønsker vi å oppnå ved å stille denne typen spørsmål? Hensikten må være, sier forsker Kristin Dale, å åpne opp for alternative synspunkt knyttet til sosialøkonomi snarere enn å presentere en gjennomarbeidet plattform. Dette er nødvendig hvis kvinneforskning i økonomifagene skal komme lenger enn til å beskrive og forklare kjønnsforskjeller på tradisjonelle måter.

Utgangspunktet for denne drøftingen er tredelt. For det første at *all aktivitet har en økonomisk dimensjon*. For det andre at økonomi omfatter spørsmål som har med *effektivitet og fordeling* å gjøre. For det tredje at kvinneperspektiv må være en form for *helhetsperspektiv*. Tradisjonell økonomi har vært sterkt knyttet til aktiviteter som har med produksjon i bedrifter å gjøre. Med et helhetsperspektiv på økonomi må også andre aktiviteter trekkes sterkere inn, f.eks. aktiviteter hvor kvinner har en sentral stilling. Et annet trekk ved tradisjonell økonomi er at den knytter seg til aktivitet som kan verdsettes i kroner, f.eks. ved at en vare blir omsatt i et marked. Et helhetsperspektiv på økonomi må også ta med ubetalt arbeid.

Både i 1972 og i 1981 ble det utført flere timeverk i ubetalt enn i betalt arbeid i Norge. I 1972 ble det utført 20 prosent flere timeverk i ubetalt arbeid, og i 1981 5 prosent. I 1972 var dagsgjennomsnittet i ube-

talt arbeid 6,0 timer for kvinner og 2,1 timer for menn. I 1981 var det 4,8 timer for kvinner og 2,4 timer for menn (Statistisk Sentralbyrå, 1975 og 1983).

Hvordan kan noen komme på å spørre etter et kvinneperspektiv på økonomi? Skyldes ikke det først og fremst at kvinner har utført størstedelen av det ubetalte arbeidet, og at den ubetalte sektoren har vært viet meget liten interesse i faget? Er det frekt av kvinner å etterlyse et kvinneperspektiv hvor både den betalte og den ubetalte sektoren er økonomers interessefelt på lik linje? Skulle kvinneperspektiv heller være å utvikle en økonomi for den ubetalte sektoren? Det siste mener jeg er lite hensiktsmessig ettersom stadig mer arbeid blir overført til den betalte sektoren, og grensene mellom sektorene stadig flyttes. Dessuten er vel også kvinners stilling innenfor den betalte sektoren interessant i et slikt perspektiv.

Nasjonalproduktet – et kvinnesistent velferdsmål?

I tradisjonell makro-økonomi er nasjonalprodukt et sentralt økonomisk aktivitetsmål. Dette omfatter en rekke ulike aktiviteter som har det til felles at de på en eller annen måte kan verdsettes i penger. Eksempler på dette er vare- og tjenesteproduksjon i bedrifter. Ettersom varer, tjenester, arbeidskraft og kapital er innsatsfaktorer i denne produksjonen, hører også spørsmål knyttet til disse innsatsfaktor-markedene og den resulterende inntektsfordelingen inn under tradisjonell økonomi. I nasjonalproduktets aktiviteter regnes det imidlertid med andre aktiviteter enn rene produksjonsaktiviteter som kan måles i penger. En del reproduksjonsaktiviteter teller også med, f.eks. utdanning gjennom hele skolesystemet, sykehusfødsler, aktiviteter i barnehager og barnehjem. Verdsettingen skjer ved at en måler innsatsen på disse forskjellige feltene og setter verdien av disse reproduksjonstjenestene lik innsatsen. Med et helhetsperspektiv på økonomisk aktivitet må en imidlertid også inkludere andre aktiviteter som ikke så lett kan måles i penger. Her tenker jeg for det første på produksjonsaktiviteter som produksjon av varer og tjenester til eget bruk i husholdningen og nabohjelp, og for det andre på oppdragelse, pass og stell av egne barn. Dette er en aktivitet hvor foreldrene, særlig moren, bruker mye tid.

I et helhetsperspektiv på økonomi som inkluderer både produksjons- og reproduksjonsaktiviteter, uavhengig av hvor lett det er å kvantifisere aktiviteten i penger, vil spørsmålsstillinger kunne endres. *I beslutningssituasjoner vil det være klart at spørsmålet ofte ikke er hva som skal gjøres, men hva som skal betales.* I de se-

nere tiår har produksjonsaktiviteter i husholdningen og reproduksjonsaktiviteter som ikke har vært betalt, i en viss utstrekning blitt overført til å bli betalt tidsbruk. Derved kommer også aktiviteten med i det tradisjonelle økonomiske aktivitetsmålet – nasjonalproduktet. I denne forbindelse kan det kanskje være på sin plass å peke på at den registrerte veksten i nasjonalproduktet fører til overvurdering av den faktiske veksten i økonomien pga. at aktiviteter har blitt overført fra ubetalt til betalt sektor.

Hva skal vi så si når tradisjonell økonomi avfeier et slikt helhetlig perspektiv med at det *hadde vært ønskelig* å inkludere den ubetalte sektoren i det økonomiske aktivitetsmålet, men det er *vanskelig å kvantifisere*. Alle økonomer vet tross alt at nasjonalproduktet har så mange andre svakheter. Dessuten har ubetalt arbeid vært utført i tusenvis av år uten å ha blitt kvantifisert, men det har jo vært like verdifullt av den grunn. Hva skal vi da stille opp med?

Nye valgmuligheter for kvinner

Etter de teknologiske forandringene med økende mekanisering av husarbeidet og sikrere prevensjonsmuligheter, har *potensielle mødre for første gang fått reelle valgmuligheter* med hensyn til utdanning, karriere, barn, familie, husarbeid osv. Derved oppstår det et *økonomisk incentivproblem*. (Incentiv: beveggrunn, drivkraft.) Vil kvinner fortsette å påta seg ubetalt arbeid med barn og husholdning, når de kan velge noe annet? Den dramatiske økningen i gifte kvinners yrkesdeltakelse fra slutten av 1960-årene bekrefter at de i alle fall vil gjøre noe annet også, og i ulik grad. Den kjente økonomen Duesenberry har sagt at «*Economics is all about how people make choices. Sociology is all about why people don't have any choices to*

make.» Mønsteret i graden av yrkesdelta-
kelse tyder på at kvinner foretar økonomi-
ske avveininger mellom alternative kostna-
der, pekuniære eller ikke-pekuniære (dvs.
knyttet til penger eller ikke), på kort og
lang sikt. Kvinner skulle derfor være et
meget interessant studieobjekt for
mikro-økonomer. Hva angår menns ensar-
tede tilpasninger, kan det være fristende å
etterlyse litt forskning i mannssosiologi,
om hvorfor menn endrer aktiviteter så lite
som de faktisk gjør! Hvis det fins noen
sammenheng i økonomi mellom mikro-og
makronivået, vil problemstillinger som re-
ises i tilknytning til individ, husholdning
eller familie kunne få konsekvenser for
samfunnsnivået på sikt. Innføring av om-
sorgslønn, utbygging av barnehager, syke-
hus og pleiehjem, finansiering av barne-
oppfostring gjennom enslige mødres økon-
omiske situasjon og kravene om seks-
timersdag, vil også kunne påvirke hvilke
spørsmål økonomer må forholde seg til
gjennom politisk oppmerksomhet. *Kvin-
ners økte valgmuligheter er derfor ikke
bare en kvinneutfordring, men også en ut-
fordring til å etterlyse et kvinneperspektiv
på økonomi.*

Betalte aktiviteters innflytelse på inntektsomfordelingen

I dagens norske økonomi har vi en rekke
ordninger som skal sørge for *inntekter til
personer som ikke kan tjene dem selv*, eller
som skal tilgodese bestemte formål. Ek-
sempler på personer som er gjenstand for
inntektsoverføringer er barn, gamle, syke
og arbeidsløse. Likeså er det en målsetting
å opprettholde et spredt bosettingsmønster
gjennom pengeoverføringer. Et karakteri-
stisk trekk ved disse overføringene er imid-
lertid følgende: Hvorvidt en person faller
inn under ordningen, og størrelsen på be-

løpet personen mottar, avgjøres i stor ut-
strekning gjennom *personens tidligere re-
lasjon til den betalte produksjonssfæren*.
Jeg vil gi noen eksempler på dette:

Økonomisk støtte til *barn* gis dels via
barnetrygden, som er uavhengig av den be-
talte produksjonssfæren, og dels gjennom
skattesystemet via skatte- og inntektsfra-
draget. Effekten av disse skattelettene er
avhengig av forsørgerens stilling, det vil si
forsørgerens plassering i den betalte pro-
duksjonssfæren. Inntektsoverføringer til
gamle skjer via folketrygden, dels i form
av en minstepensjon som alle får, dels i
form av tilleggspensjon som er avhengig av
antall år de har vært yrkesaktive i betalt ar-
beid, og inntekten de har oppnådd i sin yr-
kesaktive periode. Inntektsoverføringer til
syke personer skjer f.eks. via sy-
kelønnsordningen som er knyttet til perso-
nens stilling i betalt arbeid. Hvorvidt *per-
soner uten arbeid* faller inn under dagpen-
geordningen for arbeidsløse, avhenger av
om de tidligere har vært yrkesaktive og hva
de da har tjent. Størrelsen på dagpengene
avhenger også av tidligere inntekter.

En rekke ulike former for støtte og regio-
nalt graderte avgifter tar sikte på å tilgo-
dese et spredt bosettingsmønster. Eksem-
pler på dette er næringsstøtte f.eks. til
jordbruk og fiske. Et annet eksempel er næ-
ringsstøtte med regional differensiering
som ytes av Distriktenes Utbyggingsfond.
Som eksempel på regionalt differensiert
avgift kan vi nevne arbeidsgiveravgiften til
folketrygden. Alle disse ordningene er
knyttet til stønader som går via den betalte
produksjonssfæren. I liten utstrekning er
det snakk om direkte overføringer til per-
soner som bor i grisgrendte strøk bare
fordi de bor der. Hvem har vel hørt om at
man får penger i posten fordi man bor på
holmer og skjær?

Poenget er å vise at økonomiske forhold
knyttet til den betalte produksjonssfæren
også har klare implikasjoner for andre

økonomiske fordelinger. Disse omfordelingsordningene kunne være frikoplest fordi det nettopp dreier seg om betaling til personer eller formål som ikke faller innenfor den betalte produksjonssektoren.

Kvinneforskning i økonomi

I foregående avsnitt har jeg skissert et kvinneperspektiv på økonomisk aktivitet som et perspektiv hvor man eksplisitt tar med produksjons- og reproduksjonsaktiviteter som ikke kan måles entydig i penger. Med dette utgangspunktet kan en se på kvinneforskning i økonomi på ulike måter. I en viss forstand vil jeg si at vi kan knytte kvinneforskning i økonomi til *tre nivåer*.

På det første nivået tenker jeg meg *kvinneforskning innenfor den betalte sektoren*. Den vil bl.a. inneholde *kvantifisering av kjønnsforskjeller*, f.eks. beregning av timelønnsforskjeller mellom kvinner og menn. Et annet felt vil være å kartlegge *ulike økonomiske incentiver for kvinner og menn*, f.eks. hvordan skattesystemet, som i prinsippet er kjønnsnøytralt, i praksis kan vise seg å være kvinne-diskriminerende.

På det neste nivået for kvinneforskning i økonomi tenker jeg meg *forskning knyttet til betalt sektor, men som eksplisitt tar med en ubetalt sektor*, enten produksjon eller reproduksjon. Eksempel på slik forskning kan være økonomisk analyse av arbeidsdelingen i familien hvor en tar med både betalt arbeid og ubetalt arbeid.

På det tredje nivået for kvinneforskning i økonomi tenker jeg meg at man tar *utgangspunkt i det helhetsspektivet jeg har skissert og frikoplest seg fra hva som i dag er betalt sektor og ikke betalt sektor*. I slik kvinneforskning vil reproduksjonssektoren få større vekt enn det den har i tradisjonell økonomi i dag. Eksempler på slik kvinneforskning kan være alternative sce-

narier for pengefordelingssystemer. For at det skal bli litt klarere hva dette innebærer, vil jeg nedenfor gi et eksempel på et slikt alternativt scenario.

Eksempel på alternativt pengefordelingssystem: «Mødreøkonomi»

Poenget med eksemplet er ikke at jeg tror det er realistisk at en slik form for økonomi vil bli gjennomført, men at skisser som har den karakter at det snur opp ned på vårt vanlige økonomiske system, kan *utvide forståelsen for hva som er mulig, og for hvilke skjevheter det nåværende fordelingssystemet har*. I dagens inntektsfordelingssystem mottar menn mesteparten av privat disponibel inntekt, og er oftest hovedforsørger i familier med kvinner og barn. Det mest drastiske alternativet er det som snur opp ned på disse rollene.

I dette eksemplet vil vi tenke oss et fordelingsystem som er slik at *all privat disponibel inntekt blir fordelt til kvinner som har født*. Derved ville vi få et system hvor mødre ville forsørge alle andre personer. Menn vil neppe gå inn for et slikt fordelingsystem, kanskje ikke kvinner heller. At menn skulle slutte å arbeide i bedrifter er jeg heller ikke så redd for, så lenge de ikke kan få betaling ved å føde barn. Vi vet jo tross alt at menns arbeidstid er lite elastisk og at det utføres mye merarbeid uten ekstrabetaling, men dette incentivproblemet kan diskuteres.

Uten å gå nærmere inn på denne skissen er det lett å tenke seg at mødre ville bli rikest, og dermed få råd til enten å være hjemme når de har små barn, eller til å velge kostbar utdanning. Det er *mulig menn ville bli dobbeltarbeidende*. De ville måtte utføre husarbeid i en familie for å bli forsørget av en mor, og de ville fortsette i jobben for å få den form for arbeidstilfredsstillelse som de er vant til der. Det er

mulig de derved ville bli sterke forkjempere for at bedriftsarbeidstiden skulle reduseres f.eks. til en sekstimers dag. Det er mulig at det totalt sett ville bli små endringer i summen av tid brukt i vare- og tjenesteproduksjon og i reproduksjon, men menn ville få en større andel av arbeidstiden. Ellers er det også sannsynlig at det ville skje andre endringer, f.eks. at den såkalte «elendighetsforskningen» innen kvinneforskningen ville forsvinne, og at det ville oppstå en biologisk/medisinsk «manneforskning» som arbeidet med hvordan menn kan bli mødre.

Spørsmålet blir da: *Hvorfor har vi ikke en slik «mødreøkonomi»* eller et annet alternativ? En mulig økonomisk forklaring på dette kan vi få ved å tenke oss alle aktiviteter delt i to. Den ene gruppen aktiviteter er rene mødre-aktiviteter, nemlig fødsler og amming. Den andre gruppen inneholder alle andre aktiviteter. Poenget er at kvinner er de eneste som kan føde og amme, menn kan det ikke. Derved har kvinner et absolutt fortrinn og et komparativt fortrinn i fødsler og amming i forhold til menn. Menn får komparative fortrinn i andre aktiviteter enn fødsler og amming.

Hvis en deler opp andre aktiviteter ytterligere, er det imidlertid langt fra sikkert at menn har komparative fortrinn i alle andre aktiviteter, f.eks. i støvtørring.

Poenget med denne inndelingen er å peke på at vårt samfunn vil reflektere økonomiske forhold som knytter seg til menns komparative fortrinn i produksjonssektoren. Menns absolutte ulempe, at de ikke kan føde barn, fører til at de gjennomfører en spesialisering, fordi de har færre valgmuligheter. Gjennom denne spesialiseringen oppnår de en fordel i den sektoren hvor de spesialiserer seg, nemlig i produksjonen. En økonomi som er sentrert om den betalte produksjonssektoren, vil måtte favorisere menn, fordi den tar utgangspunkt i deres komparative fortrinn. Dette er en utfordring for tenkningen om finansieringen av barns oppvekst, og for tenkningen om det offentliges rolle som ressursfordeler mellom menn og kvinner.

Kristin Dale
Forsker
Industriøkonomisk institutt
Bergen

Kvinner utviklingsmuligheter

Da Hanne Haavind begynte som forskningsleder i Sekretariatet for kvinneforskning i 1984, tok hun initiativet til å danne et uformelt nettverk av samarbeidende forskere. Nettverket skulle samle forskere med interesse for å studere kvinners personlige utvikling i forhold til et samfunn hvor betingelsene for kvinners liv samtidig var under endring. Siden har et varierende antall kvinneforskere møttes til seminarer flere ganger i året. Her har de lagt frem og drøftet hverandres prosjekter og forskningsplaner. I denne artikkelen presenterer Hanne Haavind de faglige mål for det arbeidet som har vært drevet i dette nettverket i løpet av de tre årene det har eksistert. Hun peker på at parallellene mellom de kvinnelige forskernes eget liv og de kvinneliv de får innblikk i gjennom sine prosjekter, både representerer et problem og en stimulerende utfordring.

Navnet på forskningssamarbeidet kom gradvis, og det ble hetende *Kvinner utviklingsmuligheter*. Jeg lette etter noen få ord som kunne fortelle at det samlet forskere med interesse for å forstå kvinners utvikling på en annen måte enn den tradisjonelle. Den alternative forståelsen skulle ha tre kjennetegn, og navnet skulle helst bære bud om dem.

1.

Kvinnernes utvikling skulle forstås som en bearbeiding av de sosiale betingelser de bys og som en konsekvens av de mellommenneskelige forhold de er med på å skape.

Det var allerede velkjent at betingelsene for kvinners liv hadde endret seg i løpet av de siste tiår. Mange av de norske

kvinneforskerne har nettopp arbeidet med å synliggjøre de mellommenneskelige forhold som kvinnene skaper og vedlikeholder.¹ Men det manglet en analyse av hva som var det følelsesmessige grunnlaget for det kvinnene selv holdt på med og hvilken betydning deres handlemåter får for deres selvoppfatning (Dahl 1984, Ødegård 1982, 1987).

Den tradisjonelle psykologiske forståelse av kvinners utvikling la hovedvekten enten på kvinnekroppens forutsetninger for seksuell tilfredsstillelse og for å føde og amme barn, eller på den voksne kvinnens tidlige erfaringer med foreldrenes kjønnsrollemønstre. Oftest ble kvinners følelser og handlinger i voksen alder forklart med henvisning til begge deler. Kvinners erfaringer og konsekvensene av dem ble omdannet til teoretiske konstruksjoner som gjorde det mulig å beskrive utvikling som styrt av generelle og kontekstuavhengige psykologiske lovmessigheter (Chodorow 1978, Dinnerstein 1976). Mer moderne psykologisk forståelse tilstrebet kjønnsnøytralitet i analysen av menneskelig utvikling, men kombinert med den samme intensjon om å søke etter generelle lovmessigheter. Begge deler var utilfredsstillende, fordi uforanderlighet blir innebygget i teorien.

Når forståelsen av personlighetsutvikling er bygget opp slik at sosiale endringer blir relativt betydningsløse for forståelsen av det særegne ved hver enkelt person, utvikles automatisk en personlighetsmodell som opererer med *overflatetrekk* og *dypere lag*. Det skulle altså utvikles en personlighetsteori som brøt med den forutsetning at personlighet er kjennetegn ved mennesket som er situasjonsuavhengig og ligger dypt i mennesket og derfor relativt utilgjengelig for selvrefleksjon. Noe alternativt personlighetsbegrep kunne ikke formuleres på forhånd, men det skulle være et av samarbeidets resultater.

2.

Kvinnenens utvikling skulle forstås som skapt av mannlig dominans, men motarbeidet og omgått på forskjellig vis av kvinnene selv.

Kvinneforskere har løftet frem og analysert konsekvensene av den mannlige dominansen for samfunnets strukturering og for utformingen av de mellommenneskelige forhold (H. Holter 1981, Ø. Holter 1982, Haavind 1982, 1984). Men vi er bare helt i begynnelsen av den nødvendige forståelse for hva dette betyr for hvem kvinner og menn «er». En overflatisk analyse av de personlige konsekvensene kan lett komme til å fremstille kvinner som passive, svake og elendige ofre (Rudberg 1987). Noe som stemmer dårlig med empirien. Kvinner som mishandles av sine menn og som fortsetter å være deres partnere, er f.eks. ikke på noe enkelt vis svake og hjelpeløse. Det er nettopp utholdenhet og verdighet som gjør at de ikke gir opp (Araldsen & Clasen 1983). Og de psykiske skader som prostituerte påføres i form av manglende kontakt med egne følelser, er ikke direkte forårsaket av prostitusjonserfaringene, men en utilsiktet konsekvens av kvinnenens aktive forsøk på å beskytte seg mot den nedverdiggelse og forakt de møter fra andre (Høigård & Finstad 1986).

Psykologiske teorier om personlighetsutvikling har omhyggelig unngått enhver henvisning til maktrelasjonene mellom kvinner og menn (Ethelberg 1983). De teoriene som er kjønns spesifiserende, kommer derfor til å redusere kjønn til natur, eller de kommer til å opphøye og idealisere visse egenskaper eller trekk hos hvert av de to kjønn. I stedet for at en ser hvordan kjærligheten i varige parforhold forutsetter kvinnelig underordning, blir kjærlighet gjort til en tidløs og gitt «verdi», som om nødvendig må forsvares og beskyttes ved hjelp av kvinnelig underordning (Gullestad 1984, Vinterhed 1985). De teoriene

som tilstreber kjønnsnøytralitet kommer lett til å gjøre den maskuline utviklingsgang til en implisitt norm (Erikson 1959, Kohlberg 1969, 1981). Når kjønnsnøytralitet er et ideal som innebygges i teorien som en forutsetning, vil beskrivelsen av kvinner og menn måtte justeres slik at forskjellene mellom dem tilskrives overflatetrekk og likhetene de dypere lag. Bedre og annerledes fenomenbeskrivelser krevde tilgang på empiri som består av kvinners beskrivelser av seg selv i forhold til deres egen situasjonsoppfatning. Prosjektene omhandler forandringer i kvinnelivet, som det å bli leder, det å bli voldtatt, det å ville bryte ut av et mishandlingsforhold, det å søke hjelp for å overkomme et alkoholproblem, det å få barn, eller det å oppdage at en kanskje ikke kan få barn. Det er mangfoldet i empirien som kan bidra til felles teoretisk avkastning.

3.

Kvinnernes utvikling skulle forstås som et spekter av muligheter og begrensninger, slik at utvikling ikke var én vei fra ett stadium til et annet. Mange mulige utviklingsforløp skulle beskrives, og de skulle ha det til felles at det dreide seg om den enkeltes bevegelse i retning av økt kontroll over de betingelser som faktisk er styrende i denne kvinnens liv.

Kvinneforskere har hele tiden vært opptatt av å erstatte bildet av *kvinnen* med beskrivelser av *kvinner som forskjellige*. Flere har også vært opptatt av å beskrive kvinners utvikling som annerledes, men likevel ikke uten videre dårligere eller mer begrenset enn menns (Gilligan 1982). Men det har også vært en motsigelse i feministisk teori mellom på den ene siden tendensen til å fremheve og idealisere «kvinnelige verdier» (Daly 1979), og på den andre siden redselen for at dette skal innebære autoritære strømninger som undergraver de

liberalistiske prinsipper som er grunnlaget for at det i det hele tatt har vært mulig å formulere en kvinnekamp for menneskeverd (Johnsen 1979, Richards 1980). Løsningen på dette dilemma er et utviklingsbegrep som ikke prøver å sette opp én utviklingsgang, men som forutsetter mange muligheter for utvikling.

Det som skiller utvikling fra enhver annen forandring, blir relativt til de betingelser individet bearbeider. Om en både analyserer de objektive betingelsene slik kvinnene ser dem, og deres subjektive bearbeiding av dem slik de ser seg selv, blir det mulig å vurdere om endrede reaksjonsmåter er uttrykk for utvikling. For hver enkelt kan en vurdere om endringen innebærer *økende gjensidighet* i forhold til en eller flere andre, *utvidet ansvar* for egne handlingers konsekvenser, mer *omfattende innlemmelse* i en funksjonell sammenheng og *utvidet motivasjon* for nye handlinger (Haavind 1987).

Kvinner selvforståelse – andres kvinneforståelse

I navnet «*Kvinner utviklingsmuligheter*» er følgende flertallsformen i kvinner valgt bevisst, for å gi assosiasjoner til variasjon og spesifikk individualitet. Utvikling betegnes som *muligheter* for på denne måten å gi et bilde av kvinnernes aktive skaping av seg selv som personer – ikke som passive ofre for andres maktutøvelse, og ikke som personer som kan plasseres langs én utviklingsdimensjon som *mer* eller *mindre* utviklet.

Alle de prosjektene som inngår i samarbeidet forholder seg til to slags språklige univers som på forskjellig måte pretenderer å omtale det samme, nemlig kvinners personlige og derfor subjektive liv. Det ene universet er de psykologiske teories

samtaleunivers. Det andre universet er kvinners snakk om seg selv. Det er diskrepans mellom hvordan kvinner forstår seg selv og hvordan de blir forstått i psykologisk teori. Alle prosjektene tar sitt utgangspunkt i denne diskrepansen, og den alternative forståelsen som skapes, er ment å ligge nærmere kvinnes subjektive forståelse. Den faglige kvinneundertrykkningen som ligger i denne diskrepansen, skal oppheves.

I løpet av de to år forskningssamarbeidet har pågått, har vi oppdaget at denne faglige oppgaven er blitt et personlig problem for medlemmene. Når en snakker i den vitenskapelige offentlighet om hvordan kvinner lever og omtaler seg selv, blir det provoserende for den illusjon av nøytralitet og objektivitet som den tradisjonelle forståelsen av kvinner bygger på. Innen forskningssamarbeidet utvikler det seg et nytt teoretisk språk som ikke «bærer» utenfor, i de faglige miljøene hvor hvert enkelt medlem vanker til daglig. I stedet har flere opplevet at deres personlige motiver som forskere mistenkeliggjøres, eller at de advares mot å ødelegge sine muligheter i forskning. Det er som om fagets etablerte utøvere har en pålitelig ryggmargsfølelse for hvor nøytralitetens balansepunkt ligger. Alle som prøver å vippe på dette, kommer i fare for å bli definert ut som «kvinnepolitiske» eller som «altfor personlig engasjerte». De kvinnelige forskernes opplevelse og beskrivelse av sin situasjon som forskere blir så forskjellig fra den som de får sine kolleger til å være med å bekrefte, at flere er blitt ufrivillig tause, også syke. For noen er private forhold til menn blitt komplisert – også med brudd til følge. Arbeidet med en alternativ forståelse medfører at en etter hvert ser alle dagliglivets situasjoner – også de en selv deltar i – annerledes enn andre ser dem. Møtene i forskningssamarbeidet har i perioder fungert for flere som en slags rekreasjonsopphold.

Det er klare paralleller mellom situasjonen til de kvinnene som utforskes og de kvinnelige forskernes egen situasjon.

Det er fremdeles et åpent spørsmål hvordan denne ufrivillige, påførte taushet utad og taleflom innad kan overkommes. Ambisjonen om å påvirke den faglige forståelsesmåten er jo der. Samtidig som det innadvendte fellesskapet ser ut til å være en nødvendig betingelse for å gjøre egne og andre kvinners personlige problemer allment forståelige, blir de teoretiske begrepene såpass annerledes at det blir vanskelig å få dem som ikke setter spørsmålsteget ved forutsetningene for egen tenkning, til å forstå hva de betyr.

Forskjeller i forståelsesformer

Forskningssamarbeidet har derfor naturlig nok vært innrettet mot hva forskjellene i forståelsesformene kan tilskrives. Etter hvert er en rekke skjulte forutsetninger i konvensjonelle analyser blitt trukket frem i dagen. Å se etter betydningen av kjønn er f.eks. for de fleste fremdeles synonymt med å lete etter *kjønnsforskjeller*. Den alternative forståelsen er basert på en analyse av relasjoner, mellom kvinner og menn og mellom kvinner. Betydningen av kjønn viser seg da å være både personspeisifikk og situasjonsspesifikk. Riktignok finnes det også generelle kjønnsforskjeller, men den personlige betydningen av kjønn er nettopp «på vei bort fra» det stereotypet og velkjente og over mot det nyskapte. I en viss forstand har det aldri levet kvinner som oss. En alternativ forståelse som skal omfatte endringer i betydningen av kjønn, må altså ikke ta for gitt at betydningen av kjønn skal vise seg på like måter hos alle eller nesten alle personer. Men i den gjengse forståelsen er det som ikke er kjønnsstereotyp, heller ikke kjønnspreget.

Mange forutsetter at dominansformer som også kan ramme menn, eller underordningsformer som også menn benytter seg av, dermed ikke har noe med betydningen av kjønn å gjøre. Men kjønnspreget i makten viser seg ikke ved at hersketeknikkene utelukkende rammer kvinner. Selv voldtekt brukes av menn overfor menn, og er nedverdiggende fordi offeret dermed gjøres til ikke-person som kvinnelig. Menns voldtekt av kvinner er oftere basert på en opplevelse fra hans side av at det ikke er noen person å degradere, men en person – mannen selv – å gjenopprette. For kvinnene som voldtas, er denne opplevelsen av ikke å være en person som kan berøre og angå den andre, noe av traumet (Dahl 1987).

Det er ikke uvanlig å operere med en stilltiende forutsetning for analyse av samspill mellom menn og kvinner som går ut på at det hun og han gjør går «opp i opp». Det er velkjent at kvinners og menns subjektive opplevelse ikke er lik, og forskning om voldtekt er bare et dramatisk eksempel på det. Følgelig er det heller ingen grunn til å anta at kvinners og menns subjektivitet er «like riktig». I stedet er det det kjønnsspesifikke i forholdet mellom subjektivitet og objektivitet som utforskes. Følger en et prinsipp om at det hun gjør går opp i opp med det han gjør, blir kvinner som mishandles av sine partnere nødvendigvis «masokistiske» eller egentlig «sterke» kvinner med «svake» partnere. Når det så viser seg at et av tegnene ved kvinnelig subjektivitet er at den omfatter den mannlige fordi den er avhengig av den, blir kvinneforståelsen mer objektiv fordi den er mer omfattende, og ord som sterk og svak får en annen mening (Bergström 1987).

Voldtekt og kvinnemishandling er nevnt her som eksempler på fenomener som studeres i de prosjektene som samtidig skal bidra til en teoretisk forståelse av kvinners utviklingsmuligheter. Også her ligger et

problem for kommunikasjonen med andre. Det er vanlig å forutsette at slike fenomener er uttrykk for *avvik*, og derfor ikke kaster noe lys over den *allmennkulturelle* betydningen av kjønn. De som ikke deler denne forutsetning blir lett oppfattet som hatske. Det smertelige ved parallelliteten i forskernes og de utforskedes liv er ikke at «vi er alle ofre», men det er den fortvilte søken etter bekreftelse på egen virkelighetsforståelse og selvoppfatning. Arbeidet med empirien viser at ansatsene er der, og derfor har forskerne mye å lære av og samtidig gode muligheter til å bekrefte andre kvinner.

Endelig er det mange som forutsetter at kjønnsroller er et overflatefenomen som kan og bør endres, mens den dypere kjønnsidentiteten er eller bør være unik og positiv. En forståelse som problematiserer og bryter denne og de andre forutsetningene som er nevnt her, nettopp for å fange den personlige betydningen av kjønn, blir nødvendigvis vanskelig å kommunisere til andre, fordi den ligger langt fra både den dagligdagse forståelse og den vitenskapelige konvensjonelle. Samtidig er det nettopp dette som er den vitenskapelige utfordringen; å skape en reflektert forståelse av hvem vi selv er og den virkelighet vi inngår i.

Hanne Haavind
førsteamanuensis,
Psykologisk institutt
Universitetet i Oslo

Noter

1. Flere som har omtalt endringer i betingelsene for kvinnelivet, har beskrevet det som en revolusjon (se f.eks. O'Brien 1981, Skrede & Tornes 1986, Weitzman 1985). Kvinners relasjonsskapende virksomhet er beskrevet av f.eks. Marianne Gullestad (1984), Inger Haugen (1978), Lisbet Holte-dahl (1986), Harriet Holter (1982), Arnlaug Leira (1983), Harriet Bjerrum Nielsen & Kirsten Larsen (1985), Siri Nørve (1984), Bjørg Aase Sørensen (1985), Hildur Ve (1986) og Berit Ås (1982).

Referanser

- Araldsen, Toril & Clasen, Anne Kari. *Kvinnemis-handling – om innsnevring av handlingsalternativer..* Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo, 1983.
- Bergström, Margareta. (Prosjekt om kvinner og menn som lever i mishandlingsforhold.) 1987.
- Chodorow, Nancy. *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender.* Berkeley: University of California Press, 1978.
- Dahl, Solveig. De andre/meg selv. Om samvittighetskonflikter og psykiske problemer hos kvinner. I Trine Anstorp, Eva Axelsen og Reidun Ingebretsen (red.), *Kvinne(p)syke.* Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Dahl, Solveig. (Prosjekt om psykososiale følger av voldtekt.) 1987.
- Daly, Mary. *Gyn-ecology.* Boston: Beacon, 1979.
- Dinnerstein, Dorothy. *The mermaid and the minotaur.* New York: Harper & Row, 1976.
- Erikson, Erik H. *Identity and the life cycle.* New York: International Universities Press, 1959.
- Ethelberg, Eva. *Kvindelighedens modsigelse – om kvinders personlighedsstrategier overfor mandlig dominans.* København: Antropos, 1983.
- Gullestad, Marianne. *Kitchen-table society.* Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Gilligan, Carol. *In a different voice. Psychological theory and women's development.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982.
- Haugen, Inger. Om forvaltning av utlignelighet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1978, 19, 405–414. (Også i: Dag Gjestland, Willy Martinius & Mariken Vaa (red.), *Tid for samfunnsforskning.* Oslo: Universitetsforlaget, 1984.)
- Holtedahl, Lisbet. *Hva mutter gjør er alltid viktig.* Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- Holter, Harriet. Om kvinneundertrykkelse, mannsundertrykkelse og hersketeknikker. I Kristian Andenæs, Tom Johansen og Thomas Mathiesen (red.), *Maktens ansikter. Perspektiver på makt og maktforskning.* Oslo: Gyldendal, 1981.
- Holter, Harriet. Kvinnevilkår og fellesskapsformer. I Harriet Holter (red.), *Kvinner i fellesskap.* Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Holter, Øystein Gullvåg. Det verdifulle patriarkatet. I Runa Haukaa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red.), *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsforskning.* Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Høigård, Cecilie & Finstad, Liv. *Bakgater: Om prostitusjon, penger og kjærlighet.* Oslo: Pax 1986.
- Haavind, Hanne. Makt og kjærlighet i ekteskapet. I Runa Haukaa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red.), *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsforskning.* Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Haavind, Hanne. Fordeling av omsorgsfunksjoner i småbarnsfamilier. I Ingrid Rudie (red.), *Myk start – hard landing.* Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Haavind, Hanne. *Liten og stor: Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter.* Oslo: Universitetsforlaget, 1987.
- Johnsen, Kari Mundal. *Hva er kvinnesak?* Oslo: Gyldendal, 1979.
- Kohlberg, Lawrence. Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. I D.Goslin (red.), *Handbook of socialization theory and research.* Chicago: Rand-McNally, 1969.
- Kohlberg, Lawrence. *The philosophy of moral development.* San Francisco: Harper & Row, 1981.
- Leira, Arnlaug. Kvinners organisering av dagliglivet. I Cato Wadel m.fl. *Dagliglivets organisering.* Oslo: Universitetsforlaget, 1983.
- Nielsen, Harriet Bjerrum & Larsen, Kirsten. *Piger og drenge i klasseoffentligheden.* Rapport nr. 2, Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, 1985.
- Nørve, Siri: Ta tingene alvorlig! Identitet og materiell i hverdagslivet. I *Det nye vardagslivet.* NORD-rapport, Kommittén för jämställdhetsfrågor, Nordisk ministerråd, 1984.
- O'Brien, Mary: *The politics of reproduction.* Boston: Routledge & Kegan Paul, 1981.
- Richards, Janet R. *The sceptical feminist: A philosophical enquiry.* London: Methuen, 1980.
- Rudberg, Monica. Den farlige tvetydigheten – til analysen av forholdet mellom kvinne og mann. *Materialisten*, 1987, nr. 1, 28-44.
- Skrede, Kari & Tørnes, Kristin (red.). *Den norske kvinnerevolusjonen.* Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- Sørensen, Bjørg Aase. Samværsform og egenorganisering. I Kari Vogt, Sissel Lie, Karin Gundersen & Jorunn Bjørgum (red.), *Kvinnenes kulturhistorie* (vol. 1). Oslo: Universitetsforlaget, 1985.
- Ve, Hildur. Ansvar og protest – døtres syn på ulikhet mellom mann og kvinne. I Jan Erik Kristiansen & Tone Schou Wetlesen (red.), *Familien i endring.* Oslo: Cappelen, 1986.
- Vinterhede, Kerstin. *Kvinna i mannssamhället.* Stockholm: Raben & Sjögren, 1985.
- Weitzman, Leonore J. *The divorce revolution. The*

- unexpected social and economic consequences for women and children in America*. New York: The Free Press, 1985.
- Ødegård, Tone. *Mental helse sett i forhold til kvinners livstilpasning*. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Bergen, 1982.
- Ødegård, Tone. (Prosjekt om kvinnelighetsdefinisjon, foreløpige analyser av intervjuer med kvinner.) 1987.
- Ås, Berit. Tilbakeblikk og sideblikk på begrepet kvinnekultur. I Runa Haukaa, Marit Hoel og Hanne Haavind (red.), *Kvinneforskning. Bidrag til samfunnsteori*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.

Kvinneforskning kreves styrket

Tirsdag 22. juni 1976 *Aftenposten*

Mannsdominert samfunnsforskning har gått ut over kvinnene. De tradisjonelle holdninger i samfunnet til kvinner preger også forskningen. Kvinnene har lenge vært undertrykte på mange områder. Vår viten om kvinners livsforhold og stilling i samfunnet er fremdeles mangelfull.

Omtrent slik falt ordene da tre kvinner igar presenterte en utredning i regi av Norges almenvitenskapelige forskningsråd om kvinneforskning. Går det slik utvalget foreslår, blir Norge det første land i Norden som oppretter eget akademi for kvinneforskning.

Kvinneforskning er imidlertid et omstridt begrep. To av medlemmene av utvalget retter således kraftig kritikk mot utredningen. Professor Tore Thonstad ved Universitetet i Oslo trakk seg fra utvalget med den begrunnelse at han har mistet troen på at utvalget kan komme frem til en rapport som kan være av verdi for NAVF, bortsett fra enkelte noter.

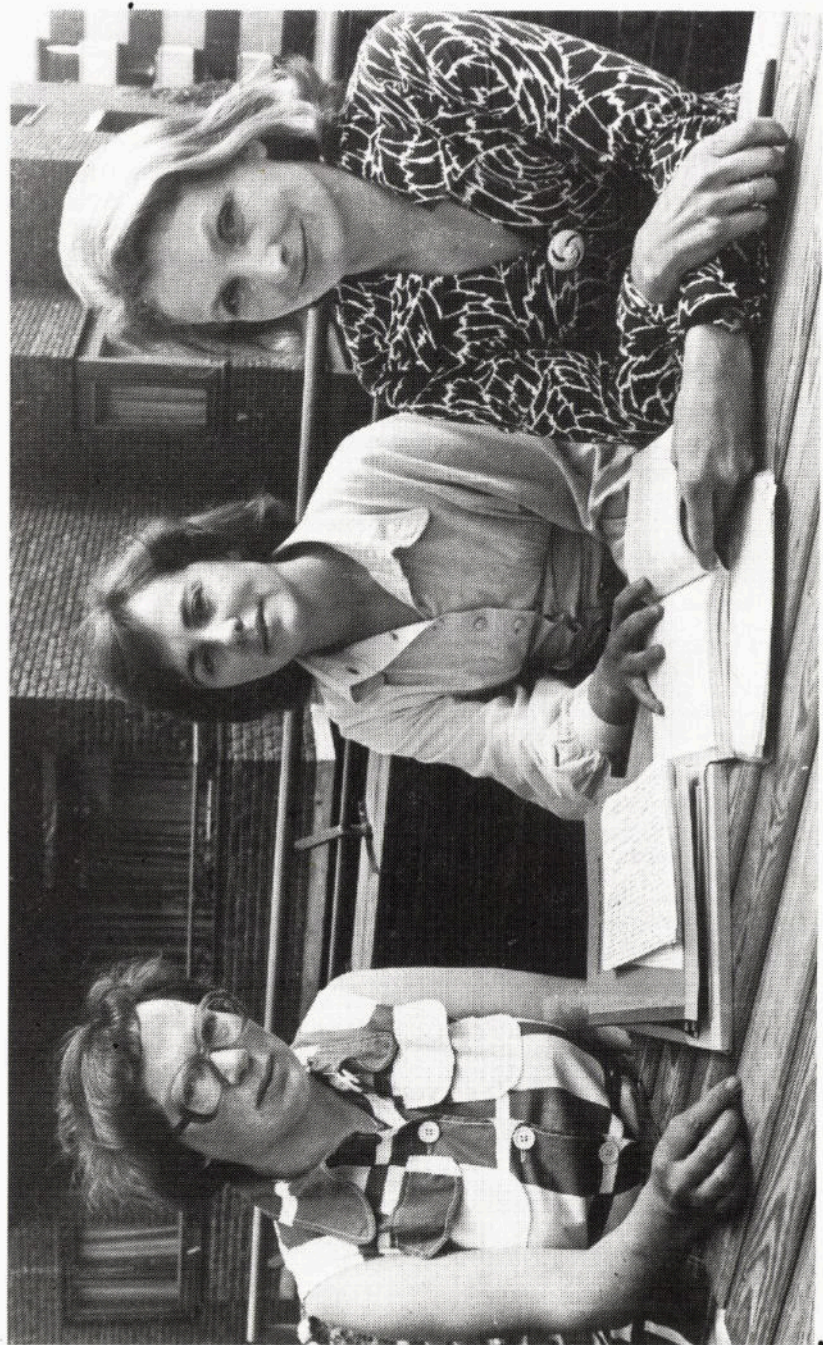
— Det har i utvalget vært meget vanskelig å trekke skillet mellom den politiske holdning til kvinnesaken og det rent forskningsmessige, anfører Thonstad. Et annet medlem, cand. psychol. Randi Gimse, slutter seg overhodet ikke til den ferdige innstilling. — Forslagene bærer preg av at forskning skal dirigeres og gi resultater som skal støtte opp om bestemte synspunkter. På denne bakgrunn innebærer forslaget om et kvinneakademi fare for et meningsformynderi. Forskning bør prioriteres etter kvalitet, og jeg

ser ingen grunn til at NAVF skal avvike fra dette når det gjelder kvinneforskning. At en har brukt 100 000 kroner blant annet til å fremme planer om barnepass og deltidsarbeide for forskere, er et nærmest pinlig resultat av denne generøse bevilgning, hevder Randi Gimse.

Universitetslektor Hanne Haavind fra Universitetet i Tromsø avviser kritikken fra begge. Hun mener at forskning som ikke tar opp kontroversielle spørsmål er kjedelig og unyttig. Forskning som tar kvinnenes stilling i samfunnet for gitt og uforanderlig kan ikke sies å være nøytral.

Hanne Haavind fremholdt på pressekonferansen at utredningen er ment som en oppfordring til forskerne om selvkritikk. Den tradisjonelle holdning til kvinnene har preget både forskningsfeltene, metodene og teoriene, sa hun. Kvinneforskning må ikke ses på som et eget område, men integreres i all samfunnsvitenskapelig forskning. Sammen med førstelektor Helga Hernes, Universitetet i Bergen og fagrådssekretær Mari Holmboe, Ruge, NAVF, understreket Hanne Haavind den etterhvert økende interesse for kvinneforskning, og da særlig blant studenter. For å stimulere kvinneforskningen foreslås bl.a. særlige tiltak for å rekruttere og etablere forskere med kvinnefaglige interesser, og at forskere med interesse for studier av kvinner bør få øket forskningspolitisk representasjon i planleggende og bevilgende organer.

Kvinneforskningsakademiet skal etter utvalgets oppfatning samle forskere med kvinnefaglige interesser og koordinere forskjellige økonomiske tiltak. — Det ville bli et akademi for utvikling av samfunnsvitenskapelig forskning som omfatter og integrerer kvinners livsforhold og stilling i samfunnet, heter det i forslaget.

Disse tre kvinnene krevde igår at kvinneforskningen må styrkes for å øke kunnskapene om kvinnes stilling her i landet. Fra venstre fagrådssekretær Marit Holmboe Ruge, universitetslektor Hanne Haavind og førstelektor Helga Hernes. (Foto: Svein A. Eriksen)

«Først når vi vet, kan vi forandre»:

Kvinnenes livsforhold i samfunnet skal utforskes

■ ■ ■ I nær framtid skal det ansettes en daglig leder for Norges Almenvitenskapelige Forskningsråds (NAVF's) sekretariat for kvinneforskning. Sekretariatet, som er opprett for fem år, er et resultat av utredningen «Forskning om kvinner» som kom i juni i fjor og innevarsler en ny giv for kvinneforskningen. Foruten den daglige leder skal sekretariatet ha en kontorassistent og et styre på sju, bestående av fire forskere, to representanter for myndighetene og en fra det «offentlige liv».

— Og fordi kvinneforskning er et så lite utbygget felt skal det være et aktivt styre, sier lederen, førstelektor Helga Hernes.

— Hvilke oppgaver har dere?

— Hovedoppgaven er å gi støtte til og fremme forskning om kvinners livsforhold og stilling i samfunnet. Det er altså samfunnsforskning det dreier seg om, psykologi, sosiologi, statsvitenskap, økonomi, jus, antropologi, geografi og pedagogikk. Vårt hovedansvar ligger innenfor disse fagene, men vi skal samarbeide med forskere også innen andre fag med kvinneforskningsinteresser, f. eks. humanistene og medisinene.

ADMINISTRATIVE TILTAK

— Hvordan vil dere gå fram?

— En av oppgavene våre er å koordinere de forskningsprosjektene som allerede eksisterer og ta initiativ til prosjektutforming blant forskere. Det er viktig med administrative tiltak — fordi de fleste forskere på dette feltet er unge og uerfarne og ikke har faste stillinger, må vi forsøke å være bindeledd mellom forskerne og finansieringskildene. Her ligger et problem, men vi må nå forsøke finne ut av hvilke ressurser vi har.

En viktig teoretisk oppgave er å klarlegge årsakene til forskjellen mellom kvinne og mann, de forhold som har skapt den mannlige dominansen, såvel som å forklare forskjell blant ulike grupper av kvinner. Ved å klarlegge kan man i andre omgang forandre. Det dreier seg altså både om grunnleggende og anvendt forskning, og sekretariatet vil støtte begge deler.

KONTAKT MELLOM FORSKER OG BRUKER

— Andre oppgaver?

— Vi skal formidle kontakt mellom forskere og brukere. Det er mange som kan betegnes som brukere for den forskning vi driver, en kvinnelig fiskeriarbeider i Norg-Norge savel som Norske Kvinners Nasjonalråd. Videre skal vi gi ut informasjonsbulletiner både til forskere og brukere, vi skal også lage en oversikt over data som alt finnes om kvinner, i samarbeid med Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste og Statistisk Sentralbyrå. Og — en meget viktig oppgave er å arrangere en stor faglig konferanse i mai, skape forbindelser og arbeidsmiljø. Vi skal invitere nordiske forskere til konferansen, det er viktig at vi kartlegger den internasjonale forskning som foregår.

— Styret har hatt sitt første møte?

— Vi bestemte oss bl.a. til å støtte rekrutteringen av nye kvinnelige forskere, til å prøve å danne et miljø slik at forskerne kan bli støttespillere for hverandre.

«HVORFOR HAR KVINNEN MINDRE MAK?»

— Skal kvinneforskning bli et nytt fag?

Nei, kvinneforskning er et

aspekt ved samfunnsforskningen. Men i en overgangsfase vil de forskjellige faggrupper ha nær kontakt med hverandre — rent teoretisk har vi mye til felles, fordi vi skal undersøke kvinnes livssituasjon. Den sosial-psykologiske forskning f.eks. vil alltid være individorientert, mens en statsviter vil søke å finne ut hvorfor kvinnene som gruppe har mindre makt enn menn i samfunnet.

— Er dere kommet fram til noen konkrete prosjekter dere vil gå inn for?

— Visse grener begynner å utkrystallisere seg. For det første: en kvinne bruker sin tid på en annen måte enn mannen. Reflekterer dette en annen vurdering av verdier — og hvorfor er det slik? For det andre: den kjønnsbestemte arbeidsdelingen vi har i samfunns- og arbeidslivet og i familien gir seg helt forskjellige utslag. I hvilken grad henger alt dette sammen? For det tredje har vi det som kalles det kvinnelige fellesskap, eller kvinnekulturen, at kvinner som gruppe tenker, handler og oppfører seg annerledes enn menn. Mange påstår at kvinnelige verdier er de myke verdier men vi vet ikke om det er resultat av undertrykking. Det er klart kvinner ivaretar verdier i samfunnet i dag, de tar seg av barn f.eks. Det er bra, men det gir seg negativt utslag når det gjelder makt.

PATRIARKIET

På alle områder er det påvist at patriarkatet synes å være den korrekte framstilling av den verden vi lever i. Det som er

annerledes i dag er at det fra offentlig hold, og når det snakkes «offisielt», gis uttrykk for at man ønsker en forandring på dette. Og gjennom vår forskning kan vi peke på hvorfor det er slik for så å finne ut hvordan det kan forandres — og i hvilken grad vi vil ha forandring. Det er mange kvinnelige verdier vi gjerne vil ivareta, spørsmålet er om de behøver ivaretas av kvinner alene.

— Skal kvinneforskning ivaretas av kvinner alene?

— Ikke nødvendigvis, men hittil har det vært menn som har beskrevet kvinner og vi synes det er viktig at kvinnene selv forsker kvinnes situasjon — vi tror de vil stille riktige spørsmål. Dessuten er det viktig å rekruttere kvinnelige forskere. Vi har få seniorforskere, og bare en kvinnelig professor innen dette feltet, nemlig Harriet Holter som også sitter i sekretariatets styre.

Førstelektor ved Universitetet i Bergen, Helga Hernes. Hun er tysk, født amerikaner, gift norsk, statsviter med doktorgrad i internasjonal politikk.

Foto: Rune Myhre.

Eget norsk sekretariat varsler: KLIMASKIFTE INNEN KVINNEFORSKNINGEN

Av ASTRID SLEIBAKK og BJØRN ECKHARDT (foto)

— Kvinneforskningen har skiftet interessefelt i løpet av de siste 10 år, hevder Nina Gornitzka, (39) daglig leder av sekretariatet for kvinneforskning. — Tidligere ble forskningen konsentrert om de områder som grenser opp til mannens utdanning, yrkesliv, etc. Nå konsentrerer kvinneforskningen seg også direkte om kvinnen; om ulønnet produksjon, om fødselssituasjonen og om omsorgsarbeid.

Jo, kvinneforskningen er inne i en rivende utvikling. I vårt land har denne utviklingen og den økede interesse gitt ett viktig synlig resultat: Norges Almennvitenskapelige Forskningsråd (NAVF) har opprettet et eget sekretariat for kvinneforskning — en paraplyorganisasjon som skal samordne all kvinneforskning.

Det var i 1972 Nordisk Råd tok opp spørsmålet om kjønnsroller og forskning. NAVF grep ballen og to år senere startet et utvalg arbeidet med å se på mulighetene og behovet for forskning om kvinnens stilling i samfunnet. Høsten 1976 ble det vedtatt opprettet et sekretariat for kvinneforskning som i sin tur ble åpnet 1. juni 1977 i NAVFs nye lokaler i Munthes gate i Oslo.

— Her ved sekretariatet skal det ikke foregå forskning. Vi skal heller ikke være et bevilgningsorgan, men være et kontakt- og formidlingsorgan forskere imellom, og mellom forskere og brukere — som f. eks. departementene, sier Nina Gornitzka.

Selvsagt kan en slik paraplyorganisasjon virke som en verdensfjern papirverden, men jeg tror at ved at forskere plukker fram fenomener, belyser og forklarer dem, kan de også på lang sikt være med på å forme en forandring, sier Nina Gornitzka og legger til:

— Kvinneforskningen har

til oppgave å belyse kvinnes sosiale, kulturelle, økonomiske og psykologiske situasjon. Den nyere kvinneforskningen prøver å forklare de store ulikheter vi vet eksisterer mellom kvinner og menn — og ulike grupper kvinner imellom.

Som sekretariatleder stiller Nina Gornitzka med egen erfaring som kvinneforsker. 11 år arbeidet hun som flyvertinne i SAS. I 1976 leverte hun en hovedoppgave i sosialantropologi ved Universitetet i Oslo med tittelen: «Flyvertinneyrket. Kvinnestatus og serviceroller».

Hennes oppgave ligger på linje med det mange andre kvinneforskere arbeider med i dag. Bland de siste års forskningsprosjekter finner vi titler som «Kvinner og samfunnsplanlegging», «Kvinnearbeidet og kapitalisering i norsk jordbruk», «Kvinnelig representasjon i kommunestyrene», «På venteliste til aldershjem», «Barn og arbeid», «Abortlovgivning», «Ressursforvaltning i norske hushold», «Arbeidsdeling i familien», «Kvinnens lønnede og ulønnede arbeid i eldreomsorgen utenfor institusjon» og «Likestilling og tidsnytting».

— Mye av dagens kvinneforskning tar utgangspunkt i kvinners dagligliv og prøver å belyse og forklare de vanskeligheter kvinnen møter når

hun går ut i samfunnet for å forsøke å benytte sine formelle rettigheter.

Det har dessuten vist seg at kvinneforskere innen de forskjellige samfunnsfag sliter med — om ikke identiske, så — beslektede problemer. Gjennom Kvinneforskningssekretariatet vil vi kunne hjelpe fram tverrfaglig kontakt. I samarbeid med de enkelte forskningsmiljøer arbeider vi i øyeblikket med å utforme et forskningsprogram som er ment å fange opp de viktigste hovedområder i kvinneforskning i dag, forteller hun.

— Videre arrangere vi se-

minarer, gir ut nyhetsbuletten «Nytt om kvinneforskning» og en serie arbeidsnotater. Og sist, men ikke minst: Ser til at gode forskningsprosjekter finner finansieringsmuligheter.

— Og neste skritt på veien blir et eget Kvinneakademi?

— Det vil vise seg, men det arbeides med planer om opprettelse av et akademi hvor alle som arbeider med kvinneforskning kan møtes og utveksle erfaring. Dette er igjen, legger hun til — et forsøk på å bryte ned fagbåsene og fremme samarbeidet.

★ DAGLIG LEDER av det nyopprettede sekretariatet for kvinneforskning: Nina Gornitzka.

Kvinne- og mannsroller i endring

Ved Inger Jensen

I boka *Hva mutter gjør er alltid viktig* har Lisbet Høltedahl tatt for seg et lite nordnorsk bygdesamfunn og hverdagslivet der. Hun tar utgangspunkt i innbyggernes eget syn på seg selv og omverdenen og analyserer kjønnsrollene i denne spesielle kystbygda. Hovedtyngden av undersøkelsen er lagt til etterkrigstida og spesielt til 1970-årene, men hun trekker trådene tilbake til begynnelsen av 1900-tallet for å se på endringene i kjønnsrollemønsteret i relasjon til ervervsgrunnlag og verdigrunnlag.

Den lille kystbygda som vi møter i boka er et typisk nordnorsk kystsamfunn der befolkningen på begynnelsen av 1900-tallet levde av en kombinasjon av fiske og husdyrhold: Arbeidsdelingen gikk primært på kjønn. Mennene arbeidet på havet, mens kvinnene hadde ansvar for arbeidet på land, for hushold og husdyr-

stell og den lille jordveien. Naturen spilte en stor rolle i folks liv og satte sitt sterke preg på folks mentalitet.

I løpet av dette århundret endret ervervsgrunnlaget karakter og kontakten med omverdenen ble mer kompleks. Fisket ga ikke lenger levebrød til alle, og en del menn gikk over i andre næringer, særlig til bygg- og anleggsvirksomhet. Arbeidsdelingen fortsatte imidlertid å være sterkt kjønnsbasert. Endringene i ervervsgrunnlaget ble forsterket fram til 1970-årene da de fleste av bygdas menn var blitt pendlere og fiskerne kom i et mindretall.

Kvinnenes arbeidsområde endret seg ikke like mye. Husholdet var fortsatt kvinnenenes hovedansvar, men oppgavene begrenset seg til omsorg for familie, foredlingsarbeid og foreningsarbeid. Det var få

som drev jordbruk. Enkelte yngre kvinner hadde imidlertid begynt å ta seg arbeid utenfor hjemmet, men mulighetene for lønnsarbeid var små, og også kvinnene måtte utenbygds hvis de ønsket lønnet arbeid.

Dette er en utvikling som vi finner i svært mange norske kystbygder i dette århundret. Endringer i ervervsgrunnlaget fikk forskjellig innvirkning på utformingen av kvinne- og mannrollen. Vi ser at i mange lokalsamfunn både i Norge og i store deler av verden for øvrig, måtte mennene reise ut. De blir pendlere mens kvinnene blir tilbake og omformer den lokale kultur for å overleve. Kvinnene blir de fremtredende representantene i disse bygdesamfunnene.

En sentral del av bygdefolkets verdigrunnlag var omsorgsidealet. Spesielt gjaldt dette for kvinnene. Du skulle ikke bare sørge for deg og dine, men også hjelpe slekt og naboer som hadde behov for hjelp og støtte. Omsorgen for andre gikk også ut over den nærmeste kretsen. Parallelt med differensieringen av arbeidslivet, hadde organisasjonslivet fått økende betydning i bygda i løpet av 1900-tallet, og en rekke misjons- og velferdsforeninger ble opprettet. Det var først og fremst kvinnene som deltok i og sto for foreningsarbeidet, og gjennom dette ytet kvinnene hjelp til andre også utenfor bygda. Foreningsarbeidet ga kvinnene sterkere kontakt med omverdenen, særlig foreningslederne, og kvinnene ble bygdas representanter overfor storsamfunnet.

Det er bygdefolkets eget syn på seg selv og samfunnet omkring Høltedahl vil få fram og analysere i denne boka. Gjennom hele boka ser vi hvordan folket i denne spesielle bygda verner om sin identitet, sitt bygdemiljø og sitt verdigrunnlag overfor storsamfunnets «framskritt» og overfor nabobygda. Hun følger noen utvalgte situasjoner for å se folks handlingsmønster og

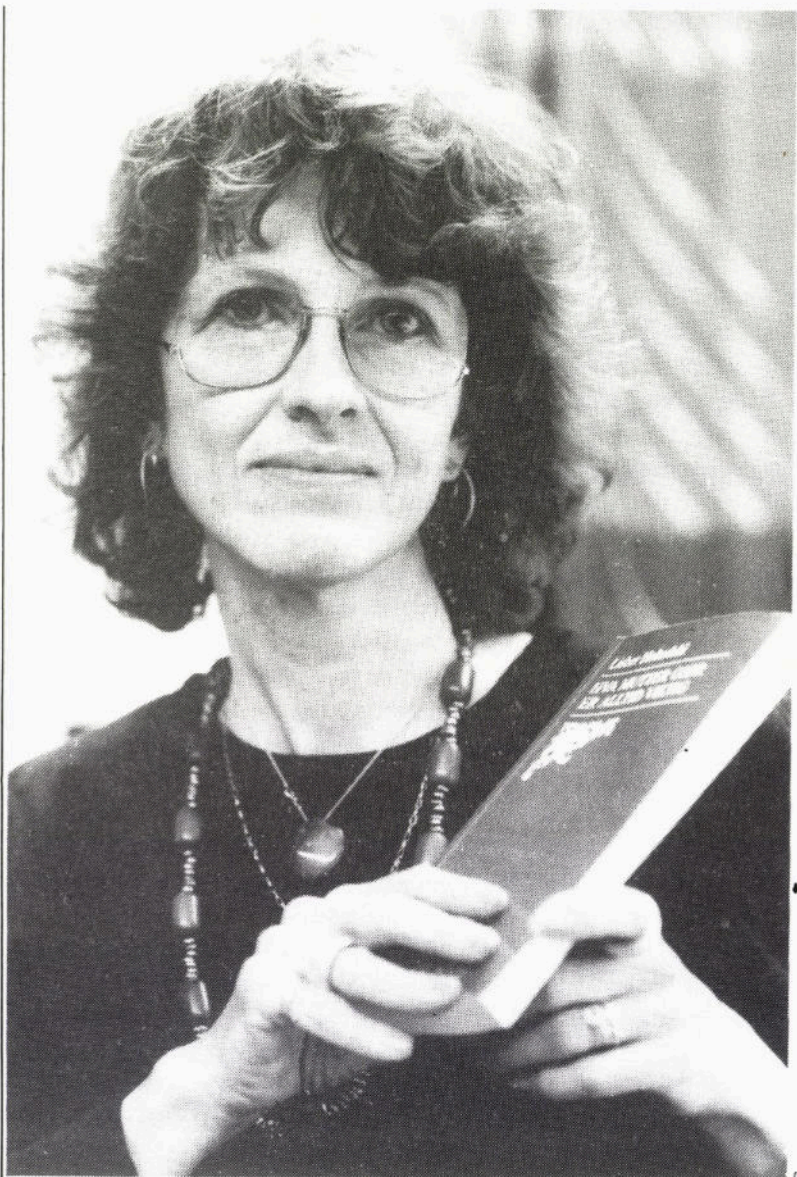
forklare endringer i kvinners og menns væremåte og selvforståelse.

Gjennom observasjon har hun fått sin primærkunnskap om bygda og dens befolkning. Hun bodde i bygda sammen med sin familie i ett år og tok således del i bygdefolkets hverdagsliv som tilflytter. Hun møter derfor ikke bare befolkningen som forsker, men også som kvinne og småbarnsmor. Ved at Høltedahl bor i bygda med sin familie, får hun førstehåndskjennskap til de forskjellige sider ved befolkningens liv.

Menns holdninger gjorde det vanskelig for henne som kvinne å gå like mye inn i mennenes verden som i kvinnes. Menn var mer perifere i bygdas dagligliv fordi de var mye borte og dermed vanskeligere å følge. Mennenes arbeid på sjøen var et felt kvinnene ikke fikk ta del i. Dette forbudet virker forøvrig sterkere enn i andre deler av Kyst-Norge. Jeg har ikke hørt fra andre at kvinnelige forskere har hatt vansker med å få delta i fisket.

Selv om Høltedahl legger opp til en helhetlig undersøkelse av hverdagslivet til bygdefolket, var det ikke like lett å komme i kontakt med alle deler av befolkningen. Den lille bygda var ikke så enhetlig som hun først fikk inntrykk av. Det viste seg å være to hovedgrupper i bygda ut fra slektskapsforhold, og fordi hun først kom i kontakt med den ene gruppen, var det ikke like lett å bli kjent med «de andre». Det er derfor litt diffust hvor mange av bygdas 120 innbyggere som egentlig inngår i hennes analyse.

I analysen av informantenes livssituasjon tar hun opp folks handlingsmønster på spesielt tre områder: i hjemmene, i lokalsamfunnet og i forholdet til omverdenen. Høltedahl skiller mellom seks forskjellige sosiale personer med tilhørende statussett i bygda. Kjønn var det mest dominerende, men alder var også en avgjørende kategori. For kvinnes vedkommende gikk et markert skille for det første mellom de eldre

Lisbet Holten Dahl (foto: Nordlys)

kvinnene som styrer mye av bygdas liv og står som de mer sentrale og dominerende i bygda, og de yngre kvinnene. Disse kan igjen deles i to hovedtyper av sosialpersoner, de mer tradisjonelle som forsøker å realisere de lokalt etablerte idealene, og «de moderne», de som pga. endringer i livssituasjonen inngår i rolleløsninger som bryter med bygdeidealet.

Holtedahl skiller videre mellom helperpersoner som er karakteristiske for enkle samfunn, og sammensatte personer i komplekse samfunn. I bygda møter vi begge typer, noe som viser at bygda er inne i en endringsprosess. Vi ser likevel at de prosesser som fant sted i og utenfor bygda i 1970-årene og som trakk befolkningen, særlig kvinnene, inn i nye sosiale felt, førte til en konsolidering av helpersontypen. Mennene hørte i økende grad til sammensattperson-kategorien. Mennenes statusrepertoar var mer komplekst fordi spesielt yngre menn inngikk i en rekke nye relasjoner som hadde mer form av kontraktkarer enn helsepersonskontakten som var typisk for kontaktene innad i bygda.

På denne bakgrunn stiller Holtedahl en del hypoteser om de prosesser som former hovedtrekkene i personkonstruksjonen, bl.a. hvordan en kan forklare at yngre kvinner fortsetter å leve opp til den lokalt definerte kvinnerollen mens mange menn bryter med den lokale tradisjonelle mannsrollen. Svaret finner hun bl.a. i organisa-

sjonsfellesskapet der de eldre kvinnene opprettholder sin autoritet og sosiale kontroll over de yngre kvinnene i foreningene. Mennene møter derimot sterke krav om å opptre som kontraktpersoner på de nye arenaene de opptre på. De skal på en gang fylle både storsamfunnets og den lokale tradisjonens mannsrolle.

Gjennom en presentasjon av flere bygdekvinner viser Holtedahl hvordan kvinnene både er endringsagenter og bevarere av den lokale samhandlingsform, og viser dermed leseren variasjonen i kvinners livssituasjon i et lite bygdesamfunn. Vi ser fellestrekkene mellom generasjonene, men også holdningsforskjeller og endringen i livsforhold generasjonene imellom.

Noe som beriker boka og gir perspektiver er at Holtedahl tar opp forskjeller i verdenssyn som hun selv har som forsker og kvinne, og bygdekvinnes holdninger. Arbeidet med undersøkelsen og kontakten hun fikk med bygdas kvinner ga Holtedahl et annet og mer nyansert syn på en del kvinnepolitiske spørsmål.

Lisbet Holtedahl:

*Hva mutter gjør er alltid viktig
Om å være kvinne og mann i en
nordnorsk bygd i 1970-årene*
Universitetsforlaget 1986

Marxisme + feminisme = sant?

Ved Anne Marie Berg

Heidi Hartmanns artikkel fra 1979: «Det ulykkelige ekteskapet mellom feminisme og marxisme», er hovedartikkelen i og danner utgangspunktet for antologien *Feminism och Marxism* som har fått undertittelen «en förälskelse med förhinder».

De andre artikkelforfatterne har ulike perspektiver på sammenføringen av disse to begrepene/teoriene og bedriver alt fra familieterapi til skilsmisseforhandlinger, for å holde meg til terminologien.

Boka er en oppsummering og videreføring av den grunnlagsproblematikken som har vært den nye kvinnebevegelsens teoretiske hovedprosjekt. Dette utgjør også den viktigste delen av den kvinnevitsenskapelige teoribyggingen om kvinneundertrykkingas grunnlag – de teoretiske studiene av maktforholdet mellom kjønnene. Hvorfor og hvordan har kvinneundertrykkinga og maktrelasjonene mellom kjønnene oppstått og blitt opprettholdt i ulike samfunn historisk og i vår tid?

Marxisme – feminisme, klasse – kjønn, kapitalisme – patriarkat, produksjon – reproduksjon, er begreper som går igjen i forsøkene på å lage samfunnsteori som forklarer og beskriver både klasse- og kjønnsforholdet.

I Norge ble marxisme-feminisme-debatten tidlig et hett tema i dannelsen av den nye kvinnebevegelsen. Selv om det var et sammenfall mellom kvinne-

forskningsmiljøene som oppsto på universitetene og kvinnebevegelsen, var diskusjonen ikke først og fremst «rent» teoretisk, men hadde en politisk-organisatorisk forankring. Debatten og analysene gjenspeilet langt på vei de ulike politiske tilknytningene deltakerne hadde. Behovet for avklaring av spørsmålet om «kvinneundertrykkingas spesifikke karakter under kapitalismen», jfr. boka med samme tittel (Arnfred et al. 1974), ble sett som helt sentralt for å ta standpunkt til hvilke organisatoriske uttrykk kvinnebevegelsen skulle få. Hvorvidt kvinnekampen skulle (og kunne) føres innenfor de eksisterende politiske grupperingene på venstresida, og i så fall hvilke, eller skulle (og måtte) organiseres i en separat kvinnebevegelse, var et helt sentralt spørsmål. Et annet sentralt spørsmål var også hva slags politisk plattform en eventuell separat kvinneorganisering skulle ha.

Marxister, marxistiske feminister, sosialistiske feminister, radikale feminister eller ganske enkelt feminister ble de politiske betegnelse på de ulike ståstedene i denne debatten. Den politiske analysen hadde med andre ord taktiske og strategiske implikasjoner i kvinnekampen. Det teoretiske arbeidet var innvevd i den politiske bevegelsen, var en del av denne.

Dette teoriarbeidet fikk kanskje derfor heller ikke skikkelig status som, eller kom

til uttrykk som, faglige, vitenskapelige arbeider i den utstrekning det kanskje kunne ha gjort. Men en del viktige teoriarbeider ble publisert i perioden 1975–1980. Live Brekke, Runa Haukaa, Brita Gulli og Annemor Kalleberg er blant dem som i denne perioden publiserte bidrag i marxisme–feminisme-debatten. En oversikt over de norske bidragene finnes i «Forskning om kvinner, en kunnskapsoversikt for tidsrommet 1975–81», utgitt av RSFP og utarbeidet av Brita Gulli.

Denne delen av teori-utviklingen i det norske miljøet stoppet langt på vei opp i slutten av 70-åra. Dette kan henge sammen med at kvinnebevegelsen stagnerte og at «linjene i kvinnekampen» stort sett var trukket opp under etableringen av kvinneorganisasjonene. Det kan også henge sammen med at kvinneforskerne konsentrerte seg om den empiriske forskningen. Norge har på mange måter vært et foregangsland når det gjelder empirisk kvinneforskning. Men verken denne eller de relativt få teoriarbeidene som ble publisert er blitt særlig kjent utenom Skandinavia. Det er først de siste årene norske kvinneforskere har skrevet en del på engelsk.

I Skandinavia har den teoretiske debatten siden 1980 hovedsakelig vært ført i *Kvinnovetenskapelig tidskrift*, og ikke først og fremst av norske bidragsytere. Selv om det i Norge siden 1980 har vært utarbeidet teoretiske artikler og avhandlinger om sosialisering, kjønnsidentitet, patriarkat, reproduksjon og rasjonalitet osv., har den store interessen for teoriarbeid vært, om ikke fraværende, så i alle fall hatt pause noen år. I løpet av det siste året ser det imidlertid ut til at interessen for teoriutvikling har fått vind i seilene igjen i det norske miljøet, noe seminaret «Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver» arrangert av Senter for humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen i november 1986, er eksempel på. I seminarrapporten

herfra finner vi en rekke bidrag med ulike perspektiver og fra ulike fagområder. Grunnene til denne oppblomstringen er sikkert flere, men én kan være at vi de siste par åra har fått flere nye ansporende bidrag i den skandinaviske og den internasjonale kvinnevitenenskapelige debatten. Boka som er utgangspunktet for denne anmeldelsen, *Feminisme og Marxisme*, er et av disse.

Å anmelde antologier kan være både en takknemlig og en utakknemlig oppgave. Takknemlig fordi en kan velge å konsentrere seg om noen få bidragsytere, utakknemlig fordi en ikke får kommentert alle bidragene slik de fortjener. Jeg skal her ikke begi meg inn på en presentasjon av antologien som helhet, bare skissere noen av hovedposisjonene slik de blir trukket opp i noen av bidragene.

I motsetning til de teoretikere som forfekter at samfunnet består av *ett* dominerende maktsystem (bl.a. klassisk marxisme: Engels, Lenin osv.; radikalfeministene: Millett, Firestone, osv.), presenterer Heidi Hartmann en to-system-teori, hvor hun hevder at samfunnet består av både et kjønnsmaktsystem (patriarkat) og et maktsystem knyttet til klasseforholdet (kapitalisme). Kapitalisme og patriarkat er to separate systemer som er innvevd i hverandre og spiller sammen og holder fast den kjønnsmessige ulikheten under kapitalismen (patriarkalsk kapitalisme). Men hun står for en marxistisk feminisme, idet hun bringer et feministisk perspektiv inn i marxistisk forståelse. Hennes utgangspunkt er klassisk marxistisk teori om arbeidet, og for å forstå kvinnens stilling bygger hun inn en forklaringsmodell for menns interesse i å kontrollere kvinners arbeidskraft. Dette bryter med marxismens grunnleggende tese om at arbeiderklassens objektive interesse er å oppheve *all* undertrykking. Som Irene Iversen uttrykte på et seminar arrangert av Senter for kvinneforskning ved Universitetet i

Oslo i vår, er det å forklare dette, eller integrere dette i en marxistisk teori, det store problem for sosialistiske feminister.

I antologien er det flere bidrag som bryter med denne retningen, bl.a. Christina Carlsson: «Kön och klass ur ett historisk perspektiv», Anna G. Jonasdottir: «Kön, makt, politikk» og Karin Widerberg: «Från marxism till feminism, till könskamp till... ett perspektiv på arbetsdelningen och rätten».

Et hovedskille mellom disse artiklene og Heidi Hartmanns går på hvordan en i analysen ser på betydningen av reproduksjonen og seksualiteten, biologisk og sosialt. Hartmann definerer det kapitalistiske systemet og kapitalens interesser økonomisk, ut fra produksjonsforholdene. Hun ser også samfunnets økonomiske system som den organisatoriske rammen for patriarkatet.

Christina Carlsson hevder at man må skille ut et spesifikt kjønnssystem ved siden av det økonomiske systemet, et kjønnssystem som er bygget opp rundt behovet for å kontrollere seksualiteten, med andre ord den herskende klassens behov for å kontrollere reproduksjonen. Grunnantakelsen her er at det er seksualiteten og forplantningen som utgjør de grunnleggende betingelsene for den sosiale kjønnsulikheten. Behovet for å organisere seksualitet og forplantning ses som like grunnleggende som behovet for å organisere produksjonen.

Anna Jonasdottir hevder at hvordan mennesket reproducerer seg som sosialt vesen er dårlig forstått i marxismen, og som Carlsson legger hun også radikalt sterkere vekt på kjønnsrelasjonen, det seksuelle, for å forklare både kvinneundertrykkinga og samfunnets konstituering i det hele tatt. Hun sier at reproduksjonen og seksualiteten er konstituerende for sosialt liv, men at hva som til enhver tid er det springende punktet i de kjønnspolitiske

interessene varierer historisk og kulturelt. I vårt samfunn i dag mener hun at den grunnleggende motsetningen mellom kjønnene ikke ligger i den ulike arbeidsdelingen eller kvinners økonomiske avhengighet, men i det forhold at menn har krav på kvinners omsorg og livskrefter mens kvinner ikke har noen tilsvarende rett. Dette forhold gjør at kvinnene blir tappet for krefter, krefter som menn omsetter i instrumentell energi, energi som også settes inn for å opprettholde kjønnsmaktsystemet.

Karin Widerberg tar i sin artikkel en noe tilsvarende posisjon som Carlsson og Jonasdottir, men hun er mer historisk orientert og trekker også inn franske feministers arbeider om kjønnsidentitet, de psykoseksuelle teoriene. Også hun hevder at produksjonen og heteroseksualiteten er like viktige for forståelsen av samfunnets struktur og virkemåte.

Jonasdottir kritiserer Hartmanns «to-system-teori» ikke bare for å legge for ensidig vekt på det økonomiske systemet. Hun mener at vi ikke kan integrere de to typene teorier, men at vi må holde dem atskilt til hvert sitt analyseformål. Hun forfekter med andre ord et slags «to-teori-system-teori». Hun sier at «når vi arbeider med en teori om kjønnsforholdene må vi anta at disse er klassepregete, likedan må en teori om klasseforholdene åpent erkjenne at disse er kjønnsdifferensierte. Men den teoretiske kjernen må handle om enten det ene eller det andre og ikke om både kjønn og klasse samtidig» (s. 161).

Hun kritiserer alle teorier som ser samfunnets økonomiske system – hjemmearbeidet inkludert – som den organisatoriske rammen for patriarkatet. Hun er på kollisjonskurs med de forfattere som ser patriarkatet som et sosialt og materielt basert maktforhold. Derfor kritiserer hun også en teoretisk retning som forfekter nødvendigheten av en ny totalteori/helhetsteori.

Mens Hartmann mener at patriarkat og kapitalisme danner to atskilte systemer som likevel må studeres og analyseres som innvevd i hverandre, polemiserer «helhetsteoretikerne» mot enhver form for to-system-teori og mener at alle samfunnets motsetninger og undertrykking må inngå i og forklares gjennom en slags ny totalteori. Jonasdottir viser her (s. 158) spesielt til en artikkel av I. Young med tittelen: «Det to-hodete resultatet av parringen mellom marxisme og feminisme» (*Zenit*, nr. 5, 1981).

Jonasdottir refererer også til at det samme synspunkt ble forfektet av Live Brekke og Runa Haukaa i deres artikkel: «Teorin som inte finns» (*Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 1, 1980).

Kvinnebevegelsens standpunkt har snarere vært å gjøre kvinner i stand til å bryte ut av ulykkelige ekteskap enn å gjøre dem i stand til å forandre dem. Analysen av ekteskapssituasjonen fra et kvinnefrigjørende ståsted har snarere vist at forandring ofte ikke er mulig på kvinners premisser. Er det da ønskelig eller nødvendig å forsøke å forandre dette ekteskapet? Må det være noe ekteskap? De gamle spørsmålene er, når vi tenker oss om, like aktuelle: Kan klasse- og kjønnsundertrykkinga oppheves uavhengig av hverandre? Kan vi tenke oss en kapitalisme uten en gjennomgripende kvinneundertrykking? Svarene på slike spørsmål fører oss videre i retning av valg

av strategi i kvinnekampen.

I valg av strategi for det vitenskapelige teoriarbeidet virker det som om det er mye fornuft i konklusjonen til Roberta Hamilton (*The Liberation of Women, a study of patriarchy and capitalism*, London 1978):

«Perhaps at some point a marriage between Marxism and feminism may be possible. But a decent period of shacking up, perhaps under the same roof but with separate bedrooms, seems to me to hold a good deal more promise for arriving at some real understanding both of the differences between men and women and of the differences between women and women. A child conceived now of a union between Marxism and feminism would indeed be ill-begotten, brought into the world out of the need for simplicity and dogma rather than understanding.»

Samboerskap og ikke ekteskap var den nye kvinnebevegelsens parole; kollektiv, ikke tosomhet, var en annen. Kanskje nye innsatser i teoriutviklinga fører til ny samfunnsteori utviklet fra en pluralistisk tilnærming hvor flere delteorier griper inn i hverandres liv på en meningsfylt måte. Men hovedpersonene står: Det er snakk om maktsystemer, maktrelasjoner og undertrykking, men også om frigjøring.

Ganetz, H., E. Gunnarson og A. Göransson (red.):

Feminism och marxism.

En förälskelse med förhinder

Arbetarkultur, Stockholm, 1986

Verdens kvinner

Ved Else Skjøsberg

Endelig har vi fått en norsk utgave av den utrolig spennende og innholdsrike boken *Verdens kvinner – en situasjonsrapport*. Boken burde bli obligatorisk lesning for alle som er opptatt av kvinnespørsmål og ikke minst internasjonale kvinnespørsmål. Boken er resultatet av en massiv innsats fra en rekke internasjonale forskere og er den mest kortfattede og oppdaterte oversikt som finnes om forhold som preger kvinners liv verden over.

Det er mange ting som gjør boken særlig leseverdig. *Verdens kvinner – en situasjonsrapport* er spekket med fakta som i klartekst belyser hvorledes kvinner har det i forskjellige deler av verden, i familien og i arbeidet, når det gjelder helse, sex, utdanning og politikk. Dessuten er den skrevet i et utrolig enkelt og lettfattelig språk og med en tone som bidrar til at – som det står i bokens innledning – fakta virkelig blir svært spennende.

En av årsakene til det er nok at analysen føyer seg inn i beskrivelsene, og omvendt. Resultatet er at bokens overordnede budskap blir klinkende klart: svært mange kvinner lever under svært uverdige, for ikke å si hårreisende, forhold, og utviklingen er ikke på noen måte med på å bedre

dette; snarere tvert imot. Derfor blir situasjonsrapporten også en omfattende – om enn kortfattet – gjennomgang både av ulike kulturer og økonomier og de forhold de er med på å by mennesker.

Boken tar sikte på et bredt publikum, men den har også mye å gi dem som tror de vet det meste om «kvinner i verden», både når det gjelder konkret informasjon og påpeking av sammenhenger.

Det sier seg selv at en bok på 94 sider (pluss vedlegg) om verdens kvinner ikke kan være utfyllende. Men den er utfordrende, og også det er dens styrke.

Utenriksdepartementet og NORAD har støttet utgivelsen av boken. Vi er dem, men først og fremst Kvinnefronten i Norge som har oversatt og utgitt boken, stor takk skyldig. *Verdens kvinner – en situasjonsrapport* bør være å finne i de fleste bokhyller, ikke minst i skolene rundt om i landet.

Debbi Taylor:

Verdens kvinner – en situasjonsrapport
Kvinnefronten, 1987. Oversatt av Elisabeth Eide.

Originalens tittel: *Women – a world report*. New Internationalist Book, 1985.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport 1.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18.–20. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 4/85:

Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 1/86:

Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten — virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:

Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge — på kvinners vilkår? Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:

Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger — nye problemer. Konferanserapport.

NB!

Halldis Leiras innlegg «Det lysner bak skogen: En forklaringsmodell for ufrivillig barnløshets-syndromet hos kvinner» i Arbeidsnotat 4/86, *Ufrivillig barnløshet. Nye løsninger — nye problemer* er trykt opp på nytt, da en side hadde falt ut. Innlegget blir automatisk sendt til deltakerne på seminaret.

Arbeidsnotat nr. 5/86:
Den samfunnsvitenskapelige kvinne-
forskningen fram mot år 2000:
Utfordringer og visjoner. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 1/87:
Kvinner i naturvitenskapelig og
teknologisk forskning. Presentasjoner.

Arbeidsnotat nr. 2/87:
Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat 3/87:
1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av
Mie Berg. *Gratis.*

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s. kr 25,-.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning og kvinner i forskning på engelsk.*
Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet og om NAVFs
arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i
utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for
kvinneforskning og kvinnestudier ved
universitetene. Hovikodden, mars 1986.
Rapport.

Informasjonsbrosjyre for medisinerere

fra Sekretariatet for kvinneforskning, utar-
beidet i samarbeid med Rådet for medi-
sinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforsknings-
sekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk
forskning

Kvinner i medisinsk forskning.
Presentasjoner.

Samtlige publikasjoner kan fås ved hen-
vendelse til Sekretariatet for kvinneforsk-
ning og kvinner i forskning.

Nytt om kvinneforskning

– 10 år

Nytt om kvinneforskning kom med sitt første nummer i november 1977. Det var da en nyhetsbulletin og Kari Rolfsens dameansikt prydet forsida. Bladet var gratis. Etter 25 nummer endret bladet seg både med hensyn til utseende og innhold. Nr. 1/83 hadde utsnitt av et maleri av Cecilie Thoresen – vår første kvinnelige student – på forsida. Formatet ble større og teksten ble satt, dertil kom en abonnementsavgift på kr 60,-. Siden da har bladet enda en gang skiftet utseende. Fra nr. 1/86, og abonnementsavgiften er kommet opp i

kr 100,-, men fortsatt er bladet sterkt subsidiert. Dette til tross for at vi gjør det vi kan for å få til en billig produksjon. Opplaget ligger i dag på 1300-1500 eksemplarer.

Hva har så formålet med bladet vært? Vi går tilbake til det aller første nummeret og finner der disse tankene om bladets funksjon: «Foreløpig ser vi «Nytt om kvinneforskning» som en forutsetning og et kjernepunkt i forhold til mange av de oppgavene Sekretariatet er pålagt... (vi vil) skissere opp noen av ideene vi har omkring bladets framtid og visjon:

NYTT OM

KVINNEFORSKNING

Nytt om kvinneforskning kommer med 4-5 nr. i året. Bidrag og kommentarer sendes til NAVs sekretariat for kvinneforskning, Munthesgt. 29 - Oslo 2. Telefon (02) 56 52 90.

Når det gjelder selve innholdet i bulletinen har vi tenkt på følgende seksjoner:

- a. «Leder».
- b. Diskusjonsforum.
- c. Seksjon for konferanser/seminarer/møter i Norge og utenlands. Referat fra slike konferanser/seminarer/møter.
- d. Seksjon for forskningsprosjekter – pågående og planlagte.
- e. Seksjon for arbeids/prosjektgrupper.
- f. Seksjon for publikasjoner/litteraturtjeneste.
- g. Seksjon for bokanmeldelser, tidsskriftomtaler, review, essays.
- h. Seksjon for generell informasjon.

Langt fra å være «leder» i tradisjonell forstand, er denne seksjonen ment som et mer uformelt bindeledd mellom redaksjonen og leser. Bulletinens oppgave som informasjonsspreder er tenkt langs to plan: fra Sekretariatet til forskningsmiljøer og enkeltforskere og mellom de ulike miljøer rundt omkring. En uformell lederspalte vil forhåpentligvis inspirere til aktivitet på begge plan.»

Åpen linje

En av målsetningene i starten var å utvikle en levende diskusjonsspalte. Dette har vi definitivt ikke klart å følge opp. Muligens er det fordi bladet kommer så sjelden, og at det fins andre og mer nærliggende diskusjonsfora? Eller diskuterer vi mindre i dag enn for 10 år siden?

Vi prøver imidlertid igjen: Fra og med

nr. 5/87 åpner vi en ny seksjon og ønsket med den er som tidligere å ha et forum for korte, spontane innlegg, f.eks. kommentarer til en løpende fagdebatt eller meget foreløpige tanker rundt et forskningsopplegg/prosjekt. Det vil også være spennende å få antydning andre faglige vinklinger på temaer presentert i artikler eller bokanmeldelser, uten at forslagsstilleren behøver å skrive dem ut som artikler.

Vi oppfordrer til å levere stoff! Frist for neste nummer er 1. november.

Takk til bidragsyterne

Vi benytter denne anledningen til å takke varmt alle dere som gjennom årene har levert stoff til bladet – gratis. Vi får mye ros for «Nytt om kvinneforskning», og vi har ikke vært flinke nok til å bringe den videre til dere som skriver. Vi har også stadig fått ros for den faglige utvikling bladet har gjennomgått. Dette er vi selvfølgelig glade for, men også her har samspillet og den faglige utvikling hos forskerne selv, vært avgjørende.

Redaksjonen

NYTT OM

Kvinnerens levekår og livsløp

Den store serien om norsk kvinneforskning blir avsluttet i november 1987. Samtidig lanseres verket i en kassett med alle 17 bind til spesialpris kr 1.650,00. (Samlet pris for enkeltbøkene vil være 2.961,00).

Følgende bøker foreligger:

Helga Maria Hernes STATEN – KVINNER INGEN ADGANG?	kr 125,–
Kari Wærness KVINNEPERSPEKTIVER PÅ SOSIALPOLITIKKEN	kr 130,–
Harriet Holter (red.) KVINNER I FELLESSKAP	kr 225,–
Runa Haukaa, Marit Hoel, Hanne Haavind (red.) KVINNEFORSKNING: BIDRAG TIL SAMFUNNSTEORI	kr 190,–
Kari Skrede og Kristin Ternes (red.) STUDIER I KVINNERES LIVSLØP	kr 210,–
Cato Wadel m.fl. DAGLIGLIVETS ORGANISERING	kr 155,–
Marit Hoel DEN KVINNELIGE ARBEIDERKLASSEN	kr 155,–
Marianne Gullestad KITCHEN-TABLE SOCIETY	kr 215,–
Tor Rødseth og Kristin Dale Titlestad (red.) KVINNER I ARBEID	kr 210,–
Ingrid Rudie (red.) MYK START – HARD LANDING <i>Om forvaltning av kjønnsidentitet i en endringsprosess</i>	kr 210,–
Trine Anstorp, Eva Axelsen, Reidun Ingebretsen KVINNE(P)SYKE	kr 195,–
Ottar Hellevik og Torild Skard NORSKE KOMMUNESTYRER – PLASS FOR KVINNER?	kr 198,–
Tove Stang Dahl (red.) KVINNERETT I	kr 154,–
KVINNERETT II	kr 154,–
Suzanne Lie (red.) MELLOM TO KULTURER <i>Kvinnelige innvandrere i Norge</i>	kr 160,–
Lisbet Høltedahl HVA MUTTER GJØR ER ALLTID VIKTIG <i>Om å være kvinne og mann i en nordnorsk bygd i 1970-årene</i>	kr 160,–
I november kommer: Hanne Haavind LITEN OG STOR <i>Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter</i>	kr 180,–

DISTRIKTENES UTBYGGINGS- 640
FOND, BIEL./TIDSSKRIFTER
POSTEKS 6360 ETTERSTAD =
C601 OSLO 6

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
og kvinner i forskning
Kerveien 99, 0483 Oslo 4

MANGE TIÅR FØR LIKESTILLING?

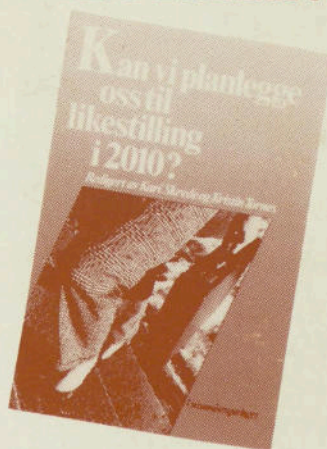
I tiåret som har gått, har det skjedd drastiske endringer i norske kvinners arbeids- og livssituasjon. Hundretusen har fått seg lønnet arbeid. I denne boka får vi vite hvordan ulike generasjoner av kvinner brukte dette oppbruddet til å skape seg nye arbeidsmønstre og levevaner.

„Vitskapleg materiale er gjort lesbart og tilgjengeleg, og det fortener å bli lest og brukt.” *Magnhild Folkvord, Klassekampen.*

Kari Skrede og Kristin Tørnes (red.)
DEN NORSKE KVINNEREVOLUSJONEN

Kvinnens arbeid 1975-85

ISBN 82-00-18318-1 168 s. kr 140,-

Her gjør åtte samfunnsforskere opp status, løfter blikket og ser framover. Forfatterne av „Den norske kvinnerevolusjonen” skisserer her tre ulike framtidsveier mot år 2010:

- en hestekur for styrket konkurransevne
- et solidaritetsalternativ
- en velstandsstrategi der den enkelte velger

De tre scenariene har ulike konsekvenser for kvinner og for likestilling, og forfatterne angir kursen mot et likestilt samfunn om tjuefem år.

„Et visjonært bidrag til debatten om hva slags samfunn vi ønsker å leve i.” *Pernille Lønne Christiansen, Aftenposten.*

Kari Skrede og Kristin Tørnes (red.)
KAN VI PLANLEGGE OSS TIL LIKESTILLING?

ISBN 82-00-18316-5 112 s. kr 115,-

Begge bøkene inngår i serien „Arbeid i 80-ara” og er utgitt i samarbeid med Rådet for forskning for samfunnsplanlegging.

UNIVERSITETSFORLAGET

Nytt om kvinneforskning nr. 4/87